EURÓPA

JACQUES LANZMANN

VIVA CASTRO

MODERN KÖNYVTÁR

JACQUES LANZMANN

Viva Castro

Lanzmann, a francia ellenállási mozgalom egykori harcosa, mint minden igazi riporter, a szó jó értelmében egy kicsit kalandor is. Napalmzápor, tűzeső hull a kubai hegyekre, egy véres összecsapás valószínűtlen jelenetei rázzák meg az Antillák pálmaékes gyöngyét, reng a föld Batista lakkcsizmás pribékjei alatt, mert a tiszresség és szabadság lovagjai, Fidel Castro felkelői szembeszálltak a korrupció és az önkény bicskáslegényeivel. Még nem ütött győzelmük órája, tombol a harc a szigeten, Kuba már nem hetyke turisták biztonságos csillogó paradicsoma, ám ez Lanzmannt nem zavarja. Ez a sietős újságíró minden veszéllyel dacolva merészkedik be a válságos pillanatokat élő senkiföldjére, hogy kilesse a kubai janicsárok végnapjait, és felkutassa a felkelők hegyi szállásait. Csakis személyes tapasztalatai alapján, apróságaiban ragadja meg a hely és idő fontos mozzanatait, s a franciás könnyedséggel, helyenkint ellenállhatatlan iróniával papírra vetett színes riportok — melyek valamiképpen Egon Erwin Kisch sziporkázó szellemét idézik — egy erőteljes haladó világnézetű egyéniséggel gazdagítják ezt a kevés klasszikussal dicsekvő, népszerű műfajt.

EURÓPA KÖNYVKIADÓ

MODERN KÖNYVTÁR

Fordította

BOLDIZSÁR IVÁN

JACQUES
LANZMANN

VIVA CASTRO

EURÓPA KÖNYVKIADÓ

Jacques Lanzmann

VIVA CASTRO

Fasquelle, Paris, 1959

Az utószót írta

BAJOMI LÁZÁR ENDRE

VIVA CASTRO

Tedynek, a Luz szálló gazdájának és Jacques Brouténak, a kubai ellenállás két „csöndes apókájá”-nak ajánlom.

A kubai forradalomba a mexikói Mérida városából érkeztem; könnyű szívvel hagytam ott Méridát; még nem voltam elég hosszú ideje a Yucatán-félszigeten ahhoz, hogy valóban érdekeljenek a Yucatán-félszigetiek.

Mérida lakói fulladoztak a sütőkemencehőségben; vendégeik — néhány politikai menekült Kubából, magasabb termetű és sötétebb bőrű férfiak — a Zócalón[1], a mangófák árnyékában szunyókáltak. Messziről jöttem ebbe a tartományba, fogalmam sem volt, milyenek is a mayák, így hát nehezen igazodtam el köztük. Magasabb termet ide, sötétebb bőr oda, sohasem tudtam biztosan, ki a maya és ki a kubai menekült. Néhány napot azzal töltöttem, hogy föl és alá járkáltam a Mérida szálló és a Progreso-part között, és megpróbáltam felvenni az érintkezést a kubaiakkal. Már azon voltam, hogy továbbmegyek Puerto Juárezbe, amikor egy borbély képében megjelent előttem a véletlen tündére. A fodrász, aki nyilván sohasem nyírt még vörös hajat, megszólalt:

[1] Főtér (spanyolul).

— Okvetlenül át kellene mennie Kubába! Az ilyen hajért megbolondulnak a néger nők.
— Hová menjek? Castróhoz?
— Azt már önnek kell elhatároznia. Vagy Castro, vagy Batista.
A fodrász a mosdó széléhez támasztotta ollóját. Borotválatlan arcáról csurgott a verejték, mindkét karját az égnek emelte.
— Jöjjön — mondta —, igyunk egy *cervezát*[2].
Szemem, szám tele volt hajjal, de azért csak mentem utána a Conchita kávéházba.
— Bemutatom magát a demokrácia egy jó barátjának — mondta a borbély. — Kubai nő volt az anyja. *Le gustan mucho los cubanos.*[3]
— Úgy látom, maga is szereti őket — mondtam.
— Én? Én nem a kubaiakat szeretem, hanem a forradalmakat. *Me gustan mucho las revoluciones.*[4]
Azután mintha kitalálta volna a gondolatomat, hozzátette:
— Igaz, fodrász vagyok, de ha az ember hajat vág, akkor is lehet eszményképe, ugyebár?
— Természetesen — mondtam —, *seguro.*
A demokrácia jó barátja sokkal tartózkodóbbnak bizonyult, mint a fodrász. Meg-

[2] Sör.
[3] Nagyon szereti a kubaiakat.
[4] Nagyon szeretem a forradalmakat.

kért, hogy legyek szíves, mutassam meg neki az újságíró-igazolványomat: *Quisiera identificar a Usted.*[5] A papírjaimat mind Mexikóban hagytam, és csak az útlevelemet hoztam magammal, ezért a dolog nem is volt olyan egyszerű.

— Képzelje csak magát az én helyembe — mondta a demokrácia jó barátja. — Mi a biztosíték, hogy nem a másik oldalnak dolgozik?

— Semmi — válaszoltam —, csak a jóhiszeműségem.

— Hozza el nekem a papírjait, azután majd meglátjuk — mondta újra a demokrácia jó barátja.

Visszamentem a borbélyhoz, aki befejezte művét. Savanyú képpel hallgatta, hogy zátonyra futottunk.

— De nem, ez nem lehetséges — ismételgette —, én igazán ismerem az embereket. Ebben a székben megfordul mindenki.

— Meg kell őket érteni — mondtam —, óvatosak, bizalmatlanok, a jóhiszeműség nem valami súlyos érv.

— Mondja, megjelentek már önnek könyvei?

— Nem is egy — válaszoltam.

— Hát akkor mért nem megy az Alianza Francesába? Az igazgató talán ismeri is.

— Alliance? Van itt Alliance Française?

— Az igazgató barátom, vagy ha jobban tetszik, vendégem.

[5] Szeretném megállapítani a személyazonosságát.

— Igaza van, ott kellett volna kezdenem...

Az ebédutáni szunyókálás idején csengettem be hozzá. Egy esély volt a százhoz, hogy ismeri a nevemet. Az ajtó óvatosan nyílt ki; belül egy férfi állt alsónadrágban, és a szemét dörzsölte:

— Mi az? — kérdezte déli tájszólással.

— Francia vagyok — mondtam —, látogatóba jöttem.

— Hű, a mindenit, már megvan egy éve, hogy az utolsó francia nálam járt. Lacretelle volt. Önt biztosan Blancpain küldte ide.

— Nem — mondtam —, a borbélytól kaptam meg a címét.

— Hű, a mindenit, mindegy, kerüljön beljebb, jöjjön. Érezze magát otthon.

Kicsit meg volt lepve, de örült látogatásomnak:

— Várjon egy pillanatra, nadrágot húzok! Hű, a mindenit!

Az ebédlője tömve volt könyvvel és újsággal. Írógépet és magnetofont is láttam.

— Szóval, nem Blancpain küldte hozzám? — kérdezte még egyszer, amikor visszajött a lépcsőn, most már nadrágban.

— Ön ír? — kérdeztem, és rámutattam az írógépre és a magnetofonra.

— Emlékirataimat szerkesztgetem — felelte. — Arra gondoltam, hogy a kéziratot majd elküldöm Julliard-nak, az most a divatos kiadó, nem?

— Érdekes — jegyeztem meg —, Julliard az én kiadóm is.

— Micsoda? Mit mond? Ön író? De az Is-

ten szerelmére, miért nem jelezte, hogy jön? Koktélt adtam volna az ön tiszteletére! Amikor Lacretelle itt járt, sonkás szendvicseket készíttettem. Várjunk csak, most jut eszembe, ön talán csak nem Michel de Saint-Pierre? Úgy hallottam, hogy idejön megnézni Chichén-Itza romjait...

Már másnap sikerült találkoznom „Július 26" egyik szervezőjével[6]. Ide menekült Méridába. Félénk diák volt, bizonytalan tekintetét vastag fekete pápaszem mögé rejtette.
— Nem értem, miért érdekli önt a mi problémánk? — kérdezte. — Ön talán humanista?
Úgy beszélt, mint valami gyűlésen, pedig csak ketten voltunk egy kis parkban.
— Újságíró vagyok — mondtam —, afféle rabszolga, aki repülőgépen utazik, és jegyzeteket csinál, míg mások öldösik egymást.
— Éppen ez az — mondta a forradalmár. — Franciaország közelében sokan öldösik most egymást.
— Az messze van innen — válaszoltam.
— De közel Franciaországhoz.
Megjegyeztem, hogy én anyagi valóságomban sokkal közelebb vagyok az ő forradalmukhoz. — A forradalom jelen esetben az én számomra csak távolság kérdése.

[6] 1956. július 26-án Fidel Castro egy laktanyát ostromolt meg néhány száz emberével.

— Úgy látom — mondta —, az ön újságja kihasználja az alkalmat.
— Van benne valami, de mondja meg őszintén, ha már ilyen közel vagyok a maguk forradalmához, megtehetem azt, hogy továbbmegyek és nem nézem meg?
— Volt Algériában?
— A háború előtt. Most már nem könnyű dolog odamenni.
— És mit gondol, Kubába könnyű? Azt hiszi, hogy virágcsokorral fogadják majd a havannai repülőtéren?
A diáknak igaza volt. Egyszerre nem jól éreztem magam a bőrömben. Itt bizony kissé felsültem az újságírói bátorság fitogtatásával. Persze, azt válaszolhattam volna neki, amit a fodrász mondott nekem: *Me gustan mucho las revoluciones*, mindegy, hogy hol törnek ki, az a fő, hogy ugyanaz legyen a céljuk; hát nem ugyanazért a szabadságért hal meg az ember bárhol a földön? Nem mindig ugyanaz-e a zsarnok és ugyanaz a nyomor?
— Maguknak az a jó, ha minél több külföldi újságíró van jelen — mondtam.
— Főképpen ha bennünket támogatnak!
— Nem lehet nehéz dolog magukat támogatni, hiszen maguk az áldozatok, és fehér a bőrük.
— Nem is olyan fehér, mint gondolja.
— Azt akarom ezzel mondani, hogy maguk nem tartoznak az elnyomott fajokhoz, és így nálunk könnyebb kiállni a maguk ügye mellé.
— Nekem ne beszéljen így. Nem szeretem

azokat a franciákat, akik úgy beszélnek, mint a *Paris-Match!*[7]

A forradalmár nem mosolygott. Hangja mégsem volt kemény, szinte ki sem nyitotta a száját beszéd közben, hangja belülről jött, és hitéből merítette erejét.

— Hát akkor mit csináljak?

— Majd összehozom másokkal.

— Másokkal? Csak nem akarja azt mondani, hogy a prillistákkal?[8]

— De igen. Itt van száműzetésben az az ember is, aki Carlos Prío alatt a havannai rendőrség parancsnoka volt.

— És még mindig prillista?

— Hát mi volna más? Ha valaki hat évig jól telezabálta magát korrupcióból, és ráadásul a korrupciónak köszönheti a rendőrparancsnokságot is, az nem megy máshova szerencsét próbálni. Várja, hogy újra üssön az órája. Mindenki azt várja, hogy kisüssön neki a nap.

— És maga?

— Én? Én fiatal vagyok, Fidel is fiatal, a mozgalom is fiatal, mi vagyunk az ifjúság!

— Szóval a prillistákkal együtt mennek Batista ellen?

— Fegyverszünetfélét kötöttünk, hiszen végeredményben mindannyian ugyanazt a diktátort akarjuk megbuktatni. Nem rossz fiúk ezek a prillisták, csak egyszerűen el-

[7] Francia jobboldali képeslap.

[8] A prillisták Carlos Prío hívei. Prío volt Kuba köztársasági elnöke, amíg Batista el nem kergette.

rothadtak, szeretik a pénzt, de nem szeretik a vért.
A diák egy-egy mondat között az ujja hegyével az ajkát simogatta, úgy látszik, az ujjaiból merített ihletet.
— Ez a prillista az egyetlen ember, akinek ön itt hasznát veheti. Ezeknek megvannak az összeköttetéseik, és van pénzük is. Tudja, hogy Prío 1952-ben csekély ötszázmillió dollárral a zsebében hagyta ott az elnökséget? Mindannyian összegyűjtenek egy kis pénzecskét az elnöki székben! Grau San Martín[9] négyszázötvenmillió dollárt helyezett el elnöksége idején külföldi bankokban!
— És Batista?
— Jelenleg nyolcszázmillió dollárra becsülik a vagyonát. Sietnie kell szegénynek.
— Ezek ügyesebb fickók, mint Trujillo — mondtam —, az szegény huszonnyolc évi uralkodás alatt csak kilencszázmillió dollárt tudott félretenni.
— Mi ezt nem tudjuk lenyelni. Láthatja, hogy harcolunk és meghalunk, de mit csinálnak ezek a prillisták? Hogyan segítenek Batista megbuktatásában? Itt ülnek és várják a halálunkat. Először ellopták a pénzünket, most el akarják lopni az áldozatunkat.
A diákot csak egy pillanatra ragadta el szép, belső hangja. Most visszanyerte nyugalmát. Felállt. Láttam, hogy a nadrágszára csuromvizes a verejtéktől.

[9] Carlos Prío előtt volt Kuba elnöke.

— Ön bírja ezt a meleget? — kérdezte.
— Miért ragaszkodik annyira ahhoz, hogy összehozzon egy prillistával? — kérdeztem.
— Különös ember maga!
— Maga a különös ember! Mikor mutatja be azt a főrendőrt?
— Akár holnap is lehet.
— Rendben van. Hol?
— Ugyanitt.
— Jó, akkor viszontlátásra holnap.
— O. K.[10] *Hasta mañana.*[11]
Amikor másnap megérkeztem a Zócalo mangófái alá, a diák már várt rám. Egy fa felé fordult, és egy mangót evett. Leve végigcsorgott az ingén.
— *Buenas tardes!*[12] Ismeri ezt a gyümölcsöt? Nagyon férfiassá teszi az embert, ha nem tudná.
— *Buenas tardes!* Találkozott a rendőrtiszttel?
— Természetesen, mindjárt jön is. Üljünk le — mondta a diák —, és tisztíttassunk cipőt. Ez itt a szegények fényűzése.
— Helyes — mondtam. — Szépen kifényesíttetjük a cipőnket, és a forradalomról beszélgetünk. Mondja, maga tulajdonképpen miért nincsen odaát?
— *Por favor*[13] — mondta a diák, és kezefejével megtörölte a száját. — Én részt vettem július 26-án a Moncada-kaszárnya

[10] Rendben van (amerikai angolsággal).
[11] Viszontlátásra holnap.
[12] Jó estét.
[13] Kérem.

ostromában. Kétszázan voltunk kétezer ellen! Alig tízen maradtunk életben.
— Vannak, akik azt mondják, hogy őrület volt.
— Ha sikerült volna, ugyanezek az ellenkezőjét mondanák. Megvoltak az eszményeink, de nem voltak fegyvereink. Nem tudtuk rohammal bevenni az emberek gondolkodását, megkíséreltünk rohammal bevenni egy kaszárnyát. A kaszárnya fegyvereivel felszerelhettük volna híveinket.
— Nagyon bátor ember maga — mondtam.
— Nem kell ahhoz bátorság, hogy az ember megtegyen valamit, amikor nincsen más választása.
Mit is válaszolhat erre egy újságíró?
— Nem akartam idejönni — folytatta a diák —, de a forradalmakat külföldről is szokták előkészíteni.
— Szeretem Mexikót — mondtam —, ez volt az egyetlen amerikai ország, amely segítette a spanyol köztársaságiakat.
— Tavaly novemberben a bátyám az egyetem lépcsőjén halt meg. Azok a gazemberek az apámat hívatták oda, hogy elvigye a holttestet. Amikor apám meglátta a fiát, nem kellett lehajolnia érte, összerogyott, és elvesztette az eszméletét. Tudja, mit csináltak vele azok a gazfickók? Kiherélték, és az egészet az ingzsebébe dugták.
— A maga rendőrtisztje késik — mondtam.
— Most már két éve zárva vannak nálunk az egyetemek. Kemény csapás ez az

én nemzedékemre. Azt hitték, ha becsukják az egyetemeket, egy csapással szétverik az ellenzéki ifjúságot. Mintha egy diáknak tömegre volna szüksége ahhoz, hogy gondolkodjék! De mi, sajnos, nem abból élünk, hogy gondolkozunk, a mi vagyonunk a cukornád. Szerencsére senki sem meri betiltani a cukornádtermesztést, pedig megtennék, ha lehetne, mert az *azucarero*-munkások[14] mind ellenzékben vannak. Mondja, mi lenne Franciaországból, ha bezárnák az egyetemeket? — Egyszerre közönyös hangon folytatta: — Nézze, itt van Sandra.

— Ki az?

— A rendőrtiszt szeretője. Azelőtt Carlos Prío barátnője volt. Az ember a száműzetésben nem válogatós.

Sandra megvolt jó ötvenéves, bokája dagadt, arca mint a csatatér. Haja, mely egykor szőke lehetett, most kócosan hullott a vállára.

— Itt vagy? — kérdezte. — *Cómo está mi perrito?*[15]

„Kiskutyám"-nak szólította a diákot. Ezt, forradalmárok között, kissé furcsállottam.

— Mi az, egyedül jöttél? — kérdezte a diák.

— A kövér elment a moziba. Nagyon melege volt otthon. Mindjárt jön.

— Itt beszéltünk meg találkozót. Bemutatok neked egy francia újságírót.

[14] Cukornádtermelő munkások.
[15] Hogy van az én kiskutyám?

József Könyvtár

— *Mucho gusto, señor,*[16] hogy van? Jaj, az én franciaságom, tudja, az csak olyan gyengécske. Olyan, mint mi most valamennyien.
Gyorsan beszélt, és összehúzta a szemét, mintha a nap arcába sütne.
— Képzelje csak, *el gordo,* igen, a kövér, szóval a barátom, tulajdonképpen a férjem, az én emberem, ahogy maguknál mondják, moziba ment. Nem is mentegetőzik, nem bírja a hőséget itt Yucatánban. A mozit is azért imádja, mert ott léghűtés van, egyébként egy francia filmet néz meg, *Dios creó a la mujer*[17] a címe, egy kicsit disznó az én kövérem, megszokta a romlottságot, a francia nőket nagyon szereti a csibész. Havannában törzsvendég volt Madame Lise-nél; biztosan ismeri Madame Lise-t! Azt mondják, azelőtt táncosnő volt Párizsban a Chabanais-mulatóban!
A diák nem nézett rá, oda se hallgatott, látszott, hogy még a hangjától is undorodik. Sandra odafordult hozzá, és átölelte a nyakát:
— *Bueno, qué te pasa?*[18] Egy szót sem szólsz. *Mi perrito?*
Az egésznek olyan volt a hangulata, mint Lisszabonnak a háború alatt. A diák megszólalt:
— Ne haragudjék, öregem, el kell mennem.

[16] Nagyon örvendek, uram.
[17] „Isten megteremtette az asszonyt." A francia film főszereplője Brigitte Bardot.
[18] No, mi van veled?

Felkelt. Mangólé és izzadság csorgott róla. Furcsa szemmel nézett rám. Ismeretségünk óta most először nyitotta ki jól a száját és így kiáltott:
— El ne felejtse, hogy ők és mi, az két külön világ! Jó, jó, most egy úton járunk. De ők mégis a régi rendszer emberei, büdösek a rothadástól.
Siető lépésekkel távozott az árkádok alatt.
— Jól van, kiskutyám, beszélj csak, beszélj — dünnyögte Sandra —, majd meglátjuk, mi lesz a végén. Én ugyanott maradok talán, ahol vagyok, de te mit csinálsz majd az ábrándjaiddal? Tudja, uram, Kubában nagyon rendesek az emberek, amíg fiatalok. Én is nagyon rendes kislány voltam Machado[19] idején, sőt nagyon is rendes voltam, a kövér is rendes volt, mielőtt hekus lett! Csak a jó Isten tudja, hányszor verték be a fejét a rendőrök... Kubában a fiatalok tele vannak lelkesedéssel és a papák pénzzel, de amint a papa meghal, mindennek vége. Túladnak a lelkesedésükön, és felveszik a papa pénzét!
Folyton hunyorgatott, és egész idő alatt a haját igazgatta.
— Tulajdonképpen jobb is ez így — folytatta —, én legjobban azokat az embereket szeretem, akik vagy lelkesek, vagy pénzük van. Gondolja, hogy lehet valakinek egyszerre mind a kettő?

[19] Kubai diktátor. 1933-ban Grau San Martín buktatta meg.

— Én mind a kettőből egyszerre szeretnék egy kicsit, tudja. Franciaországban valahogy így csinálják.
— Jó, jó, de maguknak hagyományaik vannak.
— Ne keressük meg a férjét? — jegyeztem meg. — Talán már vége van az előadásnak.
Belecsimpaszkodott a karomba, úgy látszik, nagyon szerette, ha jól megfoghat valakit. Mindjárt el is hagyta magát, valósággal vonszolnom kellett a tűző napon. Az asszony ingatag... a karomon éreztem.
— Vigyázzon magára, kicsikém, meg ne öljék, mert nagyon szeretik a vért. Prío legalább lágyszívű volt, az ő idejében mindent megengedtek, és a kubai sajtó meg a rádió ugyancsak kiélvezte magát, hiszen azelőtt nem ismertek ilyen szabadságot. Emlékezzék csak vissza, Prío még azt is eltűrte, hogy Chibas a televízióban nyíltan sértegesse. Hol van még egy elnök, aki ezt megengedné?
— Chibas tiszta ember volt — jegyeztem meg —, nem sértegetett az senkit, csak felhívta a figyelmet a hibákra.
— De rövidlátó volt, kicsikém, szemüveg kellett volna nemcsak a szemére, hanem az eszére is! Nem tudja, hogy végül is ő hozta a nyakunkra Batistát? Felizgatta a tömeget Prío és miniszterei ellen! Batista már évek óta leste az alkalmat, egy éjjel aztán megcsinálta a puccsot, egyetlen puskalövés nélkül! Chibas vette el az emberek kedvét mindentől. Chibas hangolta őket az akkori kormány ellen! Mit ért el

vele? Most aztán egy mukk sincs, úgy elnyomnak mindenkit.
— Azt akarja mondani, hogy Chibas nélkül Batista nem került volna hatalomra?
— Ez nagyon lehetséges. De persze, jobb lett volna, ha Prío és miniszterei egy kis vizet töltenek a borba.
— A bort vizezni, az maguknál annyit jelent, ha jól tudom, hogy kivenni a kezüket a kasszából?
— Körülbelül annyit. Chibas tulajdonképpen csak azért támadta Príót, mert Prío nem elég becsületes. De mondja meg az Istenért, mit számít egy kis becstelenség a rémuralomhoz és a kínzásokhoz képest?
— Az egyik hozza magával a másikat.
Elértünk a kövér villája elé. Szép nagy ház volt, legalább háromszáz dollár lakbért fizethet érte havonta.
— Itt laknak 1952 óta? — kérdeztem.
— Körülbelül azóta. Elképzelheti, hogy mekkora honvágyunk van.
— De szükséget semmiben sem látnak?
— Hova gondol? Nem azért engedtük lopni a többieket, hogy mi ne vágjunk zsebre valamit.
— Senkinek sem lett volna szabad lopnia!
— Istenem, szegény ember. — Felsóhajtott és úgy csinált, mintha faképnél akarna hagyni. — Nem fér a fejembe, hogy maga ilyen naiv.
— Maga legalább őszinte!
Az egykori rendőrparancsnok kocsija éppen megállt a villa előtt. Egy trópusi

Churchill szállt ki belőle. Járás közben egyre a földet nézte, talán éppen elvesztette a szivarját...
— *Buenas tardes*, nem is kérek bocsánatot. A moziból jövök. Maguk igazán disznók ott Franciaországban. Az a film! Erről jut eszembe, ismeri Madame Lise-t?
— Akkor én megyek — mondta Sandra.
— Viszontlátásra, kicsikém, és vigyázzon magára, sok vért fog látni, *mucha sangre!*[20]
— Szeret függőágyban himbálózni? — kérdezte a kövér. — Jöjjön, feküdjünk bele. Nekem van egy nagy problémám — tette hozzá titokzatos hangon. — Valami gyötör, találja ki, micsoda.
— A lelkiismerete?
— Nem, nem! A súlyom — és vaskos rendőrnevetésben tört ki. — Látja, barátom, valahányszor belevetem magam ebbe — rámutatott a függőágyra —, félek, hogy leesem, és összetöröm magam. Ugyanez a problémám van a nőkkel is. Csak azt a tanácsot adhatom, barátom, hogy sohase növesszen pocakot.
Most, hogy kinyújtózott, már nem volt olyan puha hájtömeg. Szinte erőfeszítés nélkül himbálózott.
— A kis fidelista már beszélt magáról, mondta, hogy Kubába akar menni, de ha jól meggondolom a dolgot, jobb szeretném, ha nem menne. Talán ezért is mentem el a moziba, reméltem, hogy mégsem találkozunk. Természetesen senki sem aka-

[20] Sok vért.

dályozza meg, ha fel akar ülni a havannai repülőgépre, ön szabad ember, nem úgy, mint én. De én már előre félek attól, amit írni fog.
Erre minden oka megvolt! Mindenben igazat adtam a diáknak! Máris undorodtam tőle.
— Ha tíz évvel idősebb volna, nem szólnék semmit, de tudja, én már szert tettem egy kis tapasztalatra az életben, elég embert dugtam börtönbe, tudom, hogy miért tesznek azután szemrehányást önmaguknak. Az ember egyszerűen nem tud ellenállni, ha egy vonzó és csodálatos férfival találkozik. Az az ember ott Sierra Maestrában — Castróra gondolt — rokonszenves fickó, biztosra veszem, hogy közte és köztünk maga nem bennünket választ.
— És mi van a fegyverszünetükkel? — kérdeztem.
— Nem nyíltan tüzelünk egymásra, titokban gyilkoljuk egymást.
— Szóval nincs más hátra, mehetek szépen haza.
— Úgy van, ez lesz a legjobb, menjen haza és gondolkozzék.
Nevetni kezdett, a torka olyan volt, mint egy kukacos gyümölcs.

— Maga itt van? — kérdeztem.
A diák a villa előtt állt, és ugyanolyan meglepett képet vágott, mint én magam.
— Maga már végzett? — kérdezte.
— Ezt akarta, nem?
— Nem engedhettem így útnak indulni —

mondta. — Az a nő az idegeimre megy! Micsoda ötlet engem kiskutyának nevezni.
— Büdösek a romlottságtól.
— Nem tudnak másra gondolni, csak az elveszett húsosfazékra! — kiáltotta. — De mi nem felejtjük el azt a sok bajt, amit a prillisták okoztak, és ezt ők is nagyon jól tudják! A fegyverszünet jó vicc, a civilizált országok találták ki. Én vad országban lakom, öregem, vad a föld, és vadak az emberek! A játékkaszinó és a nagyszállók, amelyeket az amerikaiak építtettek, egy fikarcnyit sem változtattak semmin. Egy kis illúziót adnak és kész. Olyanok, mint a nyakkendő.
Szorosan a város fehér falaihoz húzódva, botorkáltunk, mint a vakok. Ilyenkor délután a levegő olyan forró volt, hogy a kövek is lihegtek tőle, de a levegő mégsem volt olyan irgalmatlan, mint a napsütés, mert ha napfényre értünk, ki sem tudtuk nyitni a szemünket.
— Mondok magának valamit — folytatta a diák —, a prillistáknak fogalmuk sincs arról, hogy mi miért harcolunk. Bolondoknak tartanak bennünket, de ők meg bohócok. Ki hiszi el, hogy Batista fél tőlük? Maga is láthatta, hogy Batista-pártiak ők is, csak kissé csendesebbek. Prío szelíd volt, Batista rettenetes, de egyébként a testük, a lelkük, a politikájuk ugyanaz. Elegünk van belőlük, a fene egye meg. Fidel majd azt mondja magának: „Uram, a mi országunk gazdag, mégis nagy a nyomor, de nem a pénz hiányzik, hanem a lelkiismeret. Nálunk a gazdagok élnek,

a többiek felfordulnak." Ennél többet Fidel Castro sem mondhat önnek, uram.
— Úgy látom, Castro afféle jócsaládból származó Zapata.[21] Márpedig Zapata nélkül a mexikói forradalom elvesztette volna a tisztaságát.
— Úgy van, kimondta, a tisztaság a helyes szó! Zapata nem valami politikai eszme győzelméért harcolt, csak egyetlen célja volt: elvenni a földet a gazdagoktól, és felosztani a parasztok között. Az volt a politikája, hogy nem politizált.
— Egyesek szerint Castro legfőbb ereje éppen ez az ügyesség.
— A dolog nem ilyen egyszerű, de itt most nagyon meleg van. Santiagóban[22] majd sokkal jobban megmagyarázzák magának.
Észre sem vettem, mennyire felhevült közben. Karon ragadott és megrázott:
— Santiagóba megy, ugye?
— Ez magától függ — mondtam. — Minek kockáztassam meg a börtönt, ha még azt sem tudom előre, találok-e ott valami jó kapcsolatot?
Megérkeztünk a Zócalóra, a város főterére, ahol minden mexikói dráma szivverését hallani lehet.
— A Zócalo jobb, mint a templom — je-

[21] Az 1910-es mexikói forradalom kiváló paraszt-hadvezére.
[22] Oriente tartomány fővárosa; a tartományt e könyv írása idején már Fidel Castro erői tartották megszállva. Santiago városa azonban még a Batista-féle kormánycsapatok kezén volt.

gyeztem meg. — Itt vannak egymással szemben, de a téren az emberek legalább a fenekükre ülnek, ott benn meg a térdükön vonszolják magukat, mint a rabszolgák.
— Két címet adok magának — mondta a diák ünnepélyes hangon. — Az egyik Havannában van, a másik Santiagóban. Az első révén eljut Santiagóba, a második Fidelig segíti.
Farzsebéből apró noteszt húzott elő és leült. Íráshoz felvette a pápaszemét; most láttam, hogy a szeme barna, öreges, nem illik ilyen fiatal archoz. Felírta a címeket.
— Tanulja meg kívülről — mondta —, és dobja el ezt a papírt, mielőtt Havannába érkezik.

A REPULŐGÉPEN

A legvadabb rémhírek keringtek. Már harmincezer ember harcol Oriente hegyeiben... Santiago, a sziget második legfontosabb városa már a lázadók kezén van... A felkelők Havanna felé menetelnek. A fővárosban kihirdették az ostromállapotot... Maga Prío is hajóra szállt Miamiban a „hadseregével"... Havannából minden jobb módú ember külföldre menekült! Havanna haldoklik... A leggazdagabb tartományától elvágott, kettéosztott Kuba a történelmének legnagyobb

változásai előtt áll. Leginkább az a hír terjedt el, hogy április 7-re általános sztrájkot hirdettek.
Repülőgépünk reggel indult el Mexikóból, s nemrég szállt le Méridában. Csak hárman ülünk benne, a másik két utas kubai. Ösztönszerűen odaülök melléjük, az üres repülőgép rossz jel. Az egyik kubai a térdére fektetett szalmakalapját simogatja. Ő kezdi el a beszélgetést:
— Ön amerikai?
— Nem, francia vagyok.
— *Oh, Français?... Oui, oui... Cherchez-vous la femme?*[23]
Nagyot nevet, sárga foga van és mocskos képzelete. A másik, talán a fivére (nagyon hasonlítanak), szépen elaludt. Fütyül rá, hogy amerikai vagyok-e, vagy francia.
— Kubába megy?
— Természetesen — válaszoltam.
Mit gondol ez az alak, majd kiugrom a kedvéért útközben ejtőernyővel?
— Turista?
— Az — felelem.
— Havannában nagyon szépek a nők! *May cariños,* nagyon forró vérűek.
— Nem hinném, hogy éppen ez hiányozna nekünk Franciaországban, uram.
— És nagyon szép szállodáink vannak! A Hilton, a National. Tetszeni fog önnek Kuba. Szálljon meg a Hiltonban, nem drága, harminc dollár naponta, az uszodáját nemrég nyitották meg. Az ember meg-

[23] Ó, francia?... Igen, igen... A nőt keresi? (franciául).

nyom egy gombot, és a víz változtatja a színét! A bátyám legjobban szeret vörös vízben fürödni.
Nagy kedvem van helyet cserélni, de nem merek. Felkészülődöm a legrosszabbra, és felteszem a kérdést:
— Mi a véleményük a kubai helyzetről?
A sárga fogú összerezzen, és akkor veszi észre, hogy még nem oldotta ki biztonsági övét. Szalmakalapját fivérének térdére teszi át, de ahelyett hogy kikapcsolná az övet, még jobban megszorítja. Mitől félhet?
— Miféle helyzetről? — kérdezi.
— A helyzetről — mondom.
— Hat hónapja utaztam el Kubából, nem tudok semmit — mondja.
Nem tágítok:
— Azt mondják, hogy holnaputánra általános sztrájkot hirdettek.
— Miféle sztrájkról beszél?
— A sztrájkról — mondom.
— Fogalmam sincs.
Odafordul fivéréhez, és visszaveszi a kalapját. Ekkor látom, hogy a másik sem alszik, szemét csak félig hunyta le, de fülét alaposan kinyitotta.
— Ön turista? — kérdezi.
— Igen — mondom.
— Akkor miért érdekli a politika? Törődjék a szép tájakkal, uram, szórakozzék a szép nőkkel, fürödjék a szép uszodákban.
— Turista vagyok — mondom —, de ember is.

A gép szürke felhők közé került és ugrándozni kezd.

— *No me gusta eso*[24] — mondja az első fivér.

— Nekem sem — mondja a másik.

Összekuporodom az ülésen, és magamban mondani kezdem titkos kiskátémat: „*Manuel Pérez, finca »La Crioja« Carretera de Camagüey... Señor Espín casa Bacardy Santiago de Cuba.*"[25]

Amikor már biztos vagyok benne, hogy soha életemben többé nem felejtem el ezt a két címet, galacsint gyúrok a cédulából, bemegyek a vécébe és beledobom. Nekem ezzel kezdődik a forradalom.

HAVANNA

Délután két óra öt perckor száll le a repülőgép a havannai repülőtéren. Érzem, hogy dobog a szívem, mindkét kezemet zsebre vágom, és megindulok lefelé a lépcsőn. Öltözékem elég különös: vörösesbarna csizma, rövid fehér nadrág és egy ingkabát, amely egészen katonásan festene, ha nem volna fehér. Ez a yucatáni *ranchero*[26] szokásos viselete, amikor bemegy a városba. Amint túljutok a vámvizsgálaton, ve-

[24] Ez nem tetszik nekem.
[25] Manuel Pérez, La Crioja-tanya, Camagüeyi út... Espín úr, Bacardy cég, Santiago de Cuba.
[26] Földbirtokos.

szek magamnak egy dakron-nadrágot és egy pár félcipőt. Lemegyek a repülőgép lépcsőjén, mögöttem a két fivér, lerí róluk a nyugtalanság. Kis kék vászontáskájukon *Nueva York* felírású cédula fityeg. A repülőtér kihalt. Öt régi típusú vadászgép nyújtózik az ólomnehéz napsütésben. Két szerelő megy el előttünk. Mind a kettő magas, kövér és olyan vékony, keskeny bajuszt hordanak, hogy az ember azt hinné, csak úgy odaragasztották a felső ajkukra. Ugyanezzel a kis bajusszal később majdnem minden férfiarcon találkoztam.

— *Mira el colorado!* (Nézd ezt a vöröset!)

Összevihognak, kirobban belőlük a nevetés, de én jó fiú vagyok, és kedvesen integetek feléjük.

— O. K. Johnny — mondja az egyik, ezzel felel üdvözlésemre.

— Hiszen ez amerikai — mondja a másik.

A váróteremben két légikisasszony veti rám magát:

— *Good morning, sir,*[27] beírhatjuk a Hilton szálló vendégei közé?

Kedvesek azzal a hihetetlenül fehér fogukkal.

— Mitől ilyen fehér a foguk?

— Nádcukrot szopogatunk, uram. Akar egy darabot?

Ezzel már ki is nyitja a táskáját, és kivesz

[27] Jó reggelt, uram (angolul).

egy cukornádszárat. Látom, hogy a végét már jól összerágcsálta.
— Csakugyan nem szereti?
Nevemet hallom a hangszórón, megindulok a rendőrségi szoba felé. Két polgári ruhás rendőr, spanyol típusú férfi mind a kettő, faggatni kezd. Egymás kérdésébe vágnak. Mielőtt válaszolnék, átnyújtom az útlevelemet.
— Hány napig óhajt itt maradni?
— Attól függ — válaszolom.
— Mitől?
— A nőktől.
Azt hittem, megnevettetem őket, de arcizmuk sem rándul.
— Foglalkozása?
— *Escritor.*[28]
— Kubáról óhajt írni valamit?
— Nem — mondom —, jelenleg éppen Mexikóról írok.
— Miért jött ide?
— Pihenni és szórakozni.
— Mexikóban nem lehet szórakozni?
— Nem olyan jól, mint itt.
— Honnan tudja, hogy itt az emberek jól szórakoznak?
— Hallottam.
— Kitől?
— Turistáktól — felelem.
— Úgy?... Ismer itt valakit?
— Senkit.
— Mindig kell ismerni valakit, ha az ember megérkezik valahova.

[28] Író.

— Holnap elmegyek a nagykövetségemre.
— Minek?
— Ismeretséget szerezni.
— Mennyi pénzt fog elkölteni itt-tartózkodása alatt?
— Nem tudom — felelem —, attól függ, milyen drága az élet.
Nagyon franciásnak szántam ezt a válaszomat, de nem nagy sikert arattam vele.
— Ha az ember Havannába jön, ne gondoljon a pénzre! *Aquí se gasta mucho!*[29] Bajuszuk ide-oda ugrál, kövérek, a nyakukban hordott szűzmáriás érem békésen nyugszik két, nőies keblük között.
— A szabadmozgási engedélyért két dollárt fizet.
Leteszem a két dollárt, és arra gondolok, milyen egyszerű megérkezni Havannába. De alighogy ezt kimondom magamban, kiáltásokat hallottam hátulról. Éppen idejében fordultam meg, hogy meglássam a két kubai fivért a falhoz állítva, felemelt kézzel. Katonák, akik nem tudom honnan bújtak elő, géppisztolyt szögeznek rájuk.
— *Es una equivocación, una equivocación!* Tévedés, tévedés — kiáltja a két fivér.
— *Cállate!* (Pofa be!)
— *Por favor, no se puede.* Kérem, ezt nem tehetik velünk.
— *Arriba las manos!*[30]

[29] Itt sokat költenek.
[30] Fel a kezekkel.

Útitársam szalmakalapja leesett, az egyik katona belerúg, és a kalap éppen a lábam előtt ér földet. Le akarok hajolni érte, de rám kiabálnak:

— *Que hace usted aquí?*[31] Menjen a fenébe, de gyorsan!

Felkapom a bőröndömet, és egy taxiba vetem magamat.

— *Americano usted?*[32]

— Nem — mondom kissé ingerülten. — Miért látnak maguk mindenkiben amerikait?

— *Perdone, señor.*[33]

A kocsi elindul, én pedig visszafordulok, hogy szemügyre vegyem a repülőteret: egy gép köröz a levegőben. Az épület tetején két katona coca-colát iszik egy géppuska körül. A taxi széles sugárúton száguld a város felé. Az ember azt hihetné, hogy New Yorkban jár, de egy kihalt New Yorkban, mert sehol egy gyalogjáró. Ezek az épületek sehogy sem illenek a csa-csa-csához, de ez a tánc bizonyára nem is itt született, hanem a mocskos külvárosokban. Itt a businessman csa-csa-császik.

— Ön francia?

— Igen.

— Mutassak önnek néhány szép nőt?

— Még meg sem érkeztem.

— Ismerem én jól a franciákat, azok előbb a nőkhöz vitetik magukat. Itt szokták hagyni a bőröndjüket a csomagtartómban. Ön talán beteg?

[31] Mit csinál itt?
[32] Ön amerikai?
[33] Bocsásson meg, uram!

— Nem vagyok beteg — mondom.
Figyelmeztettek, hogy óvakodjam a taxisofőröktől és a lottóárusoktól, mert ezek csaknem mind a rendőrség szolgálatában állnak. Mégis megkockáztatom a kérdést:
— Holnap lesz a sztrájk?
— *Aquí la huelga es imposible.*[34]
— Miért?
— Mert mi mind elégedettek vagyunk. Ne higgye el, amit az amerikai lapok összeirkálnak. Azt mondják, hogy az ország csupa láng és vér. Láthatja, hogy egy szó sem igaz belőle!
— Most érkezem.
— Tudja, ki húz ebből hasznot, uram? Miami, uram, Las Vegas, uram, Acapulco, uram. Minden turista odamegy, ide már nem jön senki.
— Az amerikaiak félnek?
— Félnek, uram. Az ember nem is hinné, hogy az amerikai turista azelőtt katona is volt.
— Meg kell érteni őket — mondom. — Senki sem szeret meghalni nyaralás közben.
— *Mentira señor. Aquí todo va muy bien.* Hazudnak, uram, itt minden a legnagyobb rendben van.
A Siboney szálló előtt állítom meg a kocsit. Ez a szálló közönséges időkben az egyszerű turisták tömegszállása lehet, de megvan az az előnye, hogy a város közepén fekszik, a Prado sugárút elején. A

[34] Itt lehetetlen a sztrájk.

Prado kihalt, a szálló halljában egy lélek sincs. Csöngetek. Egy kis idő múlva nem is egy, hanem négy, zöldegyenruhás portás rohan elő, egymás hegyén-hátán szaladnak a bejárathoz, és ott sorfalat állnak előttem, mint valami díszőrség. Mögöttük egy kis kopasz ember jelenik meg, menetközben folyton a nadrágját huzigálja és megkérdezi:

— Szobát parancsol?

— Természetesen — mondom.

A kopasz nem hisz a fülének, de hirtelen észbekap: hohó, vigyázni kell.

— Ön csak nem újságíró? Bocsásson meg, de az embernek szöget üt a fejébe, mit keres egy idegen ebben a városban, az általános sztrájk előestéjén?

— Miféle sztrájkról beszél? — kérdezem.

— Vagy úgy? Ön illatszerben utazik?...

Azóta sem jöttem rá, miért éppen parfőmbe ültetett az általános sztrájk előestéjén.

Felmegyek a Prado árkádjai alatt egészen a Capitolióig. Minden nyugodt, túlságosan is nyugodt. Az áruházak üresek... A kávéházakban a pincérek szivaroznak, ők ülnek a kis márványasztalok körül... A kis cipőtisztítók ölremennek a lábamért. Becsületemre mondom, az életükért küzdenek a cipőm körül!

Havanna, ez a túlságosan gazdag város, amely ebben a gyomor nélküli országban úgy burjánzik, mint egy daganat, most

egyetlen mozdulattal lerántja előttem fátyolát. Ma az ember rögtön észreveszi, hogy ezt a várost nemcsak a kubaiaknak építették. Olyan ez a főváros, mint egy fürdőhely: a külföldiek, a nyaralók nélkül megfullad a saját zsírjában. Minden túlságosan nagy, túlságosan szétterpeszkedik, túlságosan gazdag ennek az egyarcú tömegnek, amelyben mindenki csak nyolcvan dollárt keres egy hónapban. Azután látom, hogy mint a sebesült hal, amely a part közelébe megy meghalni, a havannaiak is a kikötő közelébe, az óvárosba menekültek. Az itteni kávéházakban több az élet, és a kisvendéglőkben mégiscsak látni egy-két vendéget, pedig itt nem hűtik a levegőt. A léghűtés meg a csa-csa-csa nem illik össze, de tévedtem az előbb, mert itt is ritka a csa-csa-csa, a kubaiak jobban szeretik Elvis Presleyt.

— *Hep, Johnny, ven acá!*[35]

Az Obispo utcán átmegyek vissza a Pradóra, de kénytelen vagyok az úttest közepén haladni, mert az utca két oldalán elkapnának a női karok. Ötvenezer prostituált van Havanna városában, egy kicsit sok egymillió lakosnak. Ezek a nők sínylik meg leginkább az amerikai „Johnnyk" hiányát. Ha leszáll az este, a legfiatalabbak, a legelegánsabbak majd bemerészkednek valamelyik léghűtött bárba a tengerparton, és ott várják a valószínűtlen eshetőséget, hátha mégis megérkezik Miamiból egy hímnemű lény, aki elég írás-

[35] Hé, Johnny, gyere ide!

tudatlan vagy írástudó ahhoz, hogy odavágja *Miami Heraldot*.
— Halló, Mac!
Ezúttal egy férfi szólít meg, öreg, pocakos és elég jól öltözött. Az ember sohasem tudhatja, ki mire jó, ezért megállok.
— Hemingwayjel akar megismerkedni?
Hemingwayjel? Ezt persze nem lehet visszautasítani. Teljesen elfelejtettem, hogy Havannában él.
— Igen. Mit csináljak?
— Adjon egy dollárt.
A dollároma gondosan összehajtja, és beteszi a pénztárcájába.
— Látja ott azt a bárt?
Egy fényesen kivilágított bárra mutat, melynek La Floridita a neve. Fekete bőrrel bevont ajtaja előtt egy aranyruhába bújtatott portás reszeli a körmét.
— Látja? Menjen be nyugodtan, ott van.
— *Muchas gracias.*[36]
— *De nada.*[37]
A pocakos hosszú és ruganyos léptekkel távozik. Csodálkozom, miért siet úgy ebben a hőségben? Odamegyek a portáshoz, az zavartalanul tovább reszeli a körmét.
— Señor Hemingway itt van?
— *Ahora no está!* Most nincs itt. Azelőtt mindennap bejött, de az események óta nem látni többé, otthon marad.
— O. K. — mondom. Mi az, addig néznek amerikainak, amíg csakugyan föl nem szedem a hóbortjaikat?

[36] Nagyon köszönöm.
[37] Nincs mit.

Úgy látszik, ez a Hemingway lemarad a saját forradalmáról. Megöregedett volna? Vagy pedig már csak nagy halakra szeret halászni, egyedül egy vén bárkában? A Floridita közelében, a Rialto moziban a *Búcsú a fegyverektől*[38] játsszák.
Alig tettem meg száz métert, amikor egy néger, aki már egy ideje egy vonalban haladt velem, megfogja a karomat.
— *Just a moment, mister.*[39] Nem akar megismerkedni...
Dühösen ellököm magamtól:
— Nem, köszönöm, már másvalaki beugratott.
— Mister, mister, nem akar megismerkedni egy fidelistával?
Földbe gyökerezik a lábam, és azt hiszem, van miért. Ez a néger vagy beugrató ügynök, vagy őrült. Jobbra-balra nézeget, fehér szemét forgatja.
— Pszt, mister, vigyázzunk, mert nagyon ráfizethetünk.
— Miről beszél? Nem értem.
— Hogy miről? A mi bálványunkról, mister, a mi nagy felszabadítónkról.
Karon ragad, és eltökélten bevonszol egy kávéházba.
— Üljön le, mister, és beszélgessünk.
Negyvenéves lehet. Olyan az alakja, mint egy bokszolónak, de a feje értelmiségié. Vagy lehet, hogy csak a vastag pápaszem teszi?
— Pszt, mister!

[38] Hemingway hasonló című regényéből készült film.
[39] Egy pillanatra, uram (angolul).

Még egy szót sem szóltam.
— Egy jó tanács, mister, óvakodjék a négerektől.
Leesik az állam.
— És maga? — kérdezem.
— Én? Ó, én nem olyan néger vagyok, mint a többiek, nekem a lelkem fehér. — Aztán újrakezdi. — Óvakodjék a négerektől, rendőrbesúgó valamennyi.
Nem szeretem azokat, akik megtagadják a fajtájukat. Felállok és kimegyek. Ezúttal a pincér szalad utánam:
— Nem fizette ki a két sört!
Gyorsan fizetek, de a néger már megint ott terem mellettem.
— Tessék, mister, nézze meg.
Erőnek erejével egy névjegyet nyom a kezembe. Elolvasom: „Rafael Núñez-Molina, bányatechnikus."
— Én vagyok az — mondja a néger.
— Kicsoda?
— Én vagyok a fidelista.
Lehajtja a fejét, de észreveszem, hogy mosolyog a bajusza alatt.
— Igen, mister, a fidelista én vagyok — folytatja. — Adjon öt dollárt, mister. Enynyi jár nekem, de nem tehetek róla, én bemutattam magának egy fidelistát, de maga nem akar beszélni vele.
— Menjen a fenébe!
— Négy dollár, mister.
Átmegyek az úttest másik oldalára. Utánam szalad és elállja az utat.
— Mister, *please*, három dollár . . . két dollár . . .
Megállok, haragosan nézek rá, és határo-

zott hangon olyasmit mondok, amit különben utálok:
— Azonnal hordja el magát, különben rendőrt hívok.

Április 7. Egy taxi huszonöt dollárt kér, hogy elvigyen a camagüeyi országútra, márpedig az első címem éppen oda szól. Kuba és Haiti kétségtelenül a két legdrágább ország a világon. Lemondok a taxiról, és autóbuszon ugyanezt az utat egy dollárért teszem meg. Kuba drága, de Kuba udvarias, az autóbuszon a férfiak átadják a helyüket a nőknek. Ha az ember Mexikóból érkezik, ahol az érzelmek zűrzavara uralkodik, ez eléggé meglepő. Amennyire a közlekedésből meg lehet ítélni, a város most napközben csaknem visszazökkent rendes kerékvágásába. Tegnap este még sokáig sétáltam a városban, de a főútvonalak mindenütt elhagyottak voltak. Jóformán nem is láttam más embert, csak polgári ruhás rendőrt, hosszú, fekete autókban ültek és egyikben-másikban prostituáltat vittek magukkal. Éjfél felé beültem egy taxiba, és a kikötőbe akartam vitetni magam. A sofőr két dollár kockázati pótlékot kért, majd meggyújtotta a villanyt a kocsiban. Amikor a haditengerészet épülete elé értünk, és megláttuk a géppuskák végtelen sorát, így szólt hozzám:
— Mosolyogjon, kérem, tegyen úgy, mintha nagyon nyugodt volna!

A Luz nagyszálló után hirtelen fékezett, és nem volt hajlandó továbbmenni.
— Señor, ez nem embernek való munka. Nem szeretnék így meghalni. — Zavarban volt, attól félt, hogy gyávának tartom:
— Gyerekeim vannak, señor, nem vállalhatom ezt a kockázatot.
Nem erőltettem, én sem éreztem magamat jól a bőrömben.
— Menjünk vissza, señor, elviszem a Sanghaiba, az sokkal nyugodalmasabb hely.
Már hallottam hírét a Sanghainak : „malac"-mozi, a kínai negyed szélén. Soha nem gondoltam volna, hogy ennyi embert találok a moziban ilyen későn éjjel, a felkelés előestéjén. A nemi megszállottság nyilván még a terrornál is erősebb. Azt hiszem, minden néző fejébe ezt a jelmondatot vésték: „Ha kell, meghalunk, de előbb jól kiélvezzük magunkat."
A sofőr bejött velem. Minden hely ára egy dollár, és ezért másfél óra háború előtti francia pornográfiát adnak. A legcsodálatosabb az, hogy a disznóságok valóban nem mindennapiak, ám a hely nyilvános, bárki bemehet az utcáról. Szép nagy bejárata van, mint a többi mozinak, a pénztárban egy csinos nő ül, és osztogatja a jegyeket, közben a szolgálatos tűzoltó rajta legelteti fekete szemét.
— Ez az egész városban az egyetlen hely, amelynek jól megy — mondja a sofőr. — A múlt héten az összes többi mozi azzal fenyegetőzött, hogy bezár. Az elnök kénytelen volt leszállítani az adójukat.
A nézőtéren ugyanannyi a nő, mint a férfi.

A különbség csak az, hogy a nők papírzacskót húznak a fejükre, egészen le a vállukig, hogy fel ne ismerhessék őket. A szemüknek persze két nyílást lyukasztanak.
— A terroristák bombát dobtak a többi moziba — mondja a sofőr —, de ehhez soha egy újjal sem nyúlnak.

Az autóbuszkalauz egy hármas útelágazásnál szállított le: a főútvonalat óriási tujafák szegélyezik, két keskenyebb út pedig belevész a táj zöldjébe. Egy arra haladó lovasembertől megkérdezem:
— *La Finca „Crioja"*[40] erre van?
— Señor Manuel Pérez *fincájára* gondol? — kérdezi. — Éppen onnan jövök — mondja a lovasember —, én vagyok a postás, de señor Pérezt nem fogja megtalálni... Rendőrök vannak a kapu előtt.
Tapasztalatból tudom, hogy sohasem szabad hitelt adni az olyan útitársnak, akivel az ember mellékúton találkozik.
— De azért jó úton járok?
— Menjen itt tovább egyenesen, és egy óra alatt odaér. Majd megismeri a házat a rendőrökről.
Megint a rendőrök, talán mégis igazat mond. Elindulok ezen a földes úton. Két oldalról tágas *fincák* szegélyezik, olyanok, mint nálunk az udvarházak és a kastélyok. A parkokban a fákat francia módra nyesik. Ritka madarak úszkálnak és buknak

[40] A „Crioja" tanya.

le a medencék vizében, de a kerítések mögött, a fasorokban sehol egy autó, a nyugágyakban sehol egy pihenő szépasszony. Magas rács zárja el a külvilágtól, és választja el egymástól ezeket az uradalmakat. A kapukon legtöbb helyen nincsen névtábla. Csengőt sem látok sehol a rácsos bejáratokon.

Mitévő lehet itt egy váratlan vendég? Kívülreked, még ha barát is. Körös-körül mindenünnen a nagy jólét levegője árad, a jól megalapozott, saját zsírjában fuldokló gazdagság légköre. A tulajdonosok ma bizonyára Miamiban üdülnek, feltéve, ha nem voltak ellenzékiek, mert akkor már lecsukták őket.

Egy teljes órát gyalogolok ezen a néptelen úton, amikor megpillantok egy csoport rendőrt. Rendetlen ruhában üldögélnek a fűben, egy monumentális kapu előtt, amely lehet, hogy márványból van. Közeledtemre az egyik rendőr nagyot nyögve és sóhajtva megfogja a géppisztolyát, a hóna alá csapja és elindul felém:

— *Americano?*[41]

— Nem, francia vagyok.

— *Que hace por aquí?*[42]

— Sétálok — mondom.

— Ez itt nem sétatér! *Peligro!*[43]

— *Yo no sé.*[44]

— Elég, ha mondom magának. Csak nem señor Pérezt keresi?

[41] Amerikai?
[42] Mit csinál erre?
[43] Itt: veszélyes.
[44] Nem tudom.

— Micsodát?
— Pérezt.
— *No conozco.*[45]
— Na, jó, azt ajánlom, hordja el az irháját, de minél gyorsabban. Ha idegen, ne üsse bele az orrát a mi dolgunkba.
Aztán még hozzáteszi:
— Költse el másutt a dollárjait.
— Feltétlenül megcselekszem, uram, viszontlátásra — mondom, hogy mondjak valamit.

Amikor visszaérkezem a városba, mindenekelőtt alaposan körülnézek, nem követ-e valaki, és csak azután lépek be egy telefonfülkébe. Felhívom egy idevaló rajzolóművész barátomat, akit még Párizsból ismerek. Magam előtt sem titkolom az örömömet, amikor meghallom orrhangját a drót másik végén:
— Üljön taxiba, és jöjjön azonnal hozzám. Legjobbkor hívott, néhány óra múlva már nem talált volna itt.
Barátom háza éppen szemben van a Colombia kaszárnyával, ez pedig Batista megerősített székhelye. A taxi és a ház között háromszor állítottak meg és motoztak végig. Az utcán tankok cirkálnak, a gyerekek legnagyobb örömére: azzal szórakoznak, hogy üres konzervesdobozokat dobnak a hernyótalpak alá. A kaszárnya mellett kopár, sárga telken sisakos és fegyveres katonák futballoznak, néhány

[45] Nem ismerem.

nehézgéppuska fedezete alatt. Kissé távolabb a lőtéren egy század szuronyrohamot gyakorol. Ha végigvágnak egymáson, a katonák nevetnek. Amikor a tisztjük észrevesz engem, megigazítja a nyakkendőjét, és a revolvere után nyúl.

A rajzoló és a felesége kis kertjükben várnak. A férfi kubai módra karjába kap és megölel, azután gyorsan a ház belsejébe tuszkol.

— Bocsásson meg — mondja a felesége —, itthagyom magukat, be kell fejeznem a csomagolást.

A szoba teljesen üres, csak a fal mellett egy állványon láthatók egy készülő és félbemaradt dekoráció motívumai.

A rajzoló kissé szégyenkezve mentegetőzik.

— Nem bírom tovább, ma este elrepülünk Párizsba! Mit csináljak, nincs elég erőm, nem tudok küzdeni a félelem ellen. Művész vagyok, nem katona.

— Úgy látom — mondom, hogy kissé bosszantsam —, a kubaiak elmennek, és a franciák megérkeznek.

Kezébe temeti arcát. Úgy látszik, valóban szenved. A hangja olyan, mint elnyújtott panaszkiáltás.

— Nincs több barátom, egyedül maradtam, nem tudom, mikor kerül rám a sor. Érti? Nem tudom, mikor kerül rám a sor! Bármelyik percben elvihetnek.

— A barátait letartóztatták?

— Eltűntek. Letartóztatták őket. Megkínozták őket. Újból eltűntek. De minden-

nek a végén ott van a halál. A biztos halál, mondhatom magának.
A barátom — magas, karcsú ember, nem hord bajuszt — nem is emiatt fél.
— Nem is annyira a haláltól félek, hanem attól, amit előtte csinálnak. Kitépik az ember körmeit, barátom! Kiszúrják a szemét, barátom, és a legborzasztóbb az, hogy kiherélik az embert. Nézze, itt a szomszéd házat (karjával előre mutat) tegnapelőtt megrohanták Ventura rendőrei. Ventura a kínzás szakembere. Uramisten, mit kellett végighallgatnunk! (Fejét lehajtja, kezébe temeti, hajában turkál.) Iszonyú volt! Nincs is erre szó. A szomszédasszonyom fia, egy tizennyolc éves gyerek, ezt kiáltozta: „Nem, nem, por favor, kérem, csináljanak akármit, csak azt ki ne vágják!" De kivágták neki, barátom, kivágták az övét és az apjáét is!
Felesége odasiet melléje, arca könnyben úszik.
— Hagyd abba, Fernando, tönkreteszed magad!
Férje fejét simogatja.
— Igaz, tönkremegyek, már bele is betegedtem. Beteg maradok egész életemben. De azt hiszi, ez minden, barátom? Ha elgondolom, hogy utána mit csináltak még! Otthagyták mind a kettőt, apát és fiát, mint a kutyákat, a padlón; vérükben hörögtek. Én telefonáltam orvosért, de azt elkergették az ajtóból. Össze is verték az orvost, barátom.
— Semmi vétkük nem volt a szomszédainknak — mondja a kicsi asszonyka —,

csak Batista ellen voltak, ez az egész; mint mi valamennyien, elegük volt a visszaélésekből és a kínzásokból!
— Értem jöhetnek bármelyik pillanatban, bármilyen ürüggyel — ismétli Fernando —, megerőszakolják a feleségemet a szemem láttára, azután engem is kiherélnek...
Végigfutott a hideg a hátamon, a gyomromba mintha kést szúrtak volna. Valamit kellett mondanom, ezért ezt kérdeztem:
— Látnak valami megoldást?
— Én semmi kiutat nem látok, csak vér, vér, vér mindenütt.
— A megoldás nagyon messze van — mondja a kicsi asszonyka, és közben összehajtogatja a fehérneműjét, és egy bőröndbe teszi. — Jelenleg nincs megoldás. Sokáig, nagyon sokáig fog tartani! Két tehetetlen áll itt egymással szemben, a tehetetlen Batista és a tehetetlen Castro. Az őrült állat a tiszta ember ellen! Az egyiket a hadsereg és a rendőrség támogatja, a másikat az ifjúság és mindenki ebben az országban, aki szabadságot kíván.
— A lakosság már nem megy le az utcára — kezdi rá újra Fernando —, megpróbálták, és halomra öldösték őket. A legkisebb csoportosulásra tüzelnek. Ez borzasztó, barátom, mert mi szeretjük az életet. Azt hiszem, hogy az én életem ér valamit, ezért várok itt négy fal közé bezárva. Gyáva ember vagyok, nem?
— Mi nem vagyunk mexikóiak — mondja az asszonyka —, igaza van Fernandónak, az élet ér valamit.

Fernando feláll, már nem is tudja pontosan, mit csinál, megfog egy kemény szőrű ecsetet és ráköp. Azután ujja közé fogja, és simogatja a nedves ecsetszálakat. Újra leül és az ecsettel előbb a fülében, aztán az orrában turkál. Csakugyan beteg ez a Fernando.
— Ha itt maradok, kinyírnak — mondja, s közben keresztet rajzol a homlokára. — Bocsásson meg, ideges vagyok.
Kettétöri az ecsetjét, szálka fúródik a hüvelykujjába. Egy csepp vér buggyan elő. Hosszú ideig mozdulatlan marad, nem szól egy szót sem, lehajtott fejjel, merev pillantással bámulja ezt a vércseppet, a saját vérét. Kezdem magam kínosan érezni, felkászolódom, menni akarok.
— Nem zavarok tovább — mondom —, sok még a dolguk a csomagolással.
— Kérem, könyörgök — mondja Fernando — ne menjen még el, maradjon egy kicsit! Franciául beszélgetünk, az úgy megnyugtat engem! Amíg maga itt van, úgy érzem, hogy már messze is vagyok ettől az országtól. Soha többé nem jövök vissza.
— És ha a dolgok rendeződnek?
— Hogyan rendeződjenek? Mit tehet egy ember évszázadok romlottsága és visszaélései ellen. Hosszú esztendők kellenek ahhoz, hogy valamirevaló államot hozzanak itt létre — mondja a kicsi asszonyka.
— Én nem jövök többé vissza — hajtogatja a férj és hangja megint olyan, mint valami elnyújtott panasz. — Pedig azt sem mondhatom, hogy rosszul bánnak velem.

Mindent megtettek, hogy meghálláljanak bizonyos szolgálatokat, amelyeket egyébként elmulasztottam teljesíteni. A kormány még ma is mindenáron meg akar nyerni. Hogy úgy mondjam, én elit vagyok... Akár hiszi, akár nem, még tegnap kézbesítettek nekem egy nagy borítékot az oktatásügyi minisztériumból. Tudja, mi volt abban a borítékban?

Úgy csinál, mintha a kettétört ecset nyelével szíven akarná szúrni magát. Fáradtan mosolyog hozzá szegény. Kicsi felesége ide-oda járkál a sok cókmókkal, egy pillanatra sem téveszti szem elől. Újra meg újra kérdezgeti:

— Hogy vagy, életem?

Nyilván sokkal jobban szeretik egymást, mióta szíven ütötte őket a mások szerencsétlensége.

— Ezret egy ellen, hogy sose találja ki. Kinevezés volt, barátom, kinevezés! Kineveztek a művészet- és irodalomügyi minisztérium titkárává. Ehhez azt kell tudni, hogy nálunk nincs művészet- és irodalomügyi minisztérium, és valószínűleg soha nem is lesz.

— Havi ötszáz dollárt ajánlottak neki életfogytiglan — kiáltja át az asszonyka a másik szobából.

— Ezt csak azért mesélem el, hogy valami fogalmat adjak magának az itteni korrupcióról — folytatja Fernando. — Nálunk minden így megy. Havannában háromszázezer embert tart el ingyen a rendszer. A sógoromat, akinek énektanár a valódi foglalkozása, kinevezték vegyészmérnökké

egy állami laboratóriumba. Háromszáz dollárt kap havonta.
— A bátyám persze — veszi át a szót a kicsi asszonyka —, annyit ért a kémiához, mint a héber nyelvhez. De az a legmulatságosabb a történetben, hogy ugyanannál az intézménynél már volt takarítónői státusban is, természetesen papíron, ötven dollár havi fizetésért.
— Egész éjszaka tudnék magának hasonló eseteket mesélni — jegyzi meg Fernando.
Kissé jobb színben van, hála a francia nyelvnek, nyilván úgy érzi, hogy máris a repülőgépen ül.
— Vannak emberek, az úgynevezett „konstruktív elemek", akik tizenöt ilyen elméleti állást is összehalmoznak, de persze a havi fizetésük nem elméleti.
— Ezek a konstruktív elemek a legnagyobb csirkefogók — dühöng az asszony.
— A kormány tudja, mit csinál: ahelyett, hogy egy valódi állásért a mai fizetés három-négyszeresét adná, amiből tisztességesen meg lehetne élni, külön kegyként borítékban osztogatja a dohányt. Csak gyomor kell hozzá, és van az embernek pénze...
— Szóval azt mondják, háromszázezer ilyen jógyomrú konstruktív elem van Havannában? — kérdezem.
— Úgy van és egymillió „kedvezményezett személy" az egész országban. Hatmillió lakosból egymillió, ehhez mit szól?
— Nem tudom elhinni, hogy egymillió csirkefogó volna Kubában — töprengek.

— Természetes, hogy nincsen annyi. De ebben a millióban benne vannak azok, akiknek etetniük kell a családjukat, ki kell fizetniük a lakbért, ki kell tartaniok egy szeretőt, törleszteniök kell a kölcsöneiket. Ha az emberek azt látják, hogy veszélyben forog a hűtőszekrényük, a televíziójuk és az autójuk, akkor egyszeriben nagyon rugalmassá válik a lelkiismeretük. Mondja, kérem, sok embert ismer Latin-Amerikában, akinek nehezére esik választania a tiszta lelkiismeret és egy szép autó között?

Még be sem fejezte szavait, amikor sortűz dördül el az utcán, majd a géppuska szabályos kattogását hallani...

— Itt van, egészen közel — kiáltja az asszony.

— Igen, lent az utcán — mondja Fernando egész testében reszketve. — Ártatlan emberekre lőnek!

— Nem tartott soká — mondja a kicsi asszony —, már semmi sem hallatszik.

— Persze, mert már mind meghaltak — mondja Fernando. — Minden reggel vannak kivégzések itt a lőtéren.

— Most már igazán megyek — mondom.

— Be kell fejezniök a csomagolást.

— A repülőgép, a repülőgép... — motyogja a rajzolóművész. — Mondd, biztos, hogy indul?

— Egészen biztos — nyugtatja meg a felesége. — Egy szép, vadonatúj fehér repülőgép lesz, külön a mi kedvünkért...

A rajzoló megkockáztat egy szomorú kis mosolyt.

— Ezek a művészek nagy gyerekek — mondja az asszony, miközben kikísér.
— Politizálniok kellene — jegyzem meg.
— Nem állnának ilyen védtelenül az események előtt.

Újra elmegyek a kaszárnya előtt, behúzom a nyakamat... Mentőautó száguld el mellettem, velőthasító szirénázással. Mi történt? Soha nem fogja senki megtudni. Titok marad, kik lőttek, és az is, hogy kik haltak meg.
Továbbsétálok, visszamegyek a Vedado-negyedbe. Prostituáltak mindenütt, a járdán, a bárokban és a csapszékekben, az ablakban könyökölve. Ha fák szegélyeznék az utcákat, akkor az ágakon ülnének, mint a madarak. Az a néhány felhőkarcoló, amely szinte magától nőtt ki az úttestből, Amerikára emlékeztet, de a negyed amerikai jellegét tulajdonképpen nem ezek a magas házak adják, hanem körülöttük az alacsony és a modern épületek sokasága. Ezek a házak újak, betonból épült fényűzési cikkek. A kereskedők nem tudják rászánni magukat, hogy szabadságolják az elárusítónőket, azok csak ácsorognak az üres üzletekben, rám mosolyognak, még integetnek is. Nem csoda: amerikait látnak bennem, ma egy amerikait! Csak az olcsó áruházak vannak tele, ezek afféle egységár-üzletek, egyszerre patikák, éttermek, élelmiszerboltok, ruhakereskedések, sőt fodrászműhelyek is. És ami a legfontosabb: hűtött levegővel dolgoznak. Meg kell adni, hogy mindezt nagyon ügyesen szer-

vezték meg, túlságosan ügyesen a fekete háziasszony számára, aki ütött-kopott viskók közt nőtt fel, és most nem találja meg a helyét ebben az új világban. Az öreg néger asszonyok habozva lépik át a fényűzésnek ezeket a Rubiconjait. Rendszerint egy egész falkára való rongyos csemete nyomul be utánuk, de amint belépnek, elcsendesednek, áhítat fogja el őket az áruház kapujában, mint valami új vallás új templomában.
A Los Presidentes sugárút egyik villáján felfedezem a francia zászlót. Nem a konzulátus, hanem az Alliance Française. Vajon itt is olyan megértő férfiúra lelek-e, mint az a méridai író? Belépek... Két tucat, jó családból való fiatal leány — feltűnően fehér az arcbőre mindnek — járkál fel és alá egy nagy szalonban, amelynek a falait a Loire menti kastélyok idegenforgalmi plakátjaival tapétázták ki. Egyik-másik leányzó a lépcsőn ül, amely egy icipici kertbe vezet.
— *Oh! là là!*[46]
— *Bonzsur moszjő...*[47]
— *Oui, oui.*[48]
— Szép idő van ma, nemde?
Hihetetlen, de ezek legfeljebb egy hete tanulnak franciául...
Csinosak, előkelőek. Nem nehéz dolog, ha az ember gazdag. Olyanok, mint egy kalitkára való nagy, egzotikus madár. Mind-

[46] Itt: halló (franciául).
[47] Jó napot, uram (kezdetleges francia kiejtéssel).
[48] Igen, igen.

nek hosszú a lábaszára... A forradalom? Sokkal jobban érdekli őket a nylon és a többi finom, átlátszó műanyag! A diákok mind Castro oldalán harcolnak... Igen ám, de ki mondja, hogy az Alliance Française tanítványai diákok? Az Alliance Française ezekben az országokban nagyon lekötelezően összegyűjti az eladó lányokat, olyan mint egy jóságos néni, kiváló összeköttetésekkel, és ráadásul még franciául is tanítja őket.

Lassan megyek előre ebben a nagy lányszobában, itt hiába kiáltanám, hogy holnap kezdődik az általános sztrájk, nem érdekelné őket. A falitáblán ezt a mondatot olvasom:

„Holnap az *avoir* segédigét ragozzuk."

Egy idősebb hölgyhöz fordulok, aki mintha egy másik világból csöppent volna e hegyes mellű fiatalság kellős közepébe.

— Bocsánat, hol találom az igazgató urat?

— Ön talán az igazgatónőt gondolja, Madame Martinet-t?

„Madame Martinet"? Korbács-asszony; jó kis képzettársítás.

— Volna szíves bejelenteni?

— Kihez van szerencsém?

— Francia újságíró vagyok.

— Foglaljon helyet, szerkesztő úr.

A leányok visszahúzódnak, belemerülnek a *Figaro* olvasásába. Egyik-másik még pápaszemet is tesz az orrára, hogy egyetlen betűt se szalasszon el a nagy Maulnier cikkéből; megmondhatnám nekik, ne fárasszák magukat, nem találnak ott semmit a sorok közt. De már jön is az igazga-

tónő, virágos ruhában, mint egy elzászi lány.
— Milyen célból jött, kérem?
Két kurta karját összefonta történelmi méretű melle alatt.
— Hogyan? Milyen célból?
A szeme kék.
— Nem értem. Ön nem tanár?
— Újságíró vagyok — mondom.
Arca hirtelen felderül.
— De hiszen akkor önt Monsieur Blancpain küldte. Miért nem mondta mindjárt? Ráhagyom, minek vitatkozzam vele.
— Riportokat szeretnék írni Kubáról — mondom. — Ön már régebben itt él?
— Nemsokára tizenhárom éve. A férjem egyébként kubai, és én is egészen kubai lettem. Melyik lapnak dolgozik, uram?
— A *L'Express*nek, asszonyom.
— Jaj, azt ismerem. A vasutasok lapja, ugye?
Kezdem már megszokni a külföldi francia kulturális intézmények igazgatóinak tájékozatlanságát... A haiti intézetben sikerült összetéveszteniök a *L'Express*t egy *Collectivité Express* című üzemi lappal. Ciudad Trujillóban, az Alliance Françaiseben nem tudják, ki írta azt a két jelentéktelen kis regényt, amelyeknek címe: *La condition humaine* és *L'Espoir*.[49] A francia kultúra, amint látható, pompásan virágzik.
Hogy beszélgetésünk végképpen bele ne vesszen a merész képzelet világába, gyor-

[49] André Malraux két ismert regényére utal: „Emberi sorsok" és „Reménység".

san egy kis szilárd alapot teremtek a talpam alá, és ettől kezdve ezen próbálom magam egyensúlyozni:
— Mi a véleménye az eseményekről, Madame Martinet?
— Micsoda szerencse, hogy végre van egy erős emberünk! Még keményebben kell fogni a dolgokat Algériában, és nem szabad engedni, uram.
— Az itteni eseményekről beszélek — mondom.
— Itt? Itt minden csendes. Megírhatja a gyorsvonati újság olvasóinak.
— A *L'Expressre* gondol, asszonyom?
— Csak tudja a lapjának a címét, nem? — aztán hozzáteszi: — Egy kicsit harcolnak Orientében, de az nagyon messze van. Semmi befolyással nincs a hangulatunkra.
— Önök is sztrájkolnak holnap?
— Hova gondol? Holnap az *avoir* segédigét ragozzuk, és holnapután az *être*-et.
— Ismeri ön Batistát?
— Hogyne, nagyon bájos ember, magánórákat adtam neki. Istenem, mennyi szenvedést okoznak ennek a szegény embernek!
— Ön nagyon érzékeny — jegyzem meg.
— Nem bírom nézni a fájdalmat, uram. Én még a légynek sem tudok ártani. Kedvem lett volna fogni a vezetéknevét és jól megverni vele. Aki azt mondja, hogy nem árt a légynek sem, azt mindig meg kell verni. A légynek sem ártani, annyit jelent: sokat ártani az embereknek.

Április 8. Ma reggel talán csakugyan megkezdődik az általános sztrájk, korán az utcán kell lennem. Egyszerre csak nagy dörömbölés, és kitárul a szobám ajtaja. Egy férfi, akinek a vonásai mintha ismerősek volnának, a karjaim közé veti magát.

— Drága barátom! — kiáltja. — Csakhogy megtaláltalak!

Most már felismerem a párizsi Saint-Germain-des-Prés kávéházainak egyik hajdani törzsvendégét, egy dél-amerikai újság tudósítóját. Párizsban nem is köszöntünk egymásnak. Itt a nyakamba ugrik.

— Jólesik az embernek baráttal találkoznia — mondja —, amikor hajszál híján menekült meg a haláltól.

— Ne tréfálj!

— Santiagóból jövök, a repülőtéren kaptak el. Tizenkét órát ültem a dutyijukban, egy állig felfegyverzett néger őrzött, és azzal szórakozott, hogy egy nagy kés élével simogatta a zacskómat

El van ragadtatva a kalandjától.

— Legalább lesz mesélnivalóm, öregem, ez a fő!

Hirtelen eszembe jut egy jelenet, amelynek tíz évvel ezelőtt a Saint-Benoît utcában tanúja voltam: ugyanez a Luigi pofozkodott egy rokonával, aki, miközben kölcsönösen kiköpték fogaikat, azt kiáltotta Luiginak: „Hazudozó! Nyavalyás, piszkos kis hazudozó!"

— Budapest és a Színai félsziget után ez itt csak délutáni gyermekelőadás. A szerkesztőség azt táviratozta, hogy menjek fel

Fidelhez; *poolt*[50] csinálunk együtt, öregem, jó? Kezet rá!
— Én vagyok itt az egyetlen francia újságíró — mondom.
— Nem hinném, a múltkor találkoztam egy kollégáddal a nagykövetségteken.
— Micsoda?
— Egy kis kövér alak, lehet úgy ötvenéves, azt mondta, hogy ő az X lap kiküldött tudósítója. Amikor elmentünk a nagykövetségről, még a fülembe is súgta: „Barátom, óvakodjék ettől a nagykövettől, sötét alak, Batista barátja."
— Igazán? Mondd, a címemet a nagykövetségen kaptad?
— Természetesen. De az a legfurcsább, hogy a nagykövet holnapra jelezte nekem az X valódi különtudósítójának megérkezését! Úgy látszik, felébred a tisztelt sajtó.
— És hol szálltál meg?
— A Nacionalban, rangrejtve.
— Rangrejtve?
— Szóval... más foglalkozást írtam be. Jelenleg sportvitorlázó vagyok, és a legénységem érkezését várom.
Úgy élvezi a helyzetet, mint egy gyerek vagy mint egy bolond. Kihúzza magát, a mellére üt, azután elővesz a zsebéből egy kis fehér vitorlázósapkát, rajta arany horgony.
— Cuki, nem?
Megcsodálja magát a tükörben: fekete szem, gyengéd mosoly, fehér sapka, a je-

[50] Itt: közös vállalkozás (angolul).

lenség rokonszenves, de minél tovább nézem, annál jobban félek.
— Mondom neked, öregem, nem ér annyit, mint Budapest vagy a Színai félsziget, de jól fogunk szórakozni.
Hirtelen elkomorul:
— Hány óra van, az Isten szerelmére? Nyolckor rohannom kell... az „összekötőmhöz". Ebédeljünk együtt, jó?
— És a sztrájk?
— Mi az, nem tudod? Elhalasztották! Legalábbis a caracasi rádió szerint. Akkor nincs probléma, ugye? Várlak ebédre...
Az utcákon a legvadabb rémhírek keringenek. A Sierra Maestrát napalmmal bombázták... Castro állítólag megsebesült... A fidelisták, a prillisták és a kommunisták nem tudnak megegyezésre jutni... Az általános sztrájk veszélyben van... Batista a tulajdon katonai juntájának foglya... Batista sürgősen rendbehozatja a villáját Miamiban.. Santiagóban ötszázötven fiatalembert fosztottak meg férfiasságától... Santiago városa kivételével az egész Oriente tartomány a fidelisták kezén van... Castro egészségesebb, mint valaha... Öccse, Raul, nagy győzelmet aratott csapatának élén, Guatanamo amerikai támaszpont közelében... Ötszáz katonát tett harcképtelenné... Több kaszárnyát leromboltak... Venezuelai ejtőernyősöket csípett el a rendőrség... A lázadók felégetik a cukornádtermést... Hétezer főnyi kormánycsapatot küldenek a cukornád védelmé-

re... Minden percben várható Batista főhadiszállásának, a Colombia kaszárnyának bombázása... Venezuelai gépek jönnek amerikai pilótákkal... A feszültség tetőpontra hágott...

A lakosság idegességének jellemző tünete: a gépkocsivezetők ordítanak egymásra, pedig egyébként udvariasak. Ez a forradalom nehéz szülés, és a vajúdás ráüti bélyegét az arcokra. Ma nincs az utcán egyetlen gyerek sem. Hajnalban az elnöki palota őrei rálőttek a tejesemberre. Bűnös tévedésüket harci cselekménynek akarták álcázni, és ezért a katonák még egy óra hosszat lövöldöztek a láthatatlan ellenségre. Jól szórakozhattak. A ma reggeli kormánylapokban nagybetűs címek: „X. tejkihordó, a fidelista s kommunista, bombákat csempészett a tejeskannáiban."

Sietek az óvárosba, egy egyetemi tanárral van találkozóm. Még csak délelőtt tíz óra van, de már mindenki verejtékben fürdik. A professzor egy bank fölött lakik. A bank lépcsőin homokzsákbarikádok között katonák kémlelik az utat...

A professzor felesége nyit ajtót; csinos, bájos. Amint meglát, kezét ösztönösen a hajához emeli, és megigazítja a frizuráját.

— Bocsásson meg, hogy ilyen rendetlenül fogadom, de olyan nyugtalan vagyok.

Kifogástalanul van öltözve. Nincs semmi megbocsátani valóm. Nagy nappali szobába vezet. Többen ülnek az asztal körül.

Legelőször egy fehér köpenyes orvos tűnik a szemembe. A szokásos bemutatkozások és a jégbehűtött „cubalibre" felhajtása után beszélgetni kezdünk. A professzor kezdi:

— Engedje meg, hogy magam és barátaim nevében a legnagyobb örömömnek adjak kifejezést, hogy körünkben üdvözölhetjük.

Kitárja karjait, de én nem vetem közéjük magam.

— Ez a világ legtermészetesebb dolga — mondom —, de honnan tudják, hogy a maguk oldalán állok?

— Uram, egy francia sohasem állhat a diktatúra oldalán!

— Uram, ön túlbecsül bennünket.

Én a kollaboránsokra gondolok. Ő 1789-re.

— Ön ebben a szobában öt, különböző foglalkozású és társadalmi állású kubait talál. Mind az öten a diktatúra ellen vagyunk.

— Én ideggyógyász vagyok — mondja az orvos éneklő hangon. — A feleségem az asszisztensnőm.

A feleségének, akit az anyjának néztem, nem a köpenye fehér, csak a haja. Az ablak mellett ül egy sarokban, és sebpólyákat göngyölít.

— Barátom felkészül a sebkötözésre — mondja a professzor halkan, mintha titkot árulna el.

— Látszatra nyugodtak vagyunk — jegyzi meg szép felesége —, de tulajdonképpen halálos veszedelemben forgunk.

— Bizony, a halál itt köröz a fejünk fölött — mondja az éneklő hangú orvos. Mozdulatai finomak, és olyan a szája, mint egy nőé.
— Nem értem — mondom. — Kit akarnak bekötözni?
— A sebesülteket, uram, a mi sebesültjeinket.
— Bocsánat, de úgy értettem, hogy ön ideggyógyász.
— Azért még be tudok kötözni egy sebet, kedves barátom.
Van egy kis gúny éneklő hangjában. Így folytatja:
— Amint megkezdődik a sztrájk, folyni fog a vér. Pótágyakat vetettünk meg a hálószobákban. Mi ma éjjel a földön alszunk. Mindent meg kell tennünk a sebesültekért, ez világos.
— A caracasi rádió állítólag bejelentette a sztrájk elhalasztását.
— Igazán? Ön is hallgatja a „Kubaiak beszélnek a kubaiakhoz!" című adást?
— Én mindig elsírom magam tőle — mondja a professzor felesége, aki most pasziánszt rak egy mahagóni asztalon.
— Megbeszélt időben előjönnek a pincékből a mi harci csoportjaink — mondja a professzor.
— A mieink is — helyesbíti a nőies ideggyógyász. — Ne feledkezzék meg róluk, kedvesem.
— A doktor úr prillista — magyarázza a professzor. — Én fidelista vagyok, és őszintén szólva, nem nagyon hiszek azokban a pincékből előbújó prillista harci

csoportokban. Mondja csak, drága doktorom, miféle emberek a maguk hősei? Az egész fiatalság Castro oldalán harcol. Ki marad maguknak? Talán az olyan öreg pénzeszsákok, mint mi magunk.
A professzornak felhevül a hangja, beszéd közben iskolai vonalzóval játszadozik.
— Csalódtam magában — mondja az orvos —, de ha azt hiszi, hogy sikerül megaláznia, akkor téved. Végül is az is ember, aki pénzért harcol.
— Önnek igazán tudnia kell.
— A pénz, kedves professzorom, ebben az esetben a lelket helyettesíti. Kubában a jó fizetés legalább annyit ér, mint a lángoló lelkesedés!
— Megvan, megvan! — kiáltja a szépaszszony. — Sikerült a pasziánszom. Hatszor egymásután kijött! — Azután komor hangon folytatja: — A támadás holnap indul.
— Sok vér fog folyni? — kérdezi az öregasszony, aki a pólyákat csavarja.
— *Mucha sangre en las calles! Muchísima!* Sok vér folyik majd az utcákon, nagyon sok!

A Nacional szálló stukkódíszes, nagy műmárvány palota, még gőgös tornyai is vannak, amelyeket az igazgatóság bőkezűen kivilágít. A városban négy-öt nagy szálloda van, közülük az egyik a Nacional. Játékkaszinóját hosszú ideig Meyerzinsky, a híres amerikai gengszter tartotta kézben. Meyerzinsky két dolgáról nevezetes: elő-

ször arról, hogy hosszú ideig a Las Vegas-i milliomos-üdülő rettegett gazdája volt, másodszor arról, hogy Batista 1952-ben magával hozta Miamiból. A kaszinó ma a nagyszálló munkátlanná vált személyzetének a pihenő szalonja. Ugyanez történt a Riviera szálló kaszinójával és a Hiltonéval is. A kaszinó hivatásos áljátékosai nagyokat ásítoznak a kártyaasztalok körül. Hol van már az a távoli korszak (tavaly ilyenkor), amidőn a havannai játékkaszinók elhódították Miami és Las Vegas vendégeit a diktátornak és uszályának nagyobb dicsőségére és nyereségére?

Egy amerikai újságíró rövid nadrágban és piros ingben, egy kirakatra való fényképezőgéppel felvértezve, ugrásra készen várakozik a Nacional halljában. Csak az első lövést várja, hogy meglógjon? Mindenféle nemzetiségű újságírók nyújtózkodnak az előcsarnok foteljeiben. Egy angol a szakállát vakargatja... Megérkezik Luigi, jobbra néz, balra néz, és tüstént elkezd titokzatoskodni:

— Egy szót se — suttogja —, figyelnek bennünket! Egy fekete kocsi jött utánam.

Odamegy a telefonhoz, leakasztja a kagylót, hunyorít egyet felém. Hallom a hangját:

— Igen! Rendben van, miniszter úr, igenis, miniszter úr! Tökéletesen így van, miniszter úr!

— Mi az, te miniszereknek telefonálsz?— kérdezem.

Zavarban van, ujját az ajkára nyomja:
— Pszt, konspiráció.
— Azt hittem, „pool"-ban vagyunk...
— Persze hogy „pool"-ban vagyunk. De minél kevesebbet tudsz, vén szamár, annál kevesebbet köpsz, ha kínoznak.
— Köszönöm szépen.
— Reggel a nagykövetségemen fiatal fidelistákkal beszélgettem. Szinte kisgyerekek. A nagykövet menedékjogot adott nekik holnapig. Holnap kimennek az utcára meghalni. Csecsemők, mondom neked! Fidel Castro fényképét hordják a nyakukban, amulettbe zárva.
A Nacional éttermében megszüntették a léghűtést. Takarékoskodni kell. A szálló igazgatója ötvenezer dollárt fizet rá havonta, de a személyzet még itt van, igaz, hogy alig áll a lábán. Egy francia főpincér — nizzai fiú — folyton az asztalunk felé fülel. Kémkedik egy kicsit, kell a hónap végén a készpénz.

Az utca csak úgy zeng a hírektől... Prío partra szállt Pinar del Ríóban... Trujillo, a dominicai diktátor állítólag hajlandó Castrót segíteni, mert van egy régi elintézetlen személyes ügye Batistával... Ugyanez a Trujillo éppen most gyilkoltatta meg Castillo Armast[51]... Az amerikaiak fokozzák a fegyverszállítást Batistának, mert Castro a földreformot magasz-

[51] Guatemalai diktátor: ő döntötte meg 1954-ben hazája demokratikus rendszerét.

talja, és ez nem tetszik nekik... Orientében dühöng a harc... Río Chaviano tábornok, aki közismert beteges hajlamairól, két fiatalembert a santiagói állatkert tigrisketrecébe záratott...

Hazamegyek, és a szállodai szobámban egy embert találok. Rám vár. Rövid a lába, kurta a karja, s az ábrázata: mint majomé.

— Jó napot — mondja. — Henri vagyok.

— Micsoda Henri?

— Henri. Csak így írom alá a cikkeimet.

— A cikkeit?

— Nem olvasta a svájci riportomat az X. újságban?

— Nem olvastam — mondom.

— Azért jöttem, hogy jól összeszidjam, hallja!

— Igazán?

— Miért nem jelentkezett mindjárt? Miért nem keresett meg? „Pool"-t csinálhattunk volna együtt.

Csupa szőr az egész alak; emberré fuserált majom, aki az életét is elfuserálta, és most idejött a trópusok alá, hátha a nagy melegben újra kivirágzik.

— Én természetesen — folytatja — minden anyagomat a rendelkezésére bocsátom. De tudnia kell, hogy mindenütt a legnagyobb nyugalom van. Ez a Castro bolond. A kínzásokból egy szó sem igaz. Mégis, van itt valami, barátom — a fülem-

hez hajol: — az egyház rossz lóra tett; hát most nem a „Július 26”-mozgalmat kezdi pénzelni?
Nem felelek, ez az alak idegessé tesz. Még ez hiányzott nekem, nem volt elég Luigi.
— Fölösleges hangsúlyoznom, hogy értesüléseim első kézből származnak. Akar például egy nagy párizsi hetilap tudósítójával találkozni? Járt Fidelnél a Sierra-hegységben.
— És nem bujkál?
— Bujkál, de azért találkozhatik vele. Nekem is messzire ér a karom, barátocskám!
Azzal előrelöki a levegőbe messzire érő rövid karját, hogy azután elegáns mozdulattal csípőjére tehesse szőrös mancsát.
— Ma este nyolckor a Floriditában, rendben?
— Ez Hemingway bárja?
— Az enyém is!
— Jó, menjünk oda nyolckor — mondom . . .

Délután egy nagy kubai képes hetilap főszerkesztője fogad. A hetilapnak saját székháza van, öt ultramodern emelet, mozgólépcsővel és léghűtéssel. A házhoz kellemes park is tartozik, a parkhoz szertelenül nagy uszoda. A főszerkesztő szobája aztán igazán nem mindennapi. Az ember először egy hatalmas földgömböt pillant meg, békésen forog tengelye körül, és a föld árnyékát perzsaszőnyegre veti. A vörös bársonnyal kárpitozott falakat köny-

vespolcok bélelik. Fázom ebben a szobában. Ingujjban vagyok, didergek. Öt méter széles mahagóni íróasztal mögött ül egy herkulesi termetű férfi, és gyermekkar vastagságú szivart szív. Az íróasztalon, üvegtálban egy marokra való elnyomott és kettéhasadt szivarcsutka hever. Egy pillanatra arra kell gondolnom, hogy ezeket nem szívták, csak rágták. Ebben a szobában minden óriási, én, a szegény francia, oly kicsinek érzem magam.

— Legyünk rövidek — mondja a főszerkesztő, karosszékében himbálózva —, miben lehetek a szolgálatára? Ismeri ön voltaképpen a lapomat?

— Olvastam néhány számát.

— Nem vett észre semmit?

— Főképpen azt, hogy a világért sem tennének halvány célzást sem az itteni drámára. Az ön lapjának olvasásakor az ember úgy érzi, hogy Kuba nem is létezik!

— Fején találta a szöget! — mondja, és szivarral kínál az íróasztal túlsó partjáról.

A szivart nem sikerül az ajkaim között tartanom, ujjaim közé kell fognom, sőt a könyökömet is megtámasztom az íróasztalban.

— Roppantul egészséges módon feleltünk a cenzúrának. Amikor utasítást kaptunk, hogy tilos minden cikk, hír, tudósítás, amely Castróval vagy az ellenintézkedésekkel van kapcsolatban — mondja a főszerkesztő, és öngyújtóját meglóbálja a feje fölött —, így válaszoltunk: „Rendben van, Batista úr, de a kormány közlemé-

nyeit és cikkeit sem közöljük többé. Ön ki akar bennünket herélni, mi megtakarítjuk önnek ezt a fáradságot." Látja, kedves kollégám, ezért nincs a lapomnak semmi... férfiassága.
— Azt mondják, hogy az ön lapja Castrót támogatta. Igaz ez?
— Az én lapom az igazságot támogatta. Megmutatta a cienfuegosi vérengzéseket, riportot közölt Castro fölkeléséről, felemelte hangját a kínzások, a visszaélések és a lopások ellen.
— Borzasztó képeket közöltek a kínzásokról. Valóban szükséges volt ez?
— Az olvasóim szeretik. Minél több a vér a lapban, annál nagyobb a példányszám. Jelenleg kénytelenek vagyunk vasúti balesetekről és repülőszerencsétlenségekről közölni képes riportokat. A kubai ember, uram, mélységesen kedves, de szereti a megrázkódtatásokat.
— Mit gondol, főszerkesztő úr, sikerülni fog az általános sztrájk?
— Az általános sztrájk elkerülhetetlen. A felkelés csak akkor indulhat meg, ha az ország megbénult. Sajnos az kell a sztrájk sikeréhez, hogy a szakszervezetek egyetértsenek. A huszadik században, uram, nem lehetséges felkelés a munkásosztály nélkül. — Vadul szétnyomja a szivarját az üvegtálban. — Havannában a szakszervezeti vezetők eladták magukat Batistának. Vannak természetesen titkos vezetők is, de még ezek sem állapodtak meg egymás között. A legújabb jelentés szerint ma reggel tíz órakor még vitatkoztak...

Ha nem vergődnek zöldágra, az is megeshetik, hogy Castro a fejük felett cselekszik, és nélkülük kísérli meg azt, amit együttes erővel kellene végrehajtaniok. — Kiveszi a szivart az üvegtálból, és megpróbál újra rágyújtani. — Őrültség lenne!

A főszerkesztő a karosszékével együtt a könyvespolc felé fordul, és kivesz egy újságpapírba kötött kis könyvet:

— Ismeri?

Meglepetéssel nyitom fel Pierre-Henri Simon kis könyvét a kínvallatásokról. A főszerkesztő szobormosollyal néz rám, kőajkai közé Partagas-szivart szorít:

— Ezen a héten új dologgal próbálkozom. Igazi kínai furfang lesz. Tudja, uram, itt Havannában sok kínai él. Lefordíttatom ezt a könyvet, és részleteket közlök belőle a lapomban. Aki akar, összehasonlításokat tehet — mondja és nevetésben tör ki. — Igazi szenzáció lesz!

Két revolverlövés csattan... Emberek szaladnak az utcán! Géppuskasorozat szaggatja darabokra a levegőt! Férfiak, nők, gyerekek tűnnek el hirtelen a kapuk alatt! Az utca egy pillanat alatt kiürül, senki és semmi, csak a vér csöndje.

— Mi történt? — kérdezem egy kis öregasszonytól.

— Nem tudom. Azt mondják, gyerekekre lőttek.

„Hep, mister, nem akar megismerkedni Hemingwayjel?"
„Hep, Johnny gyere, tölts el velem egy félórácskát!"
„Hep, mister, éhes vagyok; nem volna húsz centje?"
„Hep, mister, nem akar megismerkedni egy fidelistával?"
„Hep, taxi!"
„Hep, fel a kezekkel!"
„Hep, itt a halál! Hep, ott meg lopnak!"
„Hep, idehallgassanak, nem akarnak hallani egy óriási korrupciós történetet?..."
Ezt meghallgatom. Pilar García tábornok (akinek keresztneve női név), a havannai rendőrség főnöke, minden héten a törvényesség legszigorúbb szabályainak betartásával százezer dollárt vág zsebre. Az ötlet egyszerű, de nem elég kitalálni, kivitelezéséhez megfelelő emberekre is szükség van. Csak egy tábornok rendelkezhetik hetenkint egyszer kényére-kedvére két-háromezer emberrel. Pilar García tábornok tehát minden héten elküldi a bérenceit a tizenötezer lottóbizományoshoz és eladóhoz. A bérenc odamegy a lottóshoz, és azt mondja neki: „Pilar García tábornok rendőrségének tagja vagyok. Megteszem a te sorozatodat; ha a tábornok nyer, megadja neked a lottószelvény árát és egy kis jutalékot." A lottószelvény ára tíz dollár. Egy tisztességes tábornoknak százötvenezer dollárt kellene előlegeznie, hogy azután mindenesetre ráfizessen két-

százezret. Pilar García azonban csak a nyerőszámokat fizeti meg, és így százezer dollárt tesz zsebre egy fillér előzetes kiadás nélkül. Ha egy lottóárus rossz képet vág az üzlethez, negyvennyolc órán belül örökre eltűnik. Ha egy bérencnek eszébe jut utánozni a tábornokának módszerét és saját kasszára dolgozni, haditörvényszék elé állítják, és nem ússza meg a főbelövetést. Ha egy újságíró megundorodik ezektől a mesterkedésektől, és elhatározza, hogy megírja lapjában, azonnal kirúgják, és biztos lehet benne, hogy sehol sem kap többé állást. Az emberek befogják a szájukat, és ez a látványos, katonailag pontosan végrehajtott hadművelet megy tovább.

— Mennyivel tartozom a történetért?

— Egy dollár az egész, uram. Három történet két dollár, tízet öt dollárért számítok meg.

— Sok ilyet tud?

— Havonta óhajt fizetni vagy előfizet egy évre?

— Mielőtt történeteket adott el az újságíróknak, mit csinált?

— Munkás voltam, uram.

— Hol dolgozott?

— Cukornád-ültetvényen, uram. Jelenleg munka nélkül vagyok.

— Sok a munkanélküli Kubában?

— Rengeteg! Hatmillió lakosból hatszázötvenezer.

— Mi volt a munkája? Vágta a nádat?

— Igenis, uram, tíz hétig évente, utána mehettem a fenébe.

— Miből élt?
— Kölcsönt vettem fel a következő évre. Mi, nádvágók, mindig egy évvel a többiek mögött kullogunk. Öregedni azért a többiekkel öregszünk, uram. Nincsen véletlenül egy fölösleges dollárja?
— A cukor a legnagyobb üzlet Kubában, igazán jobban is gondoskodhatnának magukról — jegyzem meg.
— Nagy üzlet? Meghiszem azt! Kuba a cukor hazája, uram, a cukoré meg a dohányé. Cukor nélkül nincs Kuba, és amerikaiak nélkül sincsen Kuba!
— Hogy érti ezt?
— Úgy, hogy az amerikaiak, tetszik tudni, szeretik kissé kézben tartani a többi országot. Ezért aztán időnként tesznek egy kis szívességet, hogy kezet csókoljanak nekik. A cukrunkat amerikai áron veszik meg, és ez sokkal magasabb, mint a cukor ára bárhol másutt a világon. Ha egyik napról a másikra eszükbe jutna ránkhúzni a világpiaci árat, uram, akkor az ország tönkremenne. Megjegyzem, hogy az én helyzetemen ez semmit sem változtatna. Egyre azt hajtogatják a fülünkbe: „Virágzó országban élünk, a mi szigetünk olyan, mint a parafadugó, nem süllyed el sohasem." De én, uram, a családommal meg a többi munkással napról napra jobban belesüllyedek a nyomorba és az öregedésbe.
— Ha csak tíz hetet dolgozik egy évben, marad bőven ideje a mellékkeresetre — jegyzem meg.
— Ezt teszem most is önnel, uram. A tu-

ristákból élek. Igaz, néhány évvel ezelőtt csináltak nekünk egy külön pénztárt. Legalábbis azt mondták. Cukorkülönbözeti pénztárnak nevezték, tulajdonképpen prémium volt a termés behordása után. Az első évben fölment körülbelül száz dollárra. Aztán egy szép napon minden további nélkül leszállították nyolcvan dollárra, a következő évben ötvenre. Ma már teljesen eltűnt. De mi itt vagyunk, uram, itt van a nyomorult életünk, azt nem tudjuk eltüntetni. Nem volna esetleg még egy dollárja?

Ez az ember hazavitt a viskójába is. A városon kívül lakik, a Carretera del Cano szélén, éppen egy börtön mellett. A pálmaágakból és vert földből épült viskó küszöbéről vagy száz, kopaszra borotvált fejet látok, amint ütemesen himbálóznak a khaki-színű rabruhák fölött.

— He ezeket látom — mondja az emberem —, mindig azon töprengek, nem lennék-e boldogabb ott benn? Ezek, uram, mindennap esznek. Én, persze, szabad vagyok. Jogomban áll nézni őket, amikor zabálnak.

Ennek az embernek a címét egy új ismerősömtől kaptam, azzal meg új ismerőseimnél találkoztam. Új barátom ezt mondta: „Ha meg akarja tudni, milyen egy tipikus kubai, nézzen körül kissé a Carretera del Cano tájékán." Emberemet Panchitónak hívják. Szülei nem nagyon törték a fejüket, minek nevezzék; egyébként van benne néger vér is, kínai vér is, sebesen beszél, és közben a barátság jeléül

nagyokat csapkod a vállamra és a combomra:
— Én most már csak egy vén néger vagyok, uram, egy csomó magára maradt öreg hús. Voltak nekem is gyerekeim, de el kellett hagynom őket... Ez volt az egyetlen módja, hogy jóllakhassanak, és tiszta ágyban alhassanak. Ha egy gyereket elhagynak az utcán, ha már nincs apja, akkor egy intézmény befogadja őket. Fura dolog, uram, mi? Ott kellett hagynom az én kis porontyaimat, hogy valaki gondoskodjék róluk... Mi vagyok most? Öreg néger, se családom, se gyerekem. A múltkor beállít hozzám egy alak, furcsa egyenruhában. Nézd csak, mondom magamban, csak nem abból az intézményből küldték, ahol a gyerekeim vannak? Mindjárt meghallok valamit az én kis porontyaimról. Tudja, ki volt?
Jó nagyot csap a hátamra.
— Bocsánat, he-he... Az adószedő volt, uram! Azt akarta, hogy fizessek adót a jövedelmem után. Micsoda ötlet! Azt mondtam neki: „Bevételem nincs és kiadásom is csak az, amit minden reggel a viskóm mögött adok ki... Menjen oda, nézze meg, majd meglátja, milyen vékonypénzű vagyok..." Először fenyegetőzni kezdett, de amikor látta, hogy a magamforma öreg néger nem ijed meg egy ilyen alaktól, még ha egyenruhát hord is, azt mondta: „Maga vén disznó, de nem bánom, szó se essék többé az adóról, ide öt dollárral, elsüllyesztem az aktáját." Nincsen történetesen öt dollárja, uram?

Még nagyobbat üt a hátamra. És hogy örül, amikor eltorzul az arcom a fájdalomtól.
— Bocsánat, he-he... Ebben a cukros országban csak a munkás fizet adót, uram, a gazdagok megússzák *propinával* (borravalóval). Olyan ez, mint a nyugdíjpénztár: a dolgozók minden hónapban két-három dollárt fizetnek be, de mindenki tudja, hogy ez a híres nyugdíjpénztár még nem is létezik. De aki nem fizeti be, azt azonnal kirúgják. Mit gondol, hova vándorol ez a sok guba, uram? Annyi biztos, hogy nem az én zsebembe, he-he...

Április 8. Esteban Venturának, a hírhedt kínzómesternek a rendőrei megrohamozzák Sagua la Grande falut. A bérgyilkos csapatok gyorsan haladnak előre, s csodálkoznak, hogy semmiféle ellenállással nem találkoznak. Csak néhány öreg paraszt álldogál *machetével*[52] a kunyhók előtt.
— Hol vannak a partizánok? — kérdezi Esteban Ventura.
— Fölszállingóztak a hegyekbe, uram — válaszolja az egyik öregember. — Csak éppen egy kis ennivalót szedtek össze a faluban.
— Hát ez, ez is fölszállingózott?
Esteban Ventura kigombolja a nadrágját az emberei előtt. A falu kétszázötven lakosát puskacső elé állítják... Esteban

[52] Nádvágó kés.

Ventura sajátkezűleg herél ki huszonhét öregembert, és véres trófeáit szuronyra tűzve hozza vissza a fővárosba...

A nagy párizsi hetilap munkatársa álmodozva ül egy magas bárszéken a Floriditában. Sötét szemüveget és vékony bajuszt hord, kubai divat szerint.
— Maga az?
— Én vagyok. Mi újság?
— Látja.
— Hogy úszta meg? Nem piszkálják? — kérdezem.
— Bujkálok. — Órájára néz. — Sohasem maradok negyedóránál tovább egy helyben.
— Sikerült feljutnia hozzájuk a hegyekbe — mondom. — Nem csekélység!
— És maga?
— Én is mindent megpróbálok. Remélem, hogy nemsokára el is indulok. Az általános sztrájkig persze itt maradok. Ha sikerül, Castro vonul be diadalmenetben Havannába, s akkor nem érdemes odamennem a hegyekbe.
— Nagyon helyes, jól teszi, ha vár. — Megint az órájára pillant. — Egyébként is kizárt dolog, hogy feljut hozzájuk.
— Mindenesetre megpróbálom.
— Nekem elhiheti, tapasztalatból beszélek, egy hétig kell gyalogolnia a hegyekben, míg megtalál egy csoportot. Folyton változtatják a helyüket. Mozgékonyságukban rejlik az erejük. Én mint volt ejtőer-

nyős aztán tudom, mi az a mozgékonyság!

— Én a *maquis*-ban[35] harcoltam — mondom — ott is megtanultunk mozogni.

— Néha túlságosan is gyorsan futottak...

— Nekem más a véleményem, de ne beszéljünk róla — mondom.

— A vélemények olyanok, mint az emberek — feleli —, van belőlük mindenféle. — Megint egy pillantás az órára. — Miben lehetek hasznára? — kérdezi végül.

— Meséljen egy kicsit arról, milyen ott fenn az élet.

— Hát nézze... Általában én interjuvolok meg másokat, he-he. Közismert dolog, hogy az újságírók nem tudnak beszélni.

— Vannak, akik írni sem — mondom. — De bocsánat, ne vegye személyeskedésnek.

— Ha valakinek nincs igaza, szellemeskedik, mi?

— Hányan vannak a hegyekben?

— Körülbelül háromezren.

— Azt hallottam, hogy ötezernél is többen vannak.

— Ha az ember hozzászámítja a parasztokat, akik mind Castrót támogatják, és olykor vadászpuskáikkal tartják vissza a kormánycsapatokat, azt is mondhatnók, hogy tízezren. De az egyszerűség kedvéért mondjuk azt, hogy Castrónak háromezer jól felfegyverezett embere van.

[35] A francia ellenálló mozgalom köznyelvi elnevezése a második világháború alatt.

— Beszélt Castróval?
Az órájára néz.
— Nem mondhatok magának többet. Megérti, nem? Köt a hivatali titoktartás.
Ilyet sem hallottam még újságíró szájából. Ő is mindjárt hozzáteszi:
— Ha az ember egyszer első volt a mi mesterségünkben, igyekszik meg is maradni. Érti, ugye, öregem?
— Természetes hogy megértem. Sokáig volt ott? Részt vett ütközetben?
— Persze hogy harcoltam. De a csetepaték között nyugalom volt. Még arra is volt időm, hogy írjak egy filmforgatókönyvet. Éppen most adtam el a Warner Brosnak. Óriási film lesz: van benne élet, van benne reménység, van benne tragédia, vér, puskapor, még asszonyhistória is.
— Látom, nem vesztegette hiába az idejét.
— A mozgékonyság, öregem, a mozgékonyság menti meg a világot. Warnerék pompásan megértették a dolgot: az amerikai filmesek és a színészek már Yucatánban vannak, várják az ellenségeskedések végét, hogy mindjárt elkezdhessék forgatni a külső felvételeket.
— Esetleg jó sokáig várhatnak...
— Nekem mindegy, nem én fizetem. — Megint az órája. — Szent Isten, bocsásson meg, a negyedóra lejárt, rohannom kell.

A rövid lábú, kurta karú majomember, aki összehozott bennünket, egy sarokban vár-

ta a beszélgetés végét. Most sunyin közeledik, messziről lerí róla, hogy kérdezősködni szeretne.
— Mi volt?
— Semmit sem mondott — feleltem —, egész idő alatt az óráját nézte.
— Remélem, nem ajánlotta magának, hogy csináljanak „pool"-t?
— Ő mindent tud, én semmit. A „pool" csak kezdők közt ér valamit.
— De nem, barátom, már bocsánatot kérek, én akkor ajánlottam „pool"-t magának, amikor sokkal többet tudtam, mint maga. Igaz is, mondtam már magának, hogy az egyház Castrót támogatja, és Batista rossz lóra tett?
— Ez volt az első dolog, amit itt hallottam.
És az újságírók az egész világról özönlenek Havannába. Jönnek szakállasan és fekete pápaszemmel, jönnek sortban és zakóban, kiszállnak a repülőgépből, és rohannak a nagy hotelek uszodáiba. Beugranak a mélyvízbe. Luigi New Yorkból jött ide, hogy „barátomnak" szólíthasson. Egy másik alak már négy éve itt él egy kis kubai barátjával. A fiúnak van némi vagyona. Ezeknél mindig jégbehűtött whisky és a legfrissebb hírek várják a látogatót, de minden korty, minden pohár whisky csak keserűbbé tette a jókedvünket, ha a készülő forradalomra gondoltunk. Hűtött levegőjű szállodai szobákban, whisky-ivás közben várjuk fiatal emberek halálát... Türelmetlenkedünk, mert nem folyik elég gyorsan a vér. Azt szeretnők, ha már a

poharainkban csobogna. Az egyetemi tanár hálószobájában már megvetették a kis fehér ágyakat a sebesülteknek. Sok vér fog folyni, mondja a pasziánszozó szépaszszony, feszes trikónadrágban. Az ablakmélyedésben a homoszekszuális ideggyógyász felesége pólyákat göngyölt, boldogan fogdossa, nemsokára simogathatja a... Rajzolóművész barátom házában denevérek röpködnek, repülőgépe nem zuhant le, ő maga valahol Franciaországban fabrikálja a dekorációkat... A hetilap főszerkesztőjének kicsi a világ, ott forog szüntelenül a szeme előtt, óriási szivarjával időnként rábök a térkép egyik sárga foltjára, hazájára, és az teljesen eltűnik a Partagasszivar hamuja alatt... Madame Martinet az *être* segédige ragozását tanítja az Alliance-ban... Bármi történjék is Kubában, az Alliance a helyén marad! Mindenki tudja, hogyha a franciák egyszer valahol megvetik a lábukat... A nagy hetilap munkatársa, akinek a negyedórái meg vannak számlálva, és üzleti összeköttetésben áll a Warner Brosszal, talált néhány ideges szeretőt ebben a túlságosan nyugodt városban. Melyik úrinő nem szerelmes Fidel Castróba? Castro vonzó, mint egy filmszínész és ismétlő fegyverei vannak. Még azt is imádják, aki valaha a közelébe került... Mindenki a forradalomért, a forradalom mindenkiért... Pálmaágakkal fedett sárkunyhójában Panchito nem hallgatja a „Kubaiak beszélnek a kubaiakhoz" adást Caracasból, mert nincs rádiója, autója sincs, csak étvágya van és két

kis porontya, de már azok sem az övéi... De szeretnék most a méridai diákkal találkozni!

„Pool"-t kötöttem az X. igazi tudósítójával. Most érkezett Puerto Ricóból. Alig tette be a lábát, máris jóval többet tud, mint én, imádja a statisztikai adatokat és a pontos számokat. Hideg elme cérnavékony testben, kitartó és állhatatos a munkában. A kaland önmagában nem érdekli, jobban szeret emberekkel találkozni és elbeszélgetni velük. A zűrzavar és a félelem ellenére hibátlanul kihámozza mások gondolatait. Nemcsak a gyakorlata nagy, hanem a tehetsége is.

Késő délután lezuhan egy vadászgép. A robbanás megreszketteti az egész várost... Orientében két fidelista kúszik a forró földön, most árokba mászik. A gyújtószerkezet ott van előttük, mint egy falusi feszület.

— *Listo, compañero?*

— *Listo.*[54]

Mintha maga a föld robbanna fel. Azok ketten odatapadnak az árok fenekéhez, és nem mernek föltekinteni. A Juana Mató-i lőszerraktár nincs többé... és ebben a pillanatban beomlik tizenkét kilométernyi távolságban a Cobrei Szűz híres szentélye, a kubaiak lourdes-i barlangja is. Ez alkalmat adott a kormánysajtónak, a rádió-

[54] Kész, bajtárs?
Kész.

nak, a televíziónak, hogy nagy hangon kijelentsék: „A fidelisták felrobbantották a cobrei kápolnát; ezt a vallásellenes bűnt Moszkva sugalmazta..."

Április 9. A sztrájk. Borotválatlan munkások tolonganak a trolibuszokon. Mindenütt másutt a világon a kora reggelnek tejeskávé illata van. Itt a leheletek rumszagúak. Korán keltem, hogy semmit el ne mulasszak, ide-oda sétálok a városban, és lesem a jószerencsét. Az üzletek kinyitnak... Az éjjeliőrök — nagy pisztolytáska a derekukon — tántorogva térnek haza. Első pillantásra a mai nap olyan, mint a tegnapi, tegnap pedig a lakosság nem hitte, hogy a sztrájk küszöbön áll.

Már jól bennjárunk a délelőttben. Úgy látszik, ma sem történik semmi. Az arcokról lassan enged a feszültség.

— Ma sem lesz semmi, mi? — kiáltja felém egy kis pirosblúzos nő. Babszemeket fűz fel cérnára. — *Son cobardes!* (Gyávák!)

Odamegyek ehhez a furcsa fajú és foglalkozású kis nőhöz. Az arca kínai, de a bőre koromfekete.

— Maga nem hisz a sztrájkban?

— Hát maga kicsoda, hogy ilyeneket kérdez?

— Külföldi vagyok.

— Vegyen egy nyakláncot, felelek a kérdésére.

— Hol vannak azok a nyakláncok?

Egy csomó babszemre mutat a köténye-ben.
— Feleljen előbb, aztán majd veszek nyakláncot.
— Vidéki libának néz, mi? De én tisztes-séges kereskedő vagyok, uram, amikor még minden rendben ment, az ameri-kaiaknak adtam el a nyakláncaimat. Ez a sok zűrzavar tönkretesz, fölélem az alap-tőkémet.
— Hogy a lánc?
— Egy dollár darabja, ingyen van ezekért a gyönyörű babszemekért. Nézze meg, ezt nevezik itt „speciál"-nak, Mexikóból jön minden szem. — Látja, hogy habozom, hát folytatja: — Ismeri señora Heming-wayt? — Nem vár választ, tovább beszél. — Még hat hónapja sincs, nagyon gyak-ran vásárolt nálam nyakláncot, azt mond-ta, barátnőinek küldi Hollywoodba. Most pedig, uram, és nekem ez mutatja meg iga-zán, mekkora a válság, képzelje el, saját-maga gyártja őket. Bizony, uram, ez szé-gyen, gyalázat! Látom magam előtt, ott ül csupa arany *fincájában*, és felfűzi a bab-szemeket. Nem borzasztó dolog, hogy egy ilyen gazdag asszony ilyen türelmes is le-gyen . . .

A Vedado-negyedben, a Hábana Hilton szálló tövében megpillantok egy csapat amerikai fényképészt. Éppen indulnak va-lahova. Úgy mennek, mint a katonák, nini, mintha parancsnokuk is volna. Nem hiszek a szememnek, a kis rövidlábú alak

halad elöl, és most futólépést vezényel. Utánok iramodom és megkérdezem:
— Hova sietnek?
— Az óváros lángokban áll, az erkélyemről akarnak fényképezni.
Fényképezőgépem nincs ugyan, de velük megyek. Belevetjük magunkat egy modern ház liftjeibe. A ház úgy zúg és zeng, mint a süketek kórusa... Három kövér néger nő fehérneműt tereget nylon-zsinórra. Amint megpillantanak bennünket, nagy sivalkodásba törnek ki:
— Segítség, itt vannak a fidelisták!
— Levágják a mellünket!
— Jaj, jaj, jaj, mamám!
Sehol semmi füst a láthatáron, az ég tiszta.
— Nem értem — idegeskedik a kisember —, mégsem lehet, hogy látomásaim voltak!
— Vén szamár! — kiált rá a háztulajdonos, aki kidugta a fejét a vécéablakon —, nem látja, hogy a szél idehozta a városi halotthamvasztó füstjét? Ilyen marhaság miatt csődíti ide az embereket? Ki akar bennünket heréltetni? Menjen a fenébe! Egy-kettő, vigye magával a *gringó*-it[55], de nagyon gyorsan!
Egyszerre egyedül találom magam a nagy parti sétányon, a Malecónon. A tenger elvesztette kék színét, a hullámok haragosan zúdulnak a rakpart falára, amely nehezen áll ellen a rohamnak. Egy cirkáló, amely mind a két zászlót kitűzte, a katonait is,

[55] Itt: jenkijeit.

a nemzetit is, érthetetlen manővert hajt végre az öbölben. Néhány autó halad el lassan mellettem, de vezetőiknek mégis sikerül megcsikorogtatni a kerekeket. Havannában a legtöbb autó kipufogócső nélkül közlekedik. Ez a mániájuk: herélés és lármázás. Néhány autós odáig megy, hogy leszorítja a dudáját, s az folyton szól. Úgy látszik, a kubaiak a nagy zajból merítenek erőt. A napi ricsaj az ő csukamájolajuk.

Délelőtt tizenegy óra van. Néhány kilométert sétáltam a Malecónon, de semmi érdekeset nem láttam, csak az örök és változtathatatlan horgászokat, akiknek nincs se hazájuk, se politikai nézetük. Megérkezem a Prado sugárút végébe. Ez a főváros legbékésebb útvonala, két sorban állnak most is a zsákruhába öltözött prostituáltak.

— Hep, Johnny, nem vagy véletlenül újságíró?

— Hep, *darling!*[56]

— Hep, mister, gyere gyorsan, valami jót mesélek neked!

— Mi az, ti nem sztrájkoltok? — kérdezem.

— Hallgassátok csak, úgy beszél, mint egy pap. Nekünk temperamentumunk van, az érzelmeket átengedjük a férfiaknak.

— Ha sztrájkolunk, hogyan fizessük meg a bűnbocsánat-pénzt?

Ezt egy magas, fekete, ellenállhatatlan

[56] Hé, kedvesem (angolul).

szépségű nő kérdezi. Kolléganői Mau-Maunak nevezik.
— Miféle bűnbocsánatról beszéltek? — csodálkozom.
— Nézd csak, még a kereszténységünket is el akarná venni tőlünk!
Nagyokat nevetnek.
— Mi jó keresztények vagyunk, tudd meg. Még védőszentünk is van, nagyon szép kis madonna a mi Szent Borbálánk.
— Én minden reggel megcsókolom a hasát!
— Én meg a lábát!
— Sokba kerül nekünk ez a drága test.
— Nincs véletlenül két-három dollárod Szent Borbála részére? Már két napja nem dobtam semmit a perselyébe.
— Mondd, Johnny, nincsen öt dollárod az én Szent Borbálámnak, már öt napja nem kapott tőlem semmit.
— Az enyém már tíz napja. Mit fogok hallani holnap a gyóntatóatyámtól!
— Micsoda — esik le az állam —, ti pénzt adtok a gyóntatótoknak?
— Mi a pénzt Szent Borbálának adjuk, és Szent Borbála adja a papoknak — helyesbít Mau-Mau. — Az egyház névtelen, az csak intézmény, nem érted?
— Jól vigyáznak ránk, ha nem tudnád. Havonta kétszer a kórházban orvosi vizsgálat van, és hetente egyszer gyónunk.
— És az a bűnbocsánat-pénz mennyire megy fel?
— A bűneinktől függ. Az embernek minden kis bűnöcskéjére emlékezni kell! De általában tíz cent naponta, ez a kis összeg

örömet szerez Szent Borbálának. Szent Borbála nagyon kedves hozzánk, megengedi, hogy nyugodtan folytassuk a mesterségünket.
— Mondd, Johnny, biztos, hogy nincs néhány felesleges dollárod? Utol akarom érni magam.
— És ha nem tudtok fizetni, mi történik? — kérdezem.
— Valahogy mindig sikerül fizetnünk. Vannak, akik lopnak is, hogy örömet szerezzenek Szent Borbálának...
Amíg végigmegyek a Prado fényűző kirakatai mellett, gyors fejszámolást végzek: van összesen ötvenezer prostituált, ebből, mondjuk, negyvenezer jár gyónni; szabjunk ki harmincezerre tízcentes bűnbocsánatot, az annyi mint napi háromezer dollár a kubai egyház kasszájában...

Az a hír terjedt el, hogy Pérez Serántez, Santiago de Cuba érseke Fidel Castróval kapcsolatban fontos okmányt küldött Arteagának, Havanna érsekének. José Cañizares, a rendőrparancsnok öccse azonnyomban beállít az érsekhez, revolvert fog rá, és követeli az okmányt. Az aggastyán elutasítja, erre feldúlják a hivatali helyiségeit, és a rendőrparancsnok fivére, mérgében, hogy nem találta meg, amit keresett, megpofozza az érseket, és mindenesetre ráteszi a kezét arra az ötvenezer dollárra, amit a párnája alatt talált...
A lapok közlik, hogy a kubai kormány négymillió dollár kölcsönt adott a szom-

szédos Haiti Köztársaságnak... De a sajtó bölcsen elhallgatja, hogy a kubai küldöttség vezetője, Batista unokaöccse, akinek az is megbízatása volt, hogy eszközölje ki Haiti semlegességét, négyszázezer dollár jutalékot zsebelt be... Ha valaki kaszinót akar nyitni, huszonötezer dollár engedélyilletményt kell fizetnie, azonfelül a tiszta bevétel húsz százalékát. Ténylegesen ha az ember kaszinót nyit, ennek az összegnek hússzorosát zsebelik be rajta. Svájc kétmillió dollár értékben exportált órákat Kubába. A hivatalos kubai statisztika szerint azonban a behozott svájci órák értéke csak hetvenezer dollár. A különbözetet, potom egymillió-kilencszázharmincezer dollárt a behozatali cégek, a rendszer buzgó barátai, felosztották maguk között...

Az idő: délelőtt fél tizenkettő... A rendőrautók teljes sebességgel száguldanak a kikötő felé. Szirénáik üvöltése elnyomja a sortüzek hangját. Fönn, a Pradón egy megrepedt gázcső, mint a fáklya világít és lobog. Egy másik rendőrautó-falka ellenkező irányban, a Vedado-negyed felé rohan. Mi történik? Egyszerre vagyok túlságosan közel és túlságosan messze ahhoz, hogy megtudjam. Az a néhány gyalogjáró, aki bemenekült az épületek folyosóira, kérdő pillantásokat vált, de megszólalni senki sem mer...

Dél van... Havannában minden csendes. Az általános sztrájk és a felkelés, aminek a sztrájkot követnie kellett volna, nem sikerült. Kétszázötven fidelistát, csupa tizen-

hét-húszéves fiút, halomra öltek, amikor azok megkíséreltek rohammal elfoglalni négy rádióállomást és egy fegyverraktárt. A rendőrök kitombolták magukat a holttesteken, azután a herezacskójuknál fogva felakasztották őket. Vidéken viszont, Camagüeyben, Cienfuegosban, Santiagóban a sztrájkfelhívás sikerrel járt. A lakosság kiment az utcára, és körülvette a fegyveres fidelistákat. A katonák, bölcsességből vagy gyávaságból, ki tudja, kaszárnyáikban maradtak, és várták a parancsokat a fővárosból. Elesik-e Havanna? Fidelisták és kormánykatonák, Castro és Batista hívei egyaránt a fővárosra figyeltek és lesték, merre hajlik a mérleg nyelve. De Havannában meg sem rezdült semmi. Úgy látszik, hogy a sztrájkparancs néhány nagyüzembe későn érkezett. Nem csoda, hiszen tudjuk, hogy még ma reggel, alig egy órával a később lemészárolt fidelisták kétségbeesett kitörése előtt, a többi ellenzéki csoport megvonta támogatását Fideltől, aki viszont megunva a dolgot, állítólag így válaszolt: „Aki szeret, követ”...

Amint ez a hír megérkezett Havannába, Castro ázsiója rohamosan hanyatlott. Még néhány leghűségesebb követője is hangoztatta, hogy ez a politikai tévedése végképpen megsemmisítette az ellenzék minden reményét. Csak a diákok követték ezután is feltétel nélkül Castrót.

A délután folyamán a rendőrség ezer embert tartóztatott le, és másnap hajnalban hosszú időn át ropogtak a sortüzek a Colombia kaszárnya lőterén.

Azt mondja a kolléga:
— Most, hogy kiutasították az amerikai újságírókat, mi leszünk Santiagóban az egyedüliek.
— Legalábbis franciák — mondom. — Szerencsénk van.
A kolléga, az a cérnavékony, egyenes gondolkodású ember, akit már említettem, hozzátette:
— Te az egészet úgy fogod fel, mint egy sportversenyt; pedig felmenni a hegyekbe Castróékhoz mégsem egyszerű vasárnapi hegyitúra.
Nem is tudta, milyen igazat mond. Nekem folyton ezen a hegyitúrán járt az eszem. Végül is nem azért jöttünk Orientébe, hogy meglátogassuk az érseket és a tábornokot! Meg kell majd tenni ezt is, mert hozzájuk szóltak az ajánlóleveleink. De az ember nem maradhat a zsebében hordott levél rabszolgája...
A repülőgép kanyarodott egyet, mindjárt leszállunk. Alattunk a táj elhajlott, lekonyult, mint a részeg ember feje.
— Mindjárt meglátjuk, mi lesz — mondja a kolléga.
Amikor a gép földet ért, a nap éppen lehanyatlott a Sierra Maestra túlsó oldalán.
A légikisasszony, akinek olyan a járása, mint egy apácáé, a vámhoz vezeti az utasokat. Furcsa dolog, hiszen nem hagytuk el az ország területét. Két néger útitár-

sunk harci kakasokat szorongat a hóna alatt.
Az egyik kakasnak a magasban nyilván elromlott a szerkezete, mert megállás nélkül kukorékol.
— Észrevette, hogy franciák vagyunk, és a tiszteletünkre énekel — mondja a kolléga, aki egyébként nem szokott szellemeskedni.
— Félsz?
A Santiagóba érkező külföldi újságíró a jelenlegi körülmények között legjobban teszi, ha mindjárt illegalitásba megy. Azt a nyolc amerikai tudósítót, aki az általános sztrájk napján Santiagóban tartózkodott, mind kiutasították az országból, de előbb a rendőrségen jól összevertek őket.
A városban minden szálló utasítást kapott, hogy tilos szobát adni bármely személynek, aki a legkevéssé is hasonlít egy újságíróhoz. Nem minden habozás után bementünk egy vendéglőbe, hogy első santiagói ebédünket elköltsük. A tulajdonos odajön az asztalunkhoz, és a fülünkbe súgja:
— Újságírókat nem szabad kiszolgálnom, de ha volnának szívesek átfáradni a konyhába, ott majd elintézzük a dolgot.
De ez később történt, egyelőre a repülőtéren vagyunk, ahol egy törzstiszt, akinek kézigránát fityeg a derékszíján, mindenáron be akar dugni bennünket a legközelebbi havannai repülőgépbe. Miután kifejtette nekünk, hogy nincs itt semmi keresnivalónk, és az esős évszak nem alkalmas

a turistakirándulások számára, nagylelkűen hozzáteszi:
— Higgyék el nekem, tisztelt francia uraim, az egész annyit sem ér, mint egy rakás nyúlürülék, legjobban tennék, ha hazamennének Párizsba a széplányokat csiklandozni!
Ez az a pillanat, amikor előhúzunk a zsebünkből egy levelet, amelynek címzettje egy bizonyos Pablo Grosso de la Guardia, a tájékoztató szolgálat főnöke Santiagóban.
Tudtuk előre, hogy Oriente tartományban semmit sem érünk kedves mosolyunkkal, mert attól ugyan éppen úgy nézhetnek zsiványnak, mint tisztességes embernek. Ezért a cérnavékony kollégának az a remek ötlete támadt, hogy mielőtt elutazunk Havannából, felkeressük az elnöki palota tájékoztató szolgálatának igazgatóját. Az boldogan és azonnal fogadott bennünket, azt hitte, hogy így sikerül minket legkönynyebben semlegesítenie.
Kis dagadt ember, fehér nadrágban és olyan ingben, hogy önkéntelenül is a páncéling jutott az eszembe. Aranyozott keretű pápaszeme belevágódik fénytelen bőrébe.
Beszéd közben állandóan az orrában turkál a kisujjával.
— Természetes, uraim, a mi kormányunk ugyanúgy, mint az önöké, tehát mind a két kormány tökéletesen azonos problémával áll szemben. A kérdés, amelyet felteszünk, és önöknek teljesen igazuk van, hogy hangsúlyozták ezt a szempontot, így

hangzik: „Hogyan lehet a lázadást a lehető legrövidebb idő alatt eltaposni?"
— Mi ezért szeretnénk Santiagóba menni, és meginterjúvolni Río Chaviano tábornokot.
— Értem — mondja a tájékoztató szolgálat igazgatója, aki egyúttal szülőfalujának polgármestere, feleségének szülővárosában bányamérnök és a céllövészet tanára a havannai katonai akadémián —, értem — mondja —, szóval önök közös akciót óhajtanak kidolgozni velünk.
— Pontosan erről van szó, igazgató úr. Hogy a lázadást eltapossuk, meg kell ismernünk az eltaposás különféle módszereit az egész világon. Ezért küldünk ki, mi franciák, mindenüvé külön tudósítókat, és minden lázadásból, akár győz, akár eltapossák — ... Kasmír ... Guatemala ... Indonézia ... Libanon ... — tanulunk valamit.
— Ez roppant érdekes, nagyon szeretem a franciákat, mindig tele vannak ötlettel.
— Szeretnők meginterjúvolni Santiago érsekét is, bizonyára neki is érdekes nézetei vannak e kérdésről.
— Szegény öregúr! Hiszen az pap, nem katona.
— Akkor talán van egy jó béketerve. Ez a lázadás eltaposásának eredeti módja volna ...
Néhány perc múlva egy-egy hivatalos, lepecsételt, aláírt szabadmozgási igazolványnyal hagyjuk el az elnöki palotát. Ráadásul kaptunk egy levelet señor Pablo

Grossóhoz, azzal az utasítással, hogy járjon kezünkre az interjúkészítésnél.
A szabadmozgási igazolványok láttára a törzstiszt elsápad.
— Olvassa csak el — biztatjuk. — Majd meglátja, hogy az esős időszakban is van jogunk itt tartózkodni.
A törzstiszt kézbe veszi a két igazolványt, szeméhez emeli, megnézi elölről, megnézi hátulról, az ember azt hinné, hogy a szívverését hallgatja.
— Szavamra mondom — súgja a kolléga —, nem tud olvasni.
— Én is amondó vagyok.
A törzstiszt összehajtogatja az igazolványokat és zsebre vágja. Kissé előrehajolva álldogál, látszik, hogy zavarban van. Hirtelen a fejére csap:
— *Momentito por favor!*[57]
Egyszerre kiegyenesedik, és nagyon harciasnak szánt léptekkel odamegy két fekete őrhöz, akik a géppisztollyal nyugodtan táncolnak a háttérben. Zenéjük is van, az egyiknek a vállán hordozható rádió lóg.
A tájékoztató szolgálat igazgatója buta és gyáva volt.
A törzstiszt írástudatlan.
De én szabad vagyok a megfojtott Santiagóban...
Nem kell hosszú ideig tartózkodni ebben a városban, a forradalom fővárosában, hogy az ember megérezze: itt egészen más a légkör, mint Havannában. Az embert meglepi a lakosság komolysága és a csönd

[57] Egy pillanat, kérem.

is. Ez a nemezpapucsos csönd az illegalitásban élők csöndje, Santiagóban a szenvedés általános és egyenlő; egyformán osztották szét a fájdalmat szegények és gazdagok között. Azt mondják, ebben a kétszázezres városban nincs egyetlen család sem, amelyet a közelmúltban ne sújtott volna a gyász. De a világnak ebben a távoli sarkában, ahol mindenkit egyenlővé tett a halál, az élők, a túlélők napról napra harcolnak a jobb jövőért. Az elnyomás könyörtelen. Aki gyanúba kerül, hogy rokonszenvezik a felkelőkkel, azt azonnal beviszik a S. I. M. — Katonai Felderítő Szolgálat — elé, kihallgatják, megkínozzák, és már a halál fia. A hóhérok nem törődnek az életkorral, mindegy nekik, férfi-e vagy asszony-e a gyanúsított. Ezek a hóhérok egyébként, mint a világon mindenütt, reggelenként gondosan megborotválkoznak, és kiváló családapák. Santiagóban a kínvallatóknak külön újságjuk is van, a *Libertad*,[58] a négyoldalas lapban fényképeket közölnek gyilkosságaikról. Ezek a képek irgalmatlanul vádolnak, de ők azt hiszik, hogy elriasztják a lakosságot: „Íme, ez vár rád is..." „Ha szereted a nőket, ne törődj a férfiak dolgával..."

A fényképek földön heverő férfiakat mutatnak vérbefagyva. A nadrágot lehúzták róluk, a hasuk csupasz...

Ugyanebben az újságban „Az olvasók levelei" címmel külön rovatuk van a feljelentőknek és a besúgóknak. Szinte el-

[58] Szabadság.

képzelhetetlen vádak olvashatók ezekben a „levelekben”:

> Manolo Alfaro, a casimirói harisnyagyár alkalmazottja harminc pár magasszárú harisnyát küldött Castro híveinek. Ezt az embert azonnal agyon kell lőni.

Vagy:

> Francisco Perdomo vasutas veszekedés közben ezt kiáltotta feleségének: „Ha így bánsz velem, felmegyek a Sierrába!” Csak példás büntetés vezetheti vissza ezt a vasutast a helyes útra.

A *Libertad* főszerkesztője, Mas Ferrer szenátor, Batista kedvelt barátja. Saját miliciáját is a diktátor rendelkezésére bocsátotta. Mas Ferrer miliciája, amely kizárólag megrögzött bűnözőkből áll, most Oriente tartományt tartja rémuralom alatt. Csak legutóbb érkezett a havannai fegyházból huszonöt bűnöző, valamennyi a férfiatlanítás szakembere. Azt mondják, teljesítménybérben dolgoznak.

Két bájos barna lány jött értem az albérleti szobába, ahol rejtőzöm. Beszálltam a kocsijukba, anélkül, hogy a keresztnevüket tudnám. Az egyik odaültetett maga mellé és így szólt:

— Mától kezdve maga a világ előtt a vőlegényem.
Karomba vettem és megcsókoltam. Mind a ketten elpirultunk, és én nagyon különösen éreztem magam egész délután.
— Ne nyugtalankodjék — mondta az a lány a kormánynál. — Cikcakkban vezetek, ez a legjobb módja annak, hogy az ember megtudja, nem követik-e.
— Az unokahúgom mindig csak egyenesen előre ment — meséli a „menyasszonyom" — tegnap megállították, letartóztatták, és két Luger-pisztolyt találtak a szoknyája alatt. Minden golyóját belelőtték a hasába... A vőlegénye a hegyek közt van, a felszabaduláskor kellett volna összeházasodniok. — A félelemnek még a nyomát sem hallom ennek a fiatal lánynak a hangjában. Meg is kérdezem:
— Nem fél a haláltól?
— Félek, de ők még jobban félnek a mi bátorságunktól!
Kedvem volna megfogni a kezét, és sokáig a kezemben tartani, de ez túlságosan franciás lenne.
Mindkét lány vőlegénye Castro oldalán harcol. Már egy éve nem látták őket, de futár útján leveleznek. Santiagóból a maquis-ba két napig viszi a futár a levelet, viszont az állami posta egy hét alatt juttatja el, ha eljuttatja. Igaz, hogy az utak járhatatlanok, és az autókat, amelyek mégis nekivágnak, a fidelisták géppuskatüze fogadja. Castróéknak sikerült elvágniuk minden közlekedést Oriente tartomány és az ország többi része között, csak

a repülőgépek járnak többé-kevésbé szabadon, de azok is gondosan elkerülik a Sierra Maestra sziklacsúcsait. Santiago és Santa Clara között, hatszázkilométeres útvonalon, minden hidat és viaduktot felrobbantottak. Oriente egymagában az ország egyharmad része és a leggazdagabb tartomány (cukornád és dohány), ezért az önkéntes elszigetelődésnek egyáltalán nem vallja kárát. Jelenleg Santiago városa és néhány kisváros: Palma Soriano, San Luis, Bayanos és Holguín kivételével az egész tartomány a fidelisták kezén van, akik lassanként újjászervezik az életet.

Hosszú ideig kocsikáztunk ide-oda Santiagóban, majd szép és kedves sofőrünk az állatkert melletti piros salakútra kanyarodott kocsijával.

— Akarja látni a tigrist?

— Nem — feleltem —, nem hiszem, hogy éppen ebben szenvednénk Franciaországban hiányt.

— Az lehet, de maguknál a tigrisek nem táplálkoznak fiatalemberek húsával.

— Mit mond?

— Jól értette. Legújabb ötletük a tigris. A mieink kénytelenek lesznek még a héten lelőni — mondja az a lány, akinek vőlegénye lettem.

Már látom is a vadállatot: kövér, vén tigris, fáradhatatlanul nyaldossa a száját.

— Olykor szégyelljük, hogy kubaiak vagyunk — mondja a kislány. — Olyan kegyetlenségeket követnek itt el, hogy még nevük sincs. Nem volt nekik elég, hogy kitépik a körmöket, kiszúrják a szemeket,

és férfiatlanítják a férfiakat! A mi fiataljaink büszkék és bátrak, nem beszélnek, ha kínozzák őket; bennünket büszkeséggel tölt el, hogy kubaiak vagyunk, valahányszor rájuk gondolunk. Ezen a héten a S. I. M. főnöke két fiút zárt be ebbe a tigrisketrecbe... Két fiatal gyereket, uram, szörnyű kínzások után... Még a tigrisnek sem kellettek. Tarkón lőtték őket.

Néhány perc múlva egy baráti ház *patiójá*ban[59] ülünk; ide hívta össze a házigazda, señor Espín, a város nevezetes személyiségeit. Vannak itt nagykereskedők, gyárosok, egyetemi tanárok és papok. Úgy jöttek ide, mint a calais-i polgárok, kötéllel a nyakuk körül, hogy elmondják nekünk, hogyan élnek, mit tesznek. Mindannyian csodálatosan alázatosak és bátrak; ellenállnak és meghalnak, de azt akarják, hogy a „szabad világ" megtudja, mi történik náluk:

— Látja uram — mondja egy gyáros, akinek két anyajegy van az arcán —, a fiatalság ment meg bennünket.

Értetlenül nézek rá: megmagyarázza:

— A mi országunkban régóta az volt a szokás, és mi igazán hittünk benne, hogy az apának kell tanítania a fiút, átadnia egy élet tapasztalatait. Ez a tapasztalat volt, barátom, a fonal, amely összefűzte a család tagjait. A fiúk általában mindig egyetértettek az apákkal, hiszen bizonyára

[59] Udvarában.

hallotta már a közmondást: „Az alma nem esik messze a fájától."
— Hallottam már — mondom.
— Az apák és a fiak egyek voltak mindaddig, amíg egy napon egy férfi, aki a hegyekbe menekült — noha maga is fiatal —, el nem ragadta a mi fiainkat. Ez a férfi olyan, mint Krisztus, én mondom magának. Mit tehet egy apa egy Krisztus ellen? Semmit, uram. És akkor mi, apák, gondolkodóba estünk, miért hagytak el bennünket a fiaink? Kutatni kezdtük, szegény fejünk, mi lehet az oka ennek a szakadásnak, és rájöttünk, uram, hogy a mi csaknem évszázados tapasztalatunk téves! Fabatkát sem ér a mi tapasztalatunk, mert nem más, mint az élet kitaposott útja, amelyre gondolkodás nélkül, nemzedékről nemzedékre rávezették az apák a fiúkat. Egyetlen ember elég volt, hogy észre térítse fiainkat, egyetlen férfi, pedig nem tudott nekik mást nyújtani, csak eszményképet és tisztaságot. És ez többet ért, mint a mi tapasztalatunk, pénzünk, állásaink, összeköttetéseink...
Egyszerre csak a gyáros, ez a hatvanéves férfi könnyekben tört ki. Megrendült saját szavaitól. Szinte magam is könnyekkel válaszolok a könnyekre. Sírástól elfúló hangon folytatja:
— A fiaink nyitották fel a szemünket! A fiaink ránk pirítottak, és mi szégyelljük magunkat, hogy nem mi tanítottuk meg őket arra, amire ők tanítanak bennünket.
— Bizony — mondja a házigazdánk, akinek arca a többiekkel ellentétben derűs

—, bizony, ezek a kis fiúk már nagy emberek!
Új vendégek érkeznek a patióba, asszonyok is jönnek, leülnek körénk, és hallgatják, mit beszélnek a férfiak a háborúról. De az asszonyok keze nem tétlenkedik, pulóvert kötnek a hegyi harcosoknak, mert féltik őket a Sierra fagyától, üres konzervdobozokból bombákat gyártanak, és a coca-colás üvegekbe Molotov-koktélt töltenek, röpcédulákat sokszorosítanak, és csomagokat készítenek a város pincéiben rejtőző üldözött fiataloknak. Az egyik asszony, egy tanítónő, akinek duzzadt arca különös ellentétben áll karcsú termetével, azt mondja, miközben dinamitot rak egy bádogdobozba:
— Uram, önnek mindent tudnia kell, hogy elmondhassa, megírhassa. Mi mindig tudtuk itt, mennyi szenvedést kellett a franciáknak a legutóbbi háborúban elviselniök. Borzadállyal hallottunk a német koncentrációs táborokról, ahová önöket bezárták, és valahányszor megtudtuk, hogy egy hidat felrobbantottak Franciaországban, vagy hogy az ellenállók a Vercors-ban[60] megkeserítették a németek életét. elszorult a torkunk a megrendüléstől. Gyakran sírtunk Franciaország sorsán.
Ez a finom termetű asszony csupa szív és lelki nagyság. Szeretném megölelni.
— Mi is a diktatúra ellen harcolunk, uram, katonai és politikai diktatúra ellen,

[60] Délkelet-franciaországi fennsík és hegyvidék. A második világháborúban hősi partizánharcok színtere.

amely meggyilkolja férjeinket, és elbutítja gyermekeinket. Én tanítónő vagyok, sok mindenfélére oktatom kicsi tanítványaimat, földrajzra, történelemre, irodalomra... Mindaz, amit a tankönyveinkben olvasnak, hazugság. A mi országunknak például hatmillió lakosa van a valóságban, de a tankönyvekben nyolcmillió, sőt egyik-másik tankönyvben elérjük a tízmilliót... A kormánynak, uram, az a célja, hogy a gyermekeket először elbutítsa, és azután faji gőggel töltse el, mint Hitler. A tankönyvekben és az iskolákban azt verik a tanulók fejébe, hogy a mi országunk a legnagyobb, a leggazdagabb, a legerősebb, és a legszebb egész Latin-Amerikában. Persze hogy a mi hazánk szép, persze hogy imádom a hazámat!

— María és férje arra tanították a gyerekeket, amiről meg voltak győződve, hogy igaz — magyarázta a házigazdánk. — Egy reggel négy rendőr jelent meg az iskolában. Beültek a padokba. A gyerekek nevettek, tetszett nekik, hogy felnőttek ülnek köztük. Egyszerre csak kivágódott az ajtó, berontott a rendőrparancsnok, ordítozott és a tanítót, María férjét a sarokba állította. A rendőrfőnök felült a katedrára, fontoskodó képet vágott és feleltetni kezdte a gyerekeket.

— Hány lakosa van hazánknak? — kérdezte.

— Hatmillió — válaszolták a gyerekek.

— A mi hazánk igen fontos dolgokat ad a világnak. Melyek ezek?

— Cukor és dohány — felelték a gyerekek.
— És még mi? — kérdezte a főrendőr.
— A mambo! — kiáltotta egy fiú.
— A munkanélküliek! — mondta a másik.
— A szúnyogok!
— Autók!
— A mi hazánk — kiáltotta a rendőrfőnök rettenetes hangon, és öklével nagyot csapott az asztalra —, a mi hazánk lakosainak száma, és én nagyon csodálkozom, hogy a tanítótok nem így tanított benneteket, nyolcmillió! A mi hazánkban terem az egész világ részére a cukor, a dohány és a szabadság. Megértettétek? Mindenekelőtt a SZABADSÁG!
A háziasszony zöld kókuszdióval kínál, szalmaszálat dugtak bele, így könnyebb kiszívni a tejét. Halkan beszélgetünk, hogy a szomszédok meg ne hallják. A derűs képű házigazda folytatja történetét:
— María férjét kivezették az udvarra, és csákányt vágtak a mellébe.
Nem bírom tovább, odahajolok ehhez az emberhez, aki nem tud lakatot tenni a nyelvére, és a fülébe súgom: „Hagyja abba, könyörgök! Ne mesélje ezt szegény asszony előtt!" De szelíden eltol magától, és sokatmondó kézmozdulatot tesz:
— Hallhatja, sokat kibír.
— Igen — szólal meg a tanítónő —, ne zavartassák magukat miattam. Láttam én is, kiszúrt szemmel feküdt az iskolaudvaron. Odavonszoltam a gyerekeimet is, hadd lássák ők is. Sohasem felejtik el, mit csináltak az apjukkal!

Mindenki sorra került, mindenki elmondta a történetét, mint amikor halott mellett virraszt a család. Kiterítették mind a halottaikat és a reménységeiket két újságíró előtt, akik nagyon messziről jöttek, hogy meghallgassák, megértsék és támogassák őket. Mi pedig a félelemtől furcsán sápadoztunk, fájt a fejünk, és összehúzódott a gyomrunk.

Mindennap megkerestük az érintkezést Fidel Castro küldötteivel. Tíz emberrel kellett találkozni, hogy az ember megtalálja az igazit, bujkálnunk kellett, hogy megtudjuk az igazságot, elrejtőzni egy nép elől, hogy jobban megismerjük. Mindennap jobban és jobban belemélyedtünk ezeknek az embereknek a drámájába, akik szeretnek bennünket, és mi elfogadtuk a szeretetüket, mint az elkényeztetett gyerekek; a mi életünk könnyű és kényelmes, szabad országból jövünk. Ha azonban az kerül szóba, hogy fel akarunk menni a maquis-ba, a válaszok mindig bizonytalanok. Azt mondják, hogy odamenni elég könnyű, de visszajönni végtelenül bonyolult. A Polgári Védelem Bizottsága összekötött bennünket a „Július 26." mozgalom vezetőivel, de ők maguk is türelmet tanácsolnak.
Egy katolikus személyiség felhasználja az alkalmat, és elvisz bennünket az érsekhez. Minden oldalról dicsérik ennek a főpapnak a bátorságát és tisztánlátását. Tudjuk, hogy Castro neki köszönheti az életét.

Az érsek két titkára a maquis-ban harcol, ezért egy tizenkét éves fiú fogad bennünket. Mielőtt felvezet bennünket egy széles kőlépcsőn, keresztet vet. Az érsek hatvanéves lehet, bulldogfeje és elefántlába van. A lépcső tetején vár bennünket. Kollégám buzgó katolikus, térdet hajt, és megcsókolja őeminenciája kezét. Én kissé nyirkos kezemet nyújtom neki, megrázza, azután helyet foglalunk az ébenfa hintaszékekben. A katolikus személyiség kezdi a beszélgetést: e dús keblű hölgy, aki nem titkolja, hogy rajong az érsekért.
— Eminenciás uram, ezek azok a barátaim, akiket már telefonon említettem. Szeretnék megismerni eminenciád véleményét az időszerű eseményekről.
— C-c — csattogtatja nyelvét a főpap, és közben kövér ősz fejét rázza —, én úgy értettem, kedves Conchitám, hogy udvariassági látogatásról van szó. Ha ez csapda, akkor inkább visszavonulok.
Kollégám meghökkent arccal néz rám, azután kerülő úton indul támadásra:
— Mi a kubai egyház véleménye a korrupcióról, a közéleti lopásokról és a kínzásokról?
Az érsek hatalmas zöld bársony karosszékében, amely a néger királyok trónusához hasonlít, most idegesen rángatja ezüst keresztjét.
— C-c-c... hiszen ez megint politika — mondja, és a kisujját mozgatja. — Ismétlem, Conchita: udvariasság, semmi több.
— Kétségbeejtő a maguk érseke — jegyzi meg kollégám a kövér hölgynek.

— Miről óhajtanak beszélgetni, tisztelt francia barátaim?
Az érsek, aki spanyol, mint minden kubai főpap, tudja, hogy Franciaország szomszédos Spanyolországgal. Kiválóan művelt férfiú, most is mindjárt felismeri, melyik az a francia intézmény, amelynek dicsősége világgá sugárzik, s amelyről neki most okvetlenül beszélnie kell:
— Amikor Lourdes-ban jártam...
— Nem! Ezt ne! — kiáltom, s azt se bánom, ha az érsek felháborodik. — Ön gúnyt űz belőlünk, uram!
Kollégám, aki nyakas ember és jó keresztény egyszerre, hozzáteszi:
— Hogyan gondolhatja egy pillanatra is eminenciád, hogy most Lourdes érdekel bennünket? Egy hónapja vagyunk az önök országában, megismertünk egy elszánt népet, amely szenved és harcol! Tudjuk, hogy ön mentette meg Fidel Castro életét 1952-ben, amikor nem engedte, hogy elítéljék. Kérem, mutassa magát olyan emberinek, mint egyházmegyéjének bármely hivője!
— C-c — csettintget az érsek —, szépen beszél, barátom, de mégegyszer megismétlem, hogy mindez nagyon távol van a megígért udvariassági látogatástól.
Vagy megátalkodottan csökönyös, vagy ostoba, vagy mind a kettő. Elnézem, amint elefántlábait mozgatja az asztal alatt. Lenyűgöznek. Dagadt bokája szétfeszíti rövid harisnyáját; a lábán ugyanúgy papucsot hord, mint a fején... Rosszul érzem magam, szívem iszonyú gyorsan dobog. Az

érsek most mintha álomból ébredne, nem tudom, nem szív-e ópiumot.
— Nagyon sok kiadásom van jelenleg — mondja —, bizonyára tudják, hogy a Cobrei Szent Szűz kápolnája, a mi kis Lourdes-unk egy lőszerraktár felrobbantásakor összeomlott. — Mosolyog, boldog, hogy társalgási témát talált. — A kormány azzal vádolja a fidelistákat, hogy szántszándékkal robbantották fel a kápolnát, de én, Pérez Serántez, Santiago püspöke és érseke, hivatalos cáfolatot adtam ki. — Levesz az íróasztaláról egy csomó röpiratot. — Tessék, tegyék el, ezt közölhetik majd a francia sajtóban. Még mindig annyi a kommunista Franciaországban? Micsoda csapás! — Elfullad. — Négyszázezer dollárra van szükségem, hogy újjáépíthessem a kápolnát. Szívesen hozatnék üvegeseket Olaszországból, de félek, hogy mind kommunisták a gazfickók. Franciaország és Itália, csupa kommunista, micsoda csapás! Tudja, kedvesem, hogy Batistától kértem négyszázezer dollárt?
— Eminenciás uram — kiáltja a hölgy halálsápadtan —, ehhez nincs joga! A nép ellenzi ezt a kérést! A nép, és ezt nagyon jól tudja eminenciád, hajlandó megfizetni az újjáépítést, csak idő kérdése az egész.
— Nem érek rá várni — mondja az érsek és furcsán fölemeli a hangját. — Különben is ismeri a közmondást: „A pénznek nincsen szaga." Nem úgy, mint a puskapornak.
A hölgy nagyon komoran elpirul, de ha

jól értem, megint csak arról van szó, hogy az érsek úr nem találta fel a puskaport.
— Szörnyű játékot űz velünk, eminenciás uram — mondja a kövér hölgy, egyszerre megrendülve és méltatlankodva. — Most már értem, miért nem mond semmi fontosat ezeknek az uraknak; attól fél, hogy egyik-másik mondata nem tetszik majd Batistának, és önnek baja lesz belőle.
— C-c-c — dünnyögi az érsek, és egyre sebesebben mozgatja a lábát, és rángatja ezüst feszületét —, a Cobrei Szent Szűz nem tud várni, ezt a kis Madonnát megbántottuk és megsértettük. Persze, ha maga holnap hoz nekem kétszázezer dollár előleget, akkor küldök egy táviratot Batistának, hogy köszönöm szépen, ne fáradjon. Ha ilyen érzékeny, kedves jó Conchitám, akkor szerezze meg nekem ezt a kétszázezer dollárt, menjen az utcára és gyűjtsön.
— Mi éjjel-nappal gyűjtünk, és ön ezt jól tudja, de a pénzből fegyvert vásárolunk. Fegyvert, eminenciás uram! Ez sürgős, semmi más.
— Mennyi géppuskát vásárolhatnának négyszázezer dollárból — sóhajtok föl.
— C-c-c — mondja az érsek, és nagyon furfangos arcot akar vágni, de csak alattomosra sikerül —, nem a géppuskák fogják megmenteni a mi népünket, sem pedig az, ami a Sierrában van. A Madonna a mi mentségünk, testvéreim! Csak a Cobrei Kis Szűzanya képes megmenteni a mi szegény népünket.

Kutyául érzem magam. Felállok és így szólok:
— Köszönöm szépen, eminenciás uram, én elmegyek.
— Én is megyek — mondja a kolléga, aki úgy reszket, mintha a hideg rázná.

Megszólal a telefon: „Legyenek készen, egy órán belül indulás."
Már igazán hosszú ideje készülődünk erre az útra, fel a Sierrába, de most mégis nyugtalanság fog el. A kolléga szükségét érzi, hogy mondjon valamit:
— Remélem, minden jól fog menni.
— Feleségünk és gyerekeink vannak — mormogom.
— Ha elkap egy járőr, végünk.
— Menjünk zakóban és nyakkendővel, már messziről látni fogják, hogy idegenek vagyunk.
— Én csak azt féltem, amit itt leginkább félteni kell — mondja a kolléga, akit a németek egyszer már megkínoztak.
Hatalmas, forró szobában lakunk, a sokféle léghuzat sem képes lehűteni. Ablakunkból lelátni a város főutcájára, amely levezet a tengerpartig. Kora reggel van, de a város már verejtékben úszik. Kopognak az ajtón.
— Nocsak — mondja a kolléga.
Odamegyek, kinyitom. Egy magasrangú tiszt, pisztollyal a kezében szinte fellök, de amikor észreveszi, hogy anyaszült meztelen vagyok, meglepve megáll.
— Maguk azok az újságírók?

— *Sí, señor.*[61]
— Öltözzenek fel és kövessenek. Letartóztatom önöket, uraim.
Szótlanul bújunk be a nadrágba, és veszszük fel az inget, de mielőtt elindulnánk ezzel a tiszttel, akiben a S. I. M. rettenetes főnökét ismerjük fel, átnyújtjuk neki a tábornokhoz címzett ajánló levelünket.
— Semmi szükség arra, hogy letartóztasson bennünket — érvelek —, láthatja, mi azért jöttünk ide, hogy Chaviano tábornokkal találkozzunk, semmi egyébért.
— Akkor jó, mert odavezetem magukat — feleli a hóhér, aki emlékeztet bizonyos mozihősökre. Arcán édeskés kifejezés ül, mint a kiöregedett spanyol táncosokén, szeme fekete, de fénytelen, orra sasorr, de pofacsontjai olyanok, mint a nyúlé.
Két ijesztő néger a hátunkba nyomja géppisztolyának csövét, hogy könnyebben menjünk le a lépcsőn. Kollégám igyekszik megőrizni méltóságát, de meg-megborzong. Odasúgom neki: „Szép eunuch lesz belőlünk."
A rendőrség khakiszínű Oldsmobile-ja lassan halad át a városon. A kocsi láttára az asszonyok keresztet vetnek. Nem mondhatnám, hogy ez nagyon megnyugtat bennünket. A tiszt, aki indulásunk óta hallgatott, most megszólal:
— Ismerik a mi állatkertünket? — Nem vár választ, folytatja. — Van benne egy rendkívüli tigris. Ehhez hasonló állatot

[61] Igen, uram.

nem találnak az egész Karibi-szigetvilágban...
Megdermedünk a rémülettől, de szerencsére a kocsi nem áll meg az állatkert bejárata előtt, hanem továbbmegy, ki a városból, a Siboney-part felé. Ez a váratlan útirány erősen nyugtalanít bennünket. Összeszedem minden bátorságomat, és sikerül is megszólalnom:
— Azt hittem, a tábornokhoz megyünk...
— Ne veszítse el a türelmét, fiatal barátom, az egész élet maga előtt áll még.
Ez a kilátás meglehetősen biztató, de mi mégis attól tartunk, hogy szépen lepuffantanak valahol az út szélén. Saját hangomból szeretnék bátorságot meríteni, ezért megint megszólalok:
— Marhák!
— A mi marháink — mondja a főhóhér, aki, úgy látszik, megértette a francia szót —, nem olyan jól tejelnek, mint a maguk tehenei.
Ismeretlen, sűrű erdő mellett megyünk el. A kolléga, aki szabad óráiban növényt gyűjt, megkockáztatja a kérdést:
— Milyen fa ez?
— Mangófa, természetesen.
A főhóhér megenyhül, és menetközben sorra megmondja nekünk a fák neveit, megtudjuk, mi a különbség a kenyérfa és a *chirimoya*[62], a kaktusz és az agavé, a kakaóbokor és a kávécserje között. Minél nyájasabb velünk, annál jobban égeti a

[62] Mézalma.

félelem a belsőnket... Egyszerre az órájára néz, és odaszól a sofőrnek:
— Visszafordulhatunk.
A kocsi ráhajt egy kicsit a lejtőre, azután visszaindul az ellenkező irányba.

A Moncada kaszárnyába visz bennünket. Ez volt az a laktanya, amelyet Fidel Castro 1956. július 26-án kétszáz emberével megkísérelt elfoglalni; köztük harcolt az én méridai diákom is.
Egy ablaktalan irodahelyiségbe visznek, ahol azonban ragyogóan világít a kifüggesztett vagy a falakra írt jelmondatok csodálatos bölcsessége. Három óránk volt, hogy magunkba igyuk tanításukat:
„A katona meghal az igazságért, amely csak az övé!"
„Katona! A te utad ki van jelölve: vér, becsület, nők."
„Aki másként gondolkozik: ellenség."
„Jobb fiatalon meghalni, mint öregen élősködni."
„A halál nem más, mint az élet folytatása."
„Élj, vagy halj meg!"
„A katona szívének ugyanúgy kell ragyognia, mint a bakancsának!"
Három óra hosszat várni és izgulni, mi lesz velünk, önmagában sem csekély szenvedés. Hébe-hóba katonák és civil rendőrök sétáltak át közömbös tekintettel a szobán. Észrevettük, és mekkora rémülettel, hogy egyikük sem az arcunkba nézett, hanem mind a nadrágnyílásunkra. Az

őrtálló néger a szoba ajtajában egyetlen alkalmat sem szalaszt el: ha odanézünk, disznó kézmozdulatokat tesz... De most egy mosodai küldönc megy át a szobán, a karján ruhafogas, a ruhafogason mint egy bálvány pihen egy tábornoki khakiszínű ing, vállpántján három arany csillag. Néhány perc múlva megjelenik egy másfél mázsás, kövér vadállat, akinek pocakja kétoldalt lelóg a derékszíja körül és ránk kiált:

— Hé, maguk! Gyerünk, a tábornok már vár!

Ennek a főkínvallatónak (elfelejtettem a nevét, hiszen annyi van belőlük Kubában) ezredesi rangjelzése van. Jövőre tábornok lesz, kivéve, ha Castro győz, mert akkor ő áll majd a puskacsövek elé...

A tábornok fiatal ember, nincs több harmincöt évesnél, szeme mélyen benn ül az arcában, orra egyenes, és kis bajuszt visel keményen rajzolt ajka fölött. Nem annyira csibész, mint a többiek, de nagyon szeret szilaj képet vágni, pompás állatszelidítő válnék belőle egy harmadrendű cirkuszban.

— Elnézést kérek, hogy megvárattam önöket, magam is vártam a mosodásfiúra. Éppen elgondolkoztam, nem űz-e kettős játékot az a hülye küldönc? — Odafordul az ezredeshez. — Mit gondolsz, Ricardo?

— Ha az ember nem biztos valakiben, legjobb kinyírni, ez egyszerűsíti az életet, amely amúgy is elég bonyolult — jelenti

ki az ezredes, és közben revolverének ezüst agyát dörzsölgeti zsebkendőjével.
— Igen hosszú ideje várom már látogatásukat — folytatja a tábornok —, de úgy látszik, önöknek egyáltalán nem volt sietős, hogy engem felkeressenek. A S. I. M. főnöke, aki abban a megtiszteltetésben részesült, hogy ide hozhatta önöket, elmesélte nekem, milyen kellemes az önök társasága. — Erősen a szemembe néz, majd a hajamat figyeli. — Mindenki olyan vörös Franciaországban, mint maga?
Nyakkendőjét igazgatja.
A főhóhér megszólal:
— Tábornok úr, csöngetnie kellene a whiskyért...
— Igaz — feleli a tábornok —, igyunk és beszélgessünk.
Meglóbál egy asztali csengőt.
— Szeretném, ha tisztában lennének azzal — folytatja a tábornok —, hogy azért tartóztattam le önöket, mert meg akartam akadályozni, hogy ostobaságot kövessenek el... Roppantul körültekintő vagyok a meggondolatlanokkal.
— Miféle ostobaságról beszél? — kérdezi a kolléga, akibe lassankint visszatér az élet színe.
— A S. I. M. olyasféle intézmény, mint a maguk *Deuxième Bureau*ja[63] — magyarázza a főhóhér. — Lefogathattam volna magukat mindjárt megérkezésükkor, és gondoskodhattam volna arról, hogy visszatérjenek a helyes útra, de a tábornok

[63] A francia titkosszolgálat.

úr, a szabadság szerelmese, azt mondta nekem: „Carlos, hagyd békében ezeket a francia újságírókat, akik azért jöttek hozzánk, hogy tanulmányozzák a lázadás letaposásának legjobb módját."
— Tulajdonképpen nekem kellene maguknál iskolába járnom — mondja a tábornok —, most értesülök, hogy az önök hadserege 104 000 felkelőt semmisített meg három év alatt.
— Sajnos, ezt nem lehet elmondani mirólunk — panaszolja Carlos. — Amint önök bizonyára észrevették, a mi pacifikáló munkánk kizárólag erkölcsi síkon folyik. Csak jogos önvédelem esetén használunk fegyvert.
— És a fényképek a *Libertad* első oldalán? — kiáltja magáról megfeledkezve a kolléga.
— Ugyan kérem! Azok terroristák, nem ismernek sem Istent, sem embert.
— Szóval önök többé-kevésbé meg vannak elégedve a helyzettel — folytatta a kolléga, aki alig tudta türtőztetni magát.
— Nagyon meg vagyunk elégedve. A lázadás utolsó negyedóráját éljük. Százával adják meg magukat. Akarják látni a fényképeket?
Újra csönget. Egy fiatal hadnagy lép be, úgy látszik festi a szempilláját. Vigyázzba vágja magát.
— Rubencito — mondja a tábornok a Rubén nevet becézve, lágy hangon, szinte simogatva még a levegőt is —, hozd be nekünk a dokumentációt...

A dokumentáció egyszerre érkezik a whiskyvel és a hivatalos fényképésszel. A tábornok — most hogy felállt, látni, milyen kicsi —, fölemeli poharát, és felszólít bennünket, hogy koccintsunk vele. Habozunk, de már kiáltja is:

— A szabad Kubára! Franciaországra!

Ezt a pohárköszöntőt így is, úgy is lehet érteni. Fölemeljük poharainkat, és a fényképész villanófénye örökre besorol bennünket egy hóhér-hadsereg archivumába.

— A zászló alatt is kellene egy felvételt csinálni — javasolja a másfél mázsás ezredes.

— Uraim! — kap a tábornok az ötleten —, a zászló alá!

Nem mozdulunk, erre megismétli felszólítását, és hangja olyan, mint az édesanyáé, aki megszidja haszontalan kölykét:

— Mozgás, mozgás! Gyorsabban! A zászló alá!

Hosszú pillantást váltunk egymással. A kolléga szeme tiszta és szilárd, mint a repülőé, aki kényszerleszállásra készül. Tudom, hogy mind a ketten ugyanazt gondoljuk... Egyszerre állunk fel, a villanófény kattan, és mi mindörökre foglyai vagyunk a kubai zászlónak...

A fényképezés után telefonálás következik. A tábornok fölveszi a kagylót, és megállás nélkül beszél tíz egész percig. Amennyire megértem, a hadügyminiszter van a vonal másik végén, tájékozódik a fővárosból, mi a hadihelyzet Orientében.

Az egész telefonbeszélgetés olyan hamis, hogy sérti az ember fülét.
— Természetes, hogy mindenütt a legnagyobb nyugalom uralkodik — harsogja a tábornok a telefonba —, háromszázával adják meg magukat naponta, természetes, hogy Castrónak vége, a lakosság elfordul tőle, a parasztok mellettünk sorakoznak fel... katonáink fegyelme bámulatos... Igen, miniszter úr... Várom a jövő héten a szemleútra, miniszter úr...
E képmutató jelenet közben megnézzük a fényképeket. Foglyok haladnak libasorban, kezüket a tarkójukon összekulcsolva.
— Ezeket a felvételeket már láttam valahol — mondja a kolléga halkan, azután töri a fejét, összehúzza a szemét és egyszerre rájön: — Megvan, guetamalai képek, Arbenz emberei, akiket Castillo Armas ejtett foglyul...
— A hadügyminiszter volt — jelenti ki a tábornok, amikor visszaakasztja a telefonkagylót.
Aztán alázatos hangon folytatja, mint egy káplár az őrnagy előtt:
— Milyen kár, hogy nem maradnak tovább nálunk! Bemutattam volna önöknek néhány nőt. Szeretik a nőket?
— De mi nem utazunk — mondja a kolléga —, még néhány napig Santiagóban szeretnénk maradni...
— Attól tartok, hogy ez az óhaj teljesíthetetlen — szakítja félbe a tábornok olyan hangon, mint a kápláré az újoncok előtt.
A S. I. M. főhóhéra, aki közben jó fél-

tucat pohár whiskyt hajtott fel, s nyilván ezért nem jutott eddig szóhoz, ránk mennydörög:
— Úgy van, öregem, elég volt a huzavonából, ki a farbával!
Ez a hirtelen támadás meglepetésszerűen ér, az altestembe sajgó fájdalom hasít, és az az érzésem, hogy mindjárt el fogok veszíteni valamit.
— Tudjuk, hogy egy óra múlva akartak indulni a Sierrába. Ezért vannak itt. Önök természetesen szabadok! Kubában mindenki szabad! — Egy kis whiskyt szürcsölget. — A mi kötelességünk, jobban mondva szerepünk az, hogy megakadályozzuk a jóvátehetetlent.
— Egy közmondás azt tartja: „Jobb félni, mint megijedni!" — toldja meg a másfél mázsás ezredes.
— Én, Río Chaviano, Oriente tartomány vezérlő tábornoka, kijelentem önöknek — feláll, és biztos kézzel megragadja a mögötte lógó zászló rúdját —, kijelentem: önök szabadok! Induljanak! Menjenek fel a Sierrába!
Csodálkozunk, de ebben a másodpercben, amikor bizonytalan mosoly kezd kirajzolódni arcunkon, a tábornok már ordít:
— De, az Isten szerelméért, nem értik, hogy Castro, ez a bandita, mindenáron diplomáciai bonyodalmakat akar teremteni? Tudják, mit csinál magukkal ez a csavargó? Meggyilkolja magukat, uraim! Megöleti magukat a Sierra lábánál, és telekürtöli a világot: „Nézzék ezeket a sze-

gény francia újságírókat, akiket Chaviano tábornok orvul meggyilkoltatott..."
Hamar megértjük e szavak valódi értelmét: „Ha fölmennek a Sierrába, megöletem magukat és világgá kiáltom, hogy íme, Castro, ez a csavargó, meggyilkolt két becsületes francia újságírót!"
— Milyen kár, hogy nem maradnak tovább nálunk — sajnálkozik a másfél mázsás ezredes —, szép, karcsú nőket mutattunk volna be...
A S. I. M. főhóhéra személyesen kísér ki a repülőtérre, és saját testőreivel lódíttat be egy haiti repülőgépbe, amely éppen Haiti felé indul. A kollégát, ki tudja, a sors milyen szeszélyéből, előbb Havannába küldik, és ott száll majd át egy Puerto Ricó-i gépre.
„Adiós Castro! Adiós pero viva! Viva Castro!"[64]

[64] Isten veled, Castro! Isten veled, de éljen! Éljen Castro!

HÁROM MEXIKÓI „VIVA”

Ha az ember megkérdezi Dupont urat, az átlagfranciát, hol van Mexikó, habozás nélkül rávágja: „Dél-Amerikában." Dupont szemében minden, ami egzotikus és szenvedélyes, csak déli lehet: „a Dél szava", „a sivatag romantikája", „a Dél keresztje", „az idegenlégió kalandjai", „a Dél forró szele..." Ha Dupont úr valamivel műveltebb, akkor Közép-Amerikába helyezi Mexikót, de megint téved. Csak egy olyan Dupont, aki a rádió Dupla vagy semmi-játékának szakembere, helyezi Mexikót oda, ahol van, Észak-Amerikába, és hozzáteszi: „Latin-Amerika hatalmas kontinens, amely északon kezdődik és délen végződik."

Ha az ember egy önfeledt pillanatában közli Dupont urral, hogy holnapután indul Mexikóba, akkor felcsillanó szemmel válaszolja: „Istenem, egész életemben arról álmodtam, hogy meglátom egyszer Buenos Airest." Egy kissé fejlettebb Dupont elhúzza az orrát és ezt mondja: „Tudja, én úgy irtózom azoktól a forradalmár országoktól, mint a pestistől."

Ez a néhány példa elöljáróban azt kívánja megmutatni, hogy Mexikó még ma is meglehetősen ismeretlen ország számunk-

ra. Ez nem volna baj; nagyobb baj az, ha a Dupont-ok azt hiszik, hogy ismerik. Hiába mondja az ember nekik, hogy Buenos Aires nem Mexikó fővárosa, vagy hogy Mexikóban szilárd a kormány, és 1924 óta nem volt forradalom, mosolyognak, de egy szót sem hisznek el belőle. Ezek fejében Mexikó az örök zűrzavar országa.

Ezt a Mexikót Dupont képzeli el, de Dupont Mexikója éppen az, ami Dupont-ból hiányzik: banditák... piszok... éhínség... revolverek... indiánok... sombrerók... Ha Dupont Mexikóba érkezik, egyszerre idegennek érzi magát, és bizony jó távol is van a baszksapkától. Igaz ugyan, hogy külföldön mindenki azt keresi, ami otthon hiányzik neki, Mexikóra pedig mindent rá lehet mondani, csak azt nem, hogy nem nyújt változatosságot.

Dupont-nak, a milliomosnak, nem hiányzik semmije, de ha Mexikóba érkezik, nagy hiányérzete támad, amíg meg nem szállt az Acapulco szállóban, ahol a reggeli és az ebéd között a vendégnek két óra *tiburón-*, azaz cápavadászattal kedveskednek csinos, fehér jachtok fedélzetéről. Ugyanez a milliomos, aki mindig szívén viseli saját általános műveltségének növelését, kegyesen megengedi, hogy Super-Starliner repülőgépen Mexico-Cityből Yucatánba vigyék, és ott kutyafuttában (kell az embernek egy kis testmozgás) megtekinti Chichén-Itzában és Uxmalban a maya romokat. Azért nincs nagy baj, mert a Pan American légitársaság nagy-

szállói a régészeti övezet szegélyén gondosan megóvják a milliomos Dupont-t a dzsungel minden veszedelmétől, a *peónok*[1] nyomorúságának látványától, a szúnyogcsípéstől és a szörnyű melegtől. A milliomos Dupont Mexikóból nem lát egyebet, csak saját magát. Nagyszállóról nagyszállóra röpködve csupa hasonszőrűvel találkozik, a táj felett pedig négyezer méter magasságban száll el. Támaszpontja mindig az Acapulco, sosem fürdik a Csendes-óceánban, csak az uszodák fertőtlenített vizében. A Csendes-óceánban fürödni határozottan közönséges dolog.

A szerény Dupont urat szintén lenyűgözi a Cuernavaca és az Acapulco, amelyen joga van gyorsan átsétálni, de igazában nem panaszkodhatik, hiszen magában a Carltonban vocsorázhatott és megfürödhetett a Hotel Z... uszodájában a pamutkirályok között, mondom, a szerény Dupont úr számára Mexikó mindenkor büszkeségének ugródeszkája lesz. Sehol másutt nem olyan boldog a szerény Dupont, hogy francia lehet, mint Mexikóban. Amikor már tízszer adott pénzt a nyomorék koldusgyerekeknek, rossz érzés fogja el, hogy a nyomor és a szenny országában kell sétálnia, és így szól: „Hiába, mondhatnak a kommunisták akármit, Párizsban nem lehet ilyen nyomort látni." A szerény Dupont azzal tölti idejét, hogy összehasonlítja Mexikót Párizzsal, a *tequilát* (kaktuszpálinkát) a konyakkal, a totonak indiánt a

[1] Agrárproletárok.

breton paraszttal, a *machetét* a kaszával, a *tortillát*[2] a vízkereszti tortával. Természetesen, tetszik neki a táj nagyszerűsége, legfőképpen a látóhatár nélküli völgyek és a Popocatepetl fehér csúcsa, de újra csak ezt gondolja: „Istenem, milyen szép volna Mexikó a mexikóiak nélkül, miért is nem angolok élnek ebben a szép országban." A koszttól megfájdul a mája, és a májfájástól elromlik a kedve. A szúnyogok imádják a fehér bőrt, és tökéletesen kihasználják az idegenforgalmi idényt. A *garapaták*, ezek a kövér, szárnyas tetvek könyörtelenül összeszúrkálják a karját és a lábát. A romok kifárasztják, a nők felizgatják, a lassú és piszkos közlekedési eszközök elundorítják. Egyszóval a szerény Dupont elveszti a türelmét ezen a nehéz talajon. De a szerény Dupont, aki egymillió frankot adott ki mexikói útján, amint hazaér, legalább mesél a pénzéért: „Micsoda kaland ez a Mexikó! Tizenhétezer kilométert jártam be, és nemegyszer kis híján otthagytam a fogamat." Minél távolabb kerül az utazástól, annál jobban szépül Mexikó, akárcsak az ember katonaideje. Mexikó is, a katonáskodás is sokféle kitörölhetetlen emléket vés a férfi életébe. A szerény Dupont otthon büszkén mutogatja barna jade-kőből faragott azték kincseit, amelyeket természetesen ő maga ásott ki Teotihuacánban. Bölcsen elhallgatja, hogy ötven pesóért vette egyórai alkudozás után egy bokor ritka árnyéká-

[2] Kukoricamálé.

ban egy nyolcéves fiútól, aki már ugyanolyan jól ismeri az életet, mint a jade-faragás művészetét. Hazavisz magával természetesen mindenfélét: kiszárított óriásgyíkot, iguana-bőrt, machetét, sombrerót, függőágyat, körülbelül háromszáz fényképet, mely a feleségéről készült a piramisok lábánál, futószalagon előállított ezüst ékszereket, és egy nagy csomó bizonytalan stílusú és rendeltetésű mütyürkét, amit most mind kirak Lajos Fülöp korabeli komódjára, vagy felszögezi a falra, mint a vadásztrófeákat. Mexikó a szerény Dupont úr elejtett oroszlánja.

A művelt Dupont úr, aki nyílt arcát végigsétáltatja a világon, nyomban transzba esik, amint hajója kiköt Veracruzban. Legszívesebben bebalzsamozná az első szúnyogot, amely megcsípi, odaadná minden pénzét az első utcagyereknek, aki kinyújtja a kezét. Ha a lábára lépnek, ezt gondolja: „Lám, milyen érdekes mexikói népszokás." Utazás közben egy vasárnap Xochimilcóban beül egy tarkára festett bennszülött csónakba, és végigevez a tavon; addig issza a *pulquét*[3], amíg sárgaságot nem kap, a *tequilát*, amíg el nem veszti a fejét, zakóját elkótyavetyéli egy *rebozóért*[4], és ha mindezt megtette, úgy érzi, hogy magával Dolores del Rióval töltött egy éjszakát. Az állandó lármától, a mexikói autósok tűrhetetlen robogásától el van ragadtatva: „Hangos nép, erős nép" — gon-

[3] Agave-pálinkát.
[4] Mexikói általvetőért.

dolja. Ha egy éjszaka százszor hallja a mentőautók szirénáját, ezt mondja: „Olyan országban vagyok, ahol az életnek nincsen ára." És ettől kezdve ő is megpróbálja megvetni a halált. Eddig egészen kicsinek érezte magát, és most egyszerre úgy látja, hogy megnő, s közben elszunnyad jól hűtött szobájában.

Alighogy megérkezik Mexikóba, ottani értelmiségiekkel találkozik, akik büszkék indián származásukra, elcipelik magukkal Trockij házába és gyilkosainak börtönébe, Cortés palotájába, Coyoacánba, és megmutatják neki Ribera freskóit a Zócalón. Este a Tacubaya úton vacsorázik egy vendéglőben Siqueirosszal, a divatos festővel, Trockij meggyilkolásának szervezőjével. Ebben a vendéglőben először eszik életében *chile con carnét*[5], más mexikói intellektuelekkel találkozik, férges, vén politikusok és bérgyilkosok társaságában. A bérgyilkosok, akik gitároznak is, és a *chile*, amely a száját égeti, két olyan emlék, amely hosszú ideig kísérti. A művelt Dupont oly boldogan mosolyog, mint a kisangyalok.

A művelt Dupont fütyül a nagy, hűtött Pullman-autóbuszokra, jobb szereti a kis vacak *guagua*-kocsikat. Hajmeresztő utakon cipelik ide-oda, izzadságban és porban, de nem bánja, mert legalább, ahogy mondani szokta, „élményeket szerez". Elvegyülve a mexikói nép között csakugyan sok élményre tesz szert: térdét levizelik

[5] Mexikói paprikás húsétel.

az ölben ülő gyerekek, cipőjére nagyokat köpnek, nadrágját összepiszkítja a bagólé, de valóban együtt utazik a néppel a kényelmetlenségben, ugyanazt a levegőt szívja, mint a *peón*ok, ugyanazt a lepényt eszi, ugyanabban reménykedik. A művelt Dupont egy pillanatra sem kételkedett abban, hogy mindezt őszintén gondolja, a demokrata mindig természetes, de természetessége gyakran vakság. A művelt Dupont egy pillanatra sem vette észre, mennyire megveti a mexikói nép. Megvetésük egyébként ellenséges érzésekkel van átitatva: dühös vagy halott tekintet jellemzi, némaság vagy szitkozódás, aszerint, hogy milyen a mexikói természete, és köpés vagy húgy, aszerint, hogy minek érzi szükségét. A művelt Dupont a kisangyalok mosolyával mindenben a titkos jelentőséget, az ezoterikus értelmet keresi, és ha ilyenre nem lel, kitalálja. Az indiánok összekuporodva ülnek fapadjaikon, gyanakvók és megfélemlítettek a világ kezdete óta, nem csoda, ha elzárkóznak ez elől a jól öltözött *gringo* elől, akinek bőröndjei is vannak.

Itt zárójelben utalnom kell az elegancia fogalmára az indiánoknál. Az ő szemükben semmit sem jelent az, ha valaki jól öltözött, itt nem a ruha teszi az embert, hanem a bőr színe. Egy fehér ember rongyokba burkolózhatik, és koplalhat egy hete, akkor is felsőbbrendű lénynek tekintik és félnek tőle. Ez nem akadályozza meg az indiánt abban, hogy ne tekintse gyűlöletes lénynek, és ne utálja szemének

kékségét, hajának szőkeségét. Mindaz, ami nem hasonlít az indiánhoz, ördögi értelmet nyer. Magam is kerültem nehéz helyzetekbe Mexikóban. Üres volt a hasam, kinőtt a szakállam, és silány ruhám még el is szakadt. Európában ábrázatom elriasztaná felebarátaimat; aki adna is némi alamizsnát, azért tenné, hogy minél előbb szabaduljon tőlem. Aki először jár Mexikóban, azt hiszi, hogy az egész lakosságból tökéletesen hiányzik az emberismeret, de később rá kell jönnie, hogy téved. Egymás között a mexikóiak pontosan tudják, ki kicsoda. Az igazság ez: az idegen kizökkenti őket a kereteik közül, és a nagyvárosok kivételével még nem szoktak hozzá annyira a külföldiekhez, hogy meg tudják különböztetni az eredetiséget a nyomorúságtól. Szemük nem látja meg a piszkot, és orruk érzéketlen a szagok iránt, ezért náluk a rosszul öltözött amerikai turista, aki egy tortilla-lepényért tízdollárossal fizet, semmiben sem különbözik a rongyos csavargótól. Persze hogy a csavargó tekintete és beesett arca hangosan kiáltja: emberek, figyelem, itt dráma játszódott le! De annyi turista mászkál Amerikában, aki kábítószerrel él, és zavaros a tekintete, annyi amerikai nőt látnak zöldre festett vagy ezüstözött szempillával! A mexikói félvérek és indiánok szemében egy külföldi csavargó mindenféleképpen olyan ember, és az is marad, aki messziről jött ide, hogy meglátogassa az ő országukat. Az indián álmodni sem tud ekkora utazásról anélkül, hogy hozzá ne kép-

zelje a maga és családja halálát. Minden utazás pénzbe kerül, és pénze a mexikói indiánnak, akár dolgozik, akár nem, soha sincs.

A művelt Dupont egyszer talán rádöbben, hogy úgy utazott, mint a mesék óriása a kísértetek országában: mindent megrágott, és semmit sem emésztett meg, mindenért kinyújtotta a kezét, de megfogni semmit sem tudott. Akkor majd abbahagyja a mosolygást, és a művelt demokrata szerénységével ezt gondolja: „Nem tudtam magam megértetni ezzel a néppel." De az igazság Mexikóban egyszer s mindenkorra más: Dupont-t nem is akarták megérteni.

Veszélyesebb nála, mert teljesen bolond, a régész Dupont, aki úgy utazik végig az országon, hogy az embereket észre sem veszi. A régész Dupont számára csak a kövek élnek, csak a kövek gondolkodnak, csak a kövek mesélik el emlékeiket. A régész Dupont valódi csodalátó: meg tudja különböztetni a tolték műemléket az aztéktól, megvan a maga ízlése, különlegessége, kedvenc köve. Rendszerint hivatalos küldetésben érkezik hazájából, és így Dupont, a régész, kitartó szemtelenséggel tövig rágja a mexikói művelődésügyi minisztérium tisztviselőinek a fülét. Viszonzásképpen, és azért is, hogy meghálálja a különféle szívességeket, hazatérése után, vagy még előtte, a mexikói sajtóban tel-

jesen téves cikket ír a mayák mágikus és csillagászati fogalmairól.
A kis repülőgépet vagy a pompás fekete gépkocsit, amellyel átszáguld az országon, sofőröstül a művelődésügyi minisztérium adta, de amikor a régészeti övezetbe ér, nem hajlandó az ötven frank belépődíjat megfizetni. „Dupont vagyok" — mondja a bejáratnál a szegény, együgyű indián őrnek. Ha aztán ez a lelkiismeretes kapus, aki végigküzdötte a forradalmat, „hogy a dolgok megváltozzanak", nyomorúsága ellenére sem akarja beengedni, Dupont fejedelmi szótlansággal és haragra lobbant lendületes mozdulattal előrántja a párizsi Etnográfiai Múzeum igazolványát és mexikói tartózkodási engedélyét. A múzeum őre a forradalom gyermeke ugyan, de írástudatlan, kézbeveszi a papírt, megtapogatja, de nem tudja kitalálni, mi van ráírva. Ekkor Dupont, a régész, Descartes módszerének, a szerelemnek, a rendetlenségnek és a protekciónak a gyermeke, így kiált fel a *zona arqueológica* izzó pusztaságában: „Én señor Alfonso de la Paz barátja vagyok... Én tegnap Eduardo Reyes miniszterrel ebédeltem..."
A romok őre, aki Cantinfláson[6], a híres mexikói komikus színészen kívül senkinek a nevét nem ismeri, végül is beadja a derekát, főképpen azért, mert a másik nem tágít, és ez Mexikóban közismert női erény. Dupont, a régész pedig, ez a tiszteletre méltó férfiú, akit a mamája nem

[6] Híres mexikói komikus.

nadrágolt el elég gyakran, nem elégszik meg azzal, hogy potyán jutott be a zónába, hanem a francia és mexikói kormány nevében ráteszi a kezét a szegény őrre is... Ott mennek már mind a ketten a hatalmas rommezőn, az egyik izzad, mint a lázbeteg, de üres a keze, a másik szerszámokkal, készülékekkel és ezer miegymással, mint egy teherhordó öszvér.
Minden régész Dupont-ban egy Lesseps veszett el: akik a régészeti övezetben ásnak, gyakran elájulnak, meg is halnak, de kezük nyomán a puszta semmiből kiemelkednek a romok, újra meglátják a napvilágot, hogy majdan a Dupont-ok különféle fajtái ezerszámra fényképeztethessék magukat az évezredes kövek előtt. Ezt egyébként Dupont, a régész, is megteszi: alighogy felfedezett egy rakás régiséget, odaáll, féllábát ráteszi, mint a gyarmati vadász a lelőtt oroszlánra, és már csattan is a fényképezőgép. A régész Dupont, aki egyaránt érzéketlen a táj szépsége és az emberi fájdalom, a saját fájdalma iránt is, úgy él Mexikóban, mint hal a vízben. Akár a Monte Albano kincsei között van, akár a mexikói Bivalyfüreden, egyformán kiéli túl okos fontoskodását és apró önsanyargatásait. Dupont, a régész, a kövek diktátora.

A néprajzos Dupont, aki szintén át meg át van itatva tulajdon történeti és hazafias küldetésének fontosságával, hajlandó átmenetileg saját személyét odaajándékozni

a vadaknak. A régész Dupont és a néprajzos Dupont között az egyetlen említésre méltó különbség az, hogy egyiket a kő érdekli, amelyet az ember megmunkál, a másikat az ember, aki megmunkálja a követ.
Vademberek már nincsenek Mexikóban, ezért Dupont, a néprajztudós, nem találja ki őket, csak konzerválja. A lakandoni-indiánok rezervátuma Chiapas államban kizárólag azt a célt szolgálja, hogy a vadember-vágyban szenvedő néprajzkutató rendelkezésére álljon. Hétszáz hosszú hajú, nagyon kedves és minden nemi étvágy nélküli indián egy hónapra a néprajzos Dupont kísérleti tengerimalacává válik. Dupont pálmakunyhóban lakik, malacot vagy gyíkot eszik, és noteszába feljegyzi az emberi faj megnyilvánulásainak pompás változatait. Feltűnik neki például, hogy a hím lakandon gyakran vakargatja bizonyos testrészeit, a nőstény lakandon pedig a mellbimbóját. Ah, gondolja, és keze már jegyzi is: „A nudizmus felizgatja a nudistát." Szegény néprajzkutató, hamarosan rájön, hogy a tetű a meztelen embernek is szerves tartozéka.

Dupont, a kalandor, huszonöt éves korában érkezik Veracruz kikötőjébe egy árva fillér nélkül. Húsz napot utazott a hajón, és azalatt céltudatosan egy gondolat foglalkoztatta. E gondolatot annyira megszerette, hogy úgy érezte, már a kikötőben mosolyog rá a jövő: „Én, aki fehér

ember vagyok, ráadásul jóképű fiú, francia, tele kultúrával és hagyományokkal, eljövök ebbe az országba: enyém lesz minden peso és minden nő." Dupont, a kalandor, képtelen elválasztani a pénzt a nőtől és viszont. De hiába ölti fel a századvég francia *charmeur*jének[7] legbűbájosabb mosolyát, hiába mondja a mexikói lányoknak: „Szívem, tetszel nekem", azok ránéznek, de semmi több. A mexikói lány ugyanis a templom előtt sétálva a szemével szeretkezik. Meg kell vallanom, ez kissé kevés egy fiatal Dupont-nak, aki fájdalmas és szenvedélyes kalandokról álmodozott. Ahhoz, hogy az ember egy mexikói nőt elcsábítson, mindenekelőtt mexikói férfinak kell lennie és ez, sajnos, nem adatott meg mindenkinek a világon. A mexikói férfi olyan ember, aki a férfiasság kultuszát űzi, a mexikói férfi *macho*[8], ugyanaz, amit az amerikai filmesek *superman*nek, ember fölötti embernek, azaz pontosabban férfi fölötti férfinak neveznek. A mexikói macho komolyan és könyörtelenül gyakorolja a „machizmust", a szuperférfi szupertechnikáját. A mexikói nők általában azt kívánják meg a mexikói férfitől, hogy vasból legyen a nemisége, a szelleme zárkózott, arckifejezése szilaj és kifürkészhetetlen, lelke pedig fekete. A mexikói férfi a hegynek egyszerre a csúcsa, a gleccsere és a szakadéka.
Ha ön Dupont-nak született, tehát nem

[7] Szívtiprójának (franclául).
[8] Hím; itt: férfias.

mexikói, akkor ügyesen kell mesterkednie, ha el akar csábítani egy nőt. Mindenekelőtt öltsön halálravált, vagy ha jobb szereti, halálosan unott arckifejezést. Ne mosolyogjon soha, de ha örül, csináljon úgy, mint a kutyák, csóválja a farkát. Legfontosabb, hogy kapcsolatot teremtsen a tájjal, a levegővel, a semmivel. A nő csak azután következik, az ön tehetetlenségének megkoronázásaképpen. Nálunk Franciaországban előbb megfelelő kapcsolatot hozunk létre a nővel, hogy azután nászútra menjünk vele, és megismerkedjünk a tájjal. A mexikói nő szereti a komoly arcot, a zord szemet és a mély tekintetet. Azt tartja, hogy aki halvány az utcán, az csillog az ágyban, aki tétlenül nyúlik el egy karosszékben, az roppant mozgékony a nyeregben. Ha azonban egyszer már férjhezment, akkor a mexikói lány hamar megtudja, milyen is az élet. Ebből arra következtethetnénk, hogy a kalandor Dupont-nak mégis van némi esélye: megtalálhatja a szenvedélyes szerelmet valamely fiatal asszony oldalán, aki csalódott a férje „machizmusában". Aki így gondolkodik, az sajnos, elfeledkezik a vallásról, amely a mexikói asszony számára a valódi szerelmi változatosság, az egyetlen szerető. Igaz ugyan, hogy nagy vagyon, hatalmas gyémánt esetleg kizökkentheti a mexikói nőt a dolgok valódi rendjéből. Igen ám, de Dupont, a kalandor csak illúziókkal érkezik Mexikóba, nem vagyonnal, vagy gyémánttal. A női hűtlenség Mexikóban kizárólag kész-

pénz kérdése. Ezek a nők sötét hajúak, szeretik a bikaviadalokat, és az ember ebből arra következtethetne, hogy érzéseik szenvedélyesek. A valóság az, hogy ezek az érzések a nászéjszaka után összeasznak, mint a mazsolaszőlő. Minthogy a hűtlenség ilymódon egyszerű tőzsdeügylet, a jómódú mexikói, az üzletember is akként kezeli. A közerkölcs helyteleníti az ilyen viszonyokat, ezért a gazdag mexikói mindent megtesz, hogy titokban tartsa. Kibérel szíve hölgyének, akinek vagy szegény a férje, vagy ő maga özvegy, szegényke, egy házacskát, az lesz az ő *casa chicája*, házikója. A gazdag mexikói vagy akár egy Dupont, aki már 1925-ben letelepedett Mexikóban, könnyen szert tehet egy tucat szépen berendezett *casa chicára*.
Tíz-tizenkét szeretőt eltartani és kielégíteni kínos és törvénytelen dolog volna Dupont-nak Franciaországban. Egyrészt beleszólna az adóhivatal, másrészt a mi Dupont-unk szemünk láttára törne le, hiába enne sok véres húst és érett camembert-sajtot. A mexikói férfi, vagy a megtelepedett Dupont nem szorul rá arra, hogy C-vitaminnal gerjessze magát. Tíz *casa chicát* jókarban tartani nem jelent többet, mint a látogatások megfelelő elosztását, vagyis tíz vagy húsz vagy harminc nekirugaszkodást egy hónapban, kinek-kinek önbizalma és erőnléte szerint. A jómódú mexikói vagy a megtelepedett Dupont egyébként jó ideje nem alszik már egy szobában törvényes feleségével, aki természetesen gyermekeinek anyja. Az is

megtörténik (milyen arcátlanok ezek az asszonyok!), hogy egy *casa chica* lakója üres napjainak unalmát barátjának barátaival űzi el.
A kalandor Dupont-nak nem jut tehát se *pin up*-görl, se csalódott menyecske, ezért hódító férfiszemét a házasság felé fordítja. Ugyanis sehol a világon nem olyan könnyű feleséget találni, mint Mexikóban; de ha az ember egyszer elvette, akkor az övé egész életére. Dupont tehát kiveti hálóját egy jó családból való, tetszetős küllemű, tizenkilenc éves leányzóra. Ennek a fiatal teremtésnek, akit a tévedés veszélye nélkül bízvást nevezhetünk Doloresnek, jó a modora, beszél egy kicsit franciául és angolul, olvasta Victor Hugót, és kívülről tudja Neruda néhány híres versét. A költészet mindig divatos a mexikói szerelmekben.
Dupont nagyon szeretne egy délután kettesben sétálni menyasszonyával. E célból el kell nyernie a szülők kegyét, az ehhez vezető út pedig természetesen komoly bankfolyószámlával van kikövezve. Ha folyószámlája nincs, de van néhány elegáns ruhája, akkor pillanatnyi pénzzavarát néhány hónapig talán a tőkeátutalás bonyodalmainak a nyakába varrhatja. „Közben — gondolja magában —, majd csak elkapom a lányt." Az elegáns ruhák, bőrének színe és francia útlevele végül is beveszik Dolores szüleinek szívét. Hosszú családi tanács után másnap délutánra engedélyeztetik a séta a ház leányával. Amint a jó hírt meghallja, Dupont ujjong, kezét

dörzsöli és szalad a pompás *baño turcóba*[9]. Másnap a megbeszélt időpontban a *Virgen del Cobre* temploma előtt várja szíve szerelmét. Már azon töri a fejét, milyen furfanggal fogja felcsalni a lakására. A remélt ölelés azonban a karjában marad. Jön már a lány, messziről észreveszi, de azt is látja, hogy nincsen egyedül. Anya és lánya közeledik a világ legártatlanabb képével, amelyet egyébként csipkés mantillájuk alá rejtenek. A mi Dupont-unk nem veszti el lélekjelenlétét, fájó szívéhez jó képet vág, kezet csókol az anyának, és megszorongatja a lány kisujját. És megkezdődik a séta, a szerelmesek híres *paseója* a mama éber szeme előtt. Őt is így kísérte annak idején az édesanyja. Dolores bűbájosan belekarol a kalandor Dupontba; a mama előtt sétálnak, ügyetlenül keresve lépteik ütemét, mint egy össze nem illő fogat. Néhány lépéssel a mama úgy halad nyomukban imádságos könyvével, mint a magvető, aki fél, hogy a barázda mellé hullatja magvait. Ettől kezdve minden délután héttől nyolc óráig, a jegyesség egész ideje alatt, tehát jó fél évig élvezheti a kalandor Dupont ezt a különös sétát a Zócalón, minden mexikói város főterén körbe-körbe. Mindenekelőtt arról van szó, hogy megmutassák az ismerősöknek: Dolores már kézben van, mégpedig egy becsületes ember kezében, aki, íme, előbb gondol a szívre, mint a combokra, és az illendőségre, mint a gyönyörre. Dolores

[9] Gőzfürdőbe.

el sem tudja képzelni, hogy másként is történhetnék, egyébként is azt sugdossák a fülébe, amit szeret hallgatni és ezért úgy látszik, hogy tökéletesen boldog. Jövendőbelijének karján sétál, és megmutatja barátnőinek. Jelenleg családi tűzhelye az egész főtér, de Dolores tudja, hogy ez szerelmének legszebb időszaka: most együtt vannak, karonfogva sétálnak, ugyanazok a dolgok tetszenek vagy nem tetszenek mindkettőjüknek. Dolores tudja és Dolores anyja még jobban, hogy amint a házasságot „foganatosították", tehát a nászéjszaka reggelétől kezdve a férj soha többé nem mutatkozik a városban a feleségével. Abban a percben, amint a testi aktus megtörtént, a mexikói férjet hirtelen egy csúf, ősi átok nyűgözi le: feleségének teste nem érdekli többé, sőt feleségét, úgy ahogy van, képtelen ezután elviselni. Ennek ellenére minden erejével arról akarja meggyőzni barátait, pedig azok pontosan ugyanebben a helyzetben vannak, hogy boldog házaséletet él. Boldog házasélet mindenekelőtt azt jelenti, a mexikói férjnek, hogy biztos felesége hűségében. Köztudomású, hogy az asszony hűségét legjobban úgy lehet biztosítani, hogy a férj nem hagyja szóhoz jutni az asszony érzékeit: a mexikói férj azonban, aki a „machizmusról" szóló híres elmélete ellenére nem nagy legény férfiasság dolgában, jobban szereti egyszerűen a négy fal közé zárni a feleségét. Nagyon hamar teherbe ejti, és gondoskodik arról, hogy a terhesség húsz éven át úgyszólván meg se szűn-

jék. Dupont, a kalandor, persze francia, tehát nem nagyon törődik sem a szüzességgel, sem a hűséggel. Sokkal jobban szeretne egy olyan nőt feleségül venni, aki már ismeri az életet, a tapasztalatot többre becsüli, mint az újdonságot. Dolores minderről semmit sem tud, az ő szemében minden férj mexikói, szóval a szüzesség terroristája.

A kalandor Dupont azonban származásánál fogva állhatatlan és mozgékony, csakhamar szegre akasztja hát mexikói vőlegénységét. Jobban szereti a szabad kóborlást, mint az érzelmes sétákat, kedvesebb neki a férfimagány, mint a család. De mielőtt elaludnék, hogy egyszer majd új Rip van Winkleként egy új világban ébredjen fel, szerencsét próbál a mexikói társadalom különféle rétegeiben.

Gyorsan megtanulja, hogy nincs üzletember sötét ruha, és tisztességes férfi nyakkendő nélkül. Mexikóban a nyakkendő fontosabb dolog, mint a becsületrend rózsája Franciaországban. A nyakkendő megnyitja drága éttermek, az előkelő szállók és a zártkörű mozik ajtaját. Ha önt történetesen ötórai teára hívják, és negyvenfokos a hőség árnyékban, ne habozzék: szorítsa a nyakát a nyakkendő hurkába, mert különben elkergetik az ajtóból a komornyikok. A kalandor Dupont, aki hivatásának érzi, hogy semmit se csináljon úgy, mint mások, természetesen menekül a feszes társasági összejövetelek elől, be a nagy mexikói éjszakába, például a híres Salón Méjicóba. Itt a Mariacho zenekar

hangjainál kövér és fiatal vidéki lányokkal táncol, akik felruccantak a fővárosba egy kicsit szórakozni. Dupont jól teszi, ha egy pillanatra sem téveszti szem elől a lányok nagy és kicsi lovagjait, akik mind féltékenyek és veszélyesek, mind szilaj és zárkózott pillantást vetnek rá, s azzal szórakoznak, hogy ujjuk hegyét a revolverük ravaszán táncoltatják. A Salón Méjicóban, ebben a nagy népi tánchelyiségben mindenki zord és mindenki fel van fegyverkezve. A mexikói a világon senkiben sem bízik, önmagában sem, az árnyék mindig az ellenség árnyéka, és a szomszéd mindig várható gyilkos. Ha például egy mexikói fiatalember, nevezzük Panchónak — keményített sombrero a feje búbján — meghívja Dupont-t egy kis italra, Dupontnak azonnal el kell fogadnia, akkor is, ha semmi kedve sincs hozzá. Elballag tehát Panchóval a bárpulthoz, és ott a következő beszélgetés alakul ki köztük:

— *Gringo* vagy?

— Nem.

— *Un gringo! Seguro!*[10]

— Nem, francia vagyok.

— Igazán? Francia? *Oui, oui, Madame Brigide Bardou!*

— Úgy van!

A kalandor Dupont nagyon vigyázzon arra, hogy mindent ráhagyjon új barátjára, de közben egy percre se tévessze szem elől annak élettelen, soha nem mosolygó tekintetét. A *tequila* sohasem fogy ki a poha-

[10] Biztos, hogy gringo.

rakból, de ha Dupont visszautasítaná az ivást, az annyit jelentene, hogy halálra ítéli önmagát. Aki nem kér az italból, amit Pancho kínál, az nem kér Pancho barátságából sem.
— Mi szebb, Franciaország vagy Mexikó? Párizs vagy Méjico-City?
Figyelem, semmiképpen se engedje magát elragadni hazafias érzelmeitől. Ha azt találná válaszolni, hogy Franciaország és Párizs szebb, ez esetleg Pancho nemtetszésével találkozna, a nemtetszéstől az erőszakig pedig még egy lépés sincsen Mexikóban. Válaszolja habozás nélkül azt, hogy Méjico-City az egész világon páratlan, gyönyörű város. Így nem hazudik és lelkiismerete sem fog háborogni.
Dupont, a kalandor, hosszú órákig hever majd ráborulva tökrészegen a Salón Méjico bárpultjára. Valahányszor megpróbál felkelni, Pancho a pisztolyával fenyegeti meg. De ez a közjáték semmi azokhoz a valóságos szerencsétlenségekhez képest, amelyek akkor várnak rá, ha kóborló kedve elszólítja a fővárosból, ki vidékre, a *campó*ra.
Egy indián házaspár például megkísérli elcserélni a kalandor zöld bőröndjét egy kiskorú gyermekért. Ez a vásár majd egy részegen himbálózó távolsági autóbuszon történik, és a két szerződő felet szoros gyűrűbe fogják a tanúk, kezükben kivont *machetével*. Végül az indiánok megkapják a bőröndöt, és megtartják a gyereket. Dupont ingujjban folytatja útját. Megérkezik majd egy istenhátamögötti faluba,

Tabasco tartományban, és egyszerre csak rosszullét fogja el az utcán. Megszólítja a legközelebbi járókelőt.

— *Por favor, señor, ayúdeme*! Kérem, uram, segítsen nekem.

A járókelő egyetlen pillantásra sem méltatja a nyomorult európait, aki közben már a földön fetreng. Dupont, a kalandor, hiába sóhajt, nyög, ordít, az arcok közömbösek maradnak és az emberek, mint a kísértetek mennek el mellette. Semmi a világon nem tudja eltéríteni a mexikóit útjából és rögeszméjétől, még az sem, ha Marilyn Monroe meztelen teste hirtelen felbukkanna a helyi Zócalo kellős közepén. Dupont, a kalandor, órák hosszat fekhetik a porban, amíg görcsei el nem múlnak. Amikor végre feltápászkodik, észreveszi, hogy éppen egy szálló bejáratánál lett rosszul. Ennek a *posadá*nak a tulajdonosa, egy verejtékben úszó kövér férfiú, ott ül nagy rojtos kalapjának árnyékában a kapuban és maga elé néz, de nem lát semmit. A mexikói ember szeme nem való másra, csak arra, hogy saját sorsának sorait olvassa, ezek belső szemek, amelyek csak hébe-hóba vetnek kifelé egy pillantást. A kalandor Dupont odamegy a kövér férfiúhoz:

— *Buenas tardes, señor. Usted tiene cuarto*? Jónapot, uram, van szobája?

A kövér férfiú egy pillanatra elhagyja sorsának olvasását, hogy rámeredjen az ismeretlenre:

— *Usted es gringo*? Maga amerikai?

A kérdés életbevágó. A kövér férfiú gyű-

löli az amerikaiakat, és úgy áll bosszút rajtuk, hogy magasabb árakat számít fel nekik.

— Nem, francia vagyok.

— *Francés? No conozco.*[11]

Nem tudja, mi az a francia, sohasem hallotta Franciaország hírét, de a Párizs szóról, ki tudja, miért, Róma jut eszébe és Rómáról a pápa. A kövér férfiú egy ideig töpreng a kalapja alatt, azután eldönti, hogy Franciaország és Amerika ugyanaz: *se tocan* (érintkeznek). Dupont, a kalandor, aki nagyon szeretne egy szobát, hogy pihenjen és rendbehozza magát, megkísérli nyugodtan elmagyarázni, hogy Franciaország nagyon messze van, a tenger túlsó partján, és hogy a franciák nem gringóul beszélnek. A kalandor Dupont mindenütt arra kényszerül, hogy megmagyarázza önmagát és nemzetiségét, és ezzel áttörje azt a vastag falat, amely a gringót körülveszi. A mexikói ember a gyűlöletnek is, a barátságnak is rabszolgája.

[11] Francia? Olyat nem ismerek.

VIVA EL PAPA[1]

Bizonyára meg fogja lepni az egzotikumért rajongó utast, de Mexikóban is vannak autóutak. Sőt, meg sem elégednek azzal, hogy egyik helyről a másikra vezessenek, elterpeszkednek mindenfelé az országban, az indiánok nyugodt szeme előtt. Még nagyobb meglepetés: az indiánok titokban megtanulták az autószerelést. Minden falunak megvan a maga szerelője, akit *maestró*nak neveznek és a garázsa, amelynek neve: *taller mecánico*. A *maestro* dühbe gurul, ha señornak szólítják, mint a többi embert; egyébként ötven év körül jár, haját hosszúra növeszti, kivéve, ha kopasz, szeme élénk, hasa gömbölyű, és karnagyra vagy még inkább egy külvárosi kórház sebészfőorvosára emlékeztet. Hálás tanítványainak karéjában méltóságosan közeledik a bajba jutott kocsihoz. Járása nemes, gondolkozásmódja nagyvonalú, ismeri a Ford-kocsik minden örökletes betegségét:

— Antonio, emeld fel a motortetőt!

Föléje hajol, de egy ujjal sem ér hozzá. Egy *maestro* nem nyúlkál a motorban, csak

[1] Éljen a pápa.

leszögezi, mi a baj, mielőtt hozzáfog a műtéthez.
— Sánchez, indítsd be a motort!
Figyeli a hamis hangokat. Tanítványai, fiatal indiánok, akik lovaikat bekötötték az istállóba, lélegzetvisszafojtva figyelik zord arcvonásait. Az idegen, az orvosi vizsgálat súlyosságától porig sújtva, megkockáztatja a kérdést:
— Szóval?
— Semmiség az egész, jöjjön vissza egy óra múlva, kész lesz a kocsi.
Az ember sétál egy kicsit a faluban, és megiszik egy langymeleg *refresco al tiempót* a Zócalón. A műhelybe visszatérve aztán meglepetten és fájdalmasan állapítja meg, hogy kocsija darabokra szedve hever az udvaron. Egy tucat legény tesz-vesz a roncsok körül. Az ember felsóhajt: „Enynyi munkás, egy vagyonba fog kerülni, legalább százezer frankot elkérnek..." Szó sincs róla. Huszonnégy óra múlva a kocsit összeszerelték, persze sokkal roszszabbul megy, mint előbb, de a javításért és a boncolásért mindössze harminc pesót, azaz 1500 frankot kell fizetnie. Arra is vigyázni kell, hogy az ember útközben ne nézze meg a kerekeit, mert akkor észreveszi, hogy vadonatúj gumijai tükörsimák... A motor egyszerre csak ereszti az olajat, s ez kissé meglepi az embert, hiszen alig járatta be... A dudának férfias, mély hangja volt, most nagynehezen nyög ki valami cérnahangocskát. Nem történt semmi más, csak az ember kocsit cserélt, anélkül, hogy tudta volna. Annyi baj le-

gyen, mert a tizenhétezer kilométeres mexikói utazás végén az ország túlsó csücskében esetleg újra találkozhatik a saját motorjával. Az utazás jellege ugyanis megváltozik. Eredetileg piramistól piramisig akart menni az utas, de az utazás most nem egyéb, mint bánatos versenyfutás egyik *taller mecánicótól* a másikig. Ha a kormánykeréknek játéka volt, a *maestro* megjavítja a fényszórót. A legközelebbi *maestro* beállítja a fényszórót, amelyet nem lehetett tompítani, ettől kezdve csodálatosképpen nincs több játéka a kormánykeréknek. Az a *maestro*, aki kiküldte a tanítványait az országútra szögeket elszórni, kicseréli az ember Dunlop kerekeit öreg General Popo kerekekre[2], mert egy öreg Michelin még az öreg Popónál is kevesebbet ér.

Háromféle tábla szegélyezi a mexikói utakat: *Escuela* (Iskola), *Camino sinuoso* (Kanyargós út) és *Cuidado con el ganado* (Vigyázat a jószágra). Mexikónak huszonhétmillió lakosa van és tízszer annyi iskolája, mint Franciaországnak. Útjai, a partvidék kivételével mind két-háromezer méter magasban, a legkanyargósabb utak a világon. Méjico város és Pazcuaro között 380 kilométeren 1500 kanyart tartanak nyilván, s mindet csak két keréken egyensúlyozva lehet venni. A sziklákon mindenfelé fakeresztek jelzik az autósok sorsát, de az igazi veszedelem nem az iskolák közelsége — sokszor üresek —, nem a

[2] A General Popocatepetl rövidítése.

kanyarok gyakorisága, sőt még az sem, hogy az utakat tönkreteszi az örökös esőzés, hanem a mexikói tehén. Az európai autóvezetőben otthon kifejlődött valami gépies lelkiismeret. Ha kihágást vagy szabálysértést követ el, megáll saját jószántából, és mielőtt megtéríti az okozott kárt, aláveti magát a rendőr jó vagy rosszkedvének. Ha rövid ideje van külföldön, azt hiszi, hogy ott is tiszteletben kell tartania ezeket a szokásokat. A mexikói nem sérti meg a közlekedési szabályokat, mert nem ismeri őket. Elgázol mindenkit, aki az útjába kerül, de mindig neki van igaza. Ha valaki ezt kétségbe vonja, akkor a vitát pisztollyal intézik el, de ez általában csak egyszer szokott megtörténni az emberrel az életben...

Tehenek, lovak, szamarak és zebuk összevissza csatangolnak az országban, és az embernek az a benyomása, hogy napról napra több van belőlük. Az országút, mint egy csalfa nőszemély, vonzza őket, árnyékot és látványosságot kínál nekik, és a tehenek, amelyek nagyon szeretik a meleg kátrány szagát, leheverednek az útra a róluk szóló útjelző táblák védelmében.

Négy hónapja utazgattam Mexikóban. Kocsim, szegény, új volt, amikor átjöttem vele az Egyesült Államokból, azóta átment néhányszáz *maestro* kezén, most egy első világháborús betegszállító kocsira emlékeztetett. Vérszegény is volt, mint az ócskavas-kereskedők kocsija, de mégis gurult, és ez volt a fő.

Megindultam ezzel a mozgó képrejtvény-

nyel egy lejtő tetején, és a lejtő csak nem akart véget érni. Fékem alig fogott, valószínűleg újszülött csecsemő pisijével töltötték fel a dobját fékolaj helyett. A hatalmas kormánykerék, amelyet traktorról voltak szívesek átszerelni és szigetelőszalaggal bepólyázni, odaragadt az ujjaimhoz, a hűtőben felforrt a víz, és a gőz a szélvédőmön csapódott le. Nemcsak hogy nem voltam — mint oly előkelően mondani szokták — „ura" a gépemnek, de nem is láttam semmit, a világ párába rejtőzött előttem. A lejtő alján egy nyomorúságos falu bukkant elő a ködből. Meglepően nyugodt falu volt. A férfiak, csupa földnélküli paraszt, függőágyban himbálóztak. Az asszonyok mostak, de ez a fehérnemű sohasem fog megszáradni, Tabascóban mindig esik. Késő délutánra járt az idő, száznyolcvan kilométert tettem meg anélkül, hogy egyetlen *taller mecánico* előtt meg kellett volna állnom; ez egyéni csúcsnak számított. De a végzetet nem tudtam kikerülni. A falu túlsó végén és egész Tabasco tartomány egyetlen útkanyarjában, betegszállítókocsim elütött az út szélén egy terpeszkedő tehenet. A tehénnek nem történt sok baja, annál több nekem. Lassú tűzhalálra ítélt kocsim egy ártatlan állaton állt bosszút, pedig az hozzá sem nyúlt, csak éppen ránézett. Európai autóvezető vagyok, jószívű fiú is, gyermekkorom óta belém nevelték, hogy jobb ma egy nyolcszázfrankos pénzbüntetés, mint holnap a jogosítvány bevonása: megálltam ... Kiugrottam a kocsiból, oda a tehénhez, és meg-

kíséreltem életet verni bele. Már azon voltam, hogy megpróbálkozom a mesterséges légzéssel, amikor körülvettek a parasztok, akik egyszeriben kiugrottak a függőágyakból. Jól megragadták a *machetéjük* nyelét és néztek, csak néztek.

— Jó, rendben van már, no — mondtam —, mit néznek úgy?

Fekete szemük sarkából felmérték vétkem nagyságát. Hallgattak, de hallgatásuk ékesen szólt. Megértettem.

— Megfizetem a kárt — mondtam.

Erre egyikük, szemmel láthatóan a falufőnök, kinyitotta a száját. Jól láthattam barna, szuvas fogait.

— Ezerötszáz peso — jelentette ki.

— Még mit nem — kiáltottam. Ez 60 000 frank, több a soknál. — Mit gondolnak rólam, azt hiszik, amerikai vagyok?

— *Sí, americano usted.*[3]

— No, señor, nem vagyok *gringo,* francia vagyok, *de Francia*[4].

— *Gringo, gringo!* — kiáltozta néhány férfi.

Amerikainak néztek, és ez itt a legnagyobb szerencsétlenség volt. Franciaországnak még a hírét sem hallották soha.

Megpróbáltam nekik elmagyarázni, hogy a tenger túlsó partján terül el, a világ másik felében, amelyet Európának neveznek. Az Európa szó mégis felébresztett egy emléket, amely a falufőnök fejében szunnyadozott:

[3] Igen, maga amerikai.
[4] Franciaországból.

— Úgy, szóval ott lakik, ahol a pápa?
— A szomszédom — válaszoltam szemrebbenés nélkül.
— Ült már a pápa a maga autójában?
— Természetesen, minden vasárnap kirándulunk.
— Juj, juj, juj — kiáltozták az indiánok —, ez az autó meg van áldva!
— Szentséges egy autó — toldottam meg.
— És miért nem jött ma is magával a pápa? — kérdezte a falufőnök.
A beszélgetés veszélyesebbet kanyarodott, mint a mexikói utak. Mivel már úgyis a legtisztább képzelet világában utaztunk, féltem, hogy lezuhanok.
— Ezerötszáz pesót nem fizetek — jelentettem ki —, de itt van a fele.
A tömeg megmozdult, az emberek még közelebb mentek vezérükhöz. Megvitatták az ügyet zapoteka nyelven. Ez a nyelv kellemesen hangzik, de váratlan következményekkel járt:
— Mindnyájan beülünk a pápa kocsijába — jelentette be a falufőnök —, és maga elvisz bennünket Cárdenasba.
— De én nem oda akarok menni! — kiáltottam.
— Mindegy, a börtön ott van, s maga elgázolt egy tehenet — mondta a főember, és machetéjével ide-oda hadonászott az orrom előtt. — A pápának fizetnie kell!
— Micsoda?
— Maga majd levelet ír a pápának, és amint az megküldi a pénzt, magát szabadon eresztjük.
Nyugtalanság fogott el, legszívesebben

megpofoztam volna önmagamat, hogyan is lehettem olyan vakmerő szamár, hogy megálltam.
— Indulás! — kiáltotta a falufőnök, és hatodmagával belegyömöszölődött a pápa kocsijába.
Az orruk alatt mindnek nagy bajusza volt, és kemény sörtéjű hajukon még nagyobb kalap. Első sebességre kapcsoltam, és elindultunk. Asszonyok és gyerekek szaladtak utánunk, és búcsút integettek. A férfiak egész úton a pápáról kérdezősködtek: „Nős?" „Hány gyereke van?" „Gyakran jár moziba?" „Van bajusza?" „Szereti a *chile con carnét*?"
— Nem, nem nős.
— Igazán? Miért nem?
— Mert nem szabad neki megnősülnie.
— Miért nem szabad?
— Nem tudom.
— És mégis vannak gyerekei?
— Nem, nincsenek gyerekei.
— És miért nincsenek gyerekei?
— Mert nem nős.
— De moziba csak jár?
— Nem.
— Miért nem?
— Mert szent ember.
— Miért szent?
— Mert nem nős.
— És miért nem nős?
— Mert nem vihetné a feleségét moziba.
— Unatkozna a felesége?
— Igen.
— És a pápa is unatkozik a moziban?
— Igen.

— Akkor unalmában gyakran pödörheti a bajuszát.
— Nem.
— Miért nem?
— Mert nincs bajusza.
— Miért nincs?
— Mert nem férfi.
— Hát micsoda?
— Pápa.
— És a pápa miért nem férfi?
— Mert nincs felesége.
— De jó étvágya csak van?
— Bizonyára.
— Szereti a *chile con carnét*?
— Nem.
— Miért nem?
— Mert nem ismeri.
— Miért nem ismeri?
— Mert sohasem volt Mexikóban.
— És miért nem?
— Mert nem férfi.
— Miért nem férfi?
— A kutyafáját, most már elég lesz, mert egészen eszelőssé tesztek a kérdéseitekkel.

Cárdenas mocsaras helyen épült, a szúnyogok alaposan nekünk estek, de a városiak, akik lóháton sétáltak az utcákon, föl sem vették a szúnyogcsípést. A pápa kocsija mögött ügettek, és a levegőbe lövöldöztek. Valószínűleg ez volt az első autó, amely végiggördült Cárdenas utcáin. A börtön éppen szemben volt a mozival, és igazán kellemesen lepődtem meg, ami-

kor megláttam, hogy francia filmet játszanak: *Monsieur Ripois*-t, Gérard Philipe-pel a főszerepben.
Magam állítottam elő önmagamat a börtönbe és ez talán enyhítő körülménynek számított, de ahogy kiszálltam a kocsiból, mindjárt visszazuhantam a szörnyű drámába, amelynek viszont én voltam a főszereplője: észrevettem, hogy egy letépett tehénfül lóg a kocsim lámpáján. A börtön komor szállodához hasonlított, nem is találtam olyan borzasztónak. Női porkolábom volt, jó hatvanesztendős; tollseprőt szorongatott a hóna alatt és megkérdezte:
— Húsz vagy harminc pesós zárkát óhajt?
— Micsoda?
— Húszért vagy harmincért akarja?
— Húszért — válaszoltam végzetemtől porig sújtva.
— Harmincért reggelivel van.
— Akkor legyen harminc — feleltem a képtelenségtől félig bénultan.
A zárka teljesen üres volt, csak egy függőágy fityegett a falon.
— Asztal nincs? — kérdeztem.
Az író kerekedett felül bennem.
— Minek asztal? — kérdezte a falufőnök, aki bejött a porkolábnő után.
— Hogy a pápának írhassak.
— Írjon a falon — tanácsolta.
— Vagy a térdén — biztatott a porkolábnő, és leporolta a függőágyat.
— Háromezer pesót kérjen tőle — mondta a falufőnök.
— Az előbb csak ezerötszáz volt.

— Gondoljon önmagára is — tanácsolta a falufőnök —, nem maradhat egy fillér nélkül.
— Köszönöm szépen, igazán kedves.
— Szívesen, máskor is, de most viszontlátásra, mi megyünk — mondta a falufőnök. — Minél hamarabb megkapja a pénzt, annál gyorsabban szabadul.
A kulcsot megfordították a zárban, én meg belevetettem magam a függőágyba, pihenésre és gondolkodásra volt szükségem. Szép kis csávába kerültem. A függőágyban még lepedő sem volt, hogy az ablakkerethez kötözzem, és leereszkedjem rajta. Se lepedőm, se revolverem, se ráspolyom, semmim sincs, csak hirtelen egy élénk vágyam, de akkora, hogy kiugrottam a függőágyból, és az ajtóhoz rohantam:
— Nyissák ki, nyissák ki — kiáltoztam és öklömmel verdestem —, nem bírom visszatartani!
— Mi az? — kérdezte a porkolábnő az ajtó túlsó oldaláról. — Csak nem tüntet?
— Pipilni kell — mondtam.
— Mi?
— Pipilni kell, asszonyom.
Kisfiú lettem újra, rövid nadrágot hordok...
— De jól fog viselkedni, mi?
— Nagyon jól, néni kérem...
Kinyitja és én rohanok. Labda és kapu voltam egyszemélyben.
Visszamentem a zárkámba, és gondolkodóba estem. Helyzetem nem éppen rózsás, de nem is teljesen reménytelen. Ott van

a pápa, az én jó szomszédom, majd írok neki. Egy ugrással megint az ajtónál teremtem és püföltem, mint egy süket.
— Mi az már megint?
— Papírt kérek, gyorsan papírt!
— Nem, szó sem lehet róla. Most volt kint, egyelőre elég lesz.
— De nem, asszonyom, íráshoz kell, írni akarok a pápának.

Szerencse, hogy ezek az emberek nem tudnak olvasni, mert az én pápám nem volt más, mint a Méjico-City-beli francia konzul. Két szóban leírtam neki, mekkora bajba kerültem, és kértem, hogy azonnal lépjen közbe a mexikói belügyminiszternél. Amikor a borítékot átadtam a porkolábnőnek, háromszor keresztet vetettem.
— Vigye el mindjárt — mondtam —, hogy minél előbb odaérkezzék.
Hét nap múlva — és micsoda hét nap volt, nemegyszer már majd elemésztett a nyugtalanság! — telefonáltak a fővárosból. Azonnal szabadon engedtek. Ez volt az első eset, hogy miniszter telefonált a cárdenasi börtönbe, és mindenki meg volt győződve, hogy maga a Szentatya lépett közbe.
A kocsimat siralmas állapotban találtam. Kinn maradt a zuhogó esőben, kerékagyig süppedve a sárba, éppen a mozi előtt, ahol *Monsieur Ripois*-t játszották, de ez a francia szomszédság nem sokat használt neki. A nézők szívük sugallatára hallgatva jól

teleköpdösték — ki hogy tudta —, és a sárhányókra trágár ábrákat karcoltak, minden bizonnyal nem személyesen nekem szóló sértő szándékkal. Egyhetes késéssel tovább indultam Yucatán felé, de most már jobban óvakodtam a tehenektől, mint az útonállóktól. A szakadó záporok elmosták az egyetlen járható utat Coatzacoalcos és Villahermosa között, ezért kénytelen voltam az agyagos, szennyes vörös terepen haladni, amely maga is olyan nedves volt, hogy állandóan telefröcskölte a kocsim belsejét. Az agyagos sárgolyók, szobrok és gipszdíszítmények alakját öltötte, ránehezedett a lábamra, és odaforrasztotta a gázpedálhoz. Nyakig voltam a bajban, de ellepte az nemsokára az ajkamat is. Rendkívüli és különleges tájon haladtam át: az út maga sem volt út, hanem elázott vadásznyom, s két oldalán a trópusi erdő kiégett zöldje húzódott, ameddig a szem ellát az ólomszínű ég alatt. A mocsár mentén pálmakunyhókban laktak a híres chamula-törzsbeli indiánok. Se a férfiak, se a nők nem hordanak egyebet, mint kis kókuszháncs kötőt. Naphosszat mást sem csinálnak, csak függőágyban heverésznek, de sohasem tudják telerakni a bendőjüket ahhoz, hogy boldogok legyenek. Hébe-hóba megálltam a kunyhóik előtt és elnéztem, hogyan élnek. Szörnyű volt, ahogyan kölcsönösen szimatolgattuk egymást: mint a más-másfajú kutyák. Nem mertünk együtt odaállni egy pálmatörzshöz, és egyszerre fölemelni a hátsó lábunkat, de biztos vagyok benne, hogy

az autó mellett is, a kunyhókban is ilyesféle gondolatok csíráztak: „Szeretnék chamula-indián lenni — gondoltam én —, és ittmaradni egy függőágyban, semmit sem tenni, csak nézni a papagájokat és a többi madarat." „Szeretnék *gringo* lenni — gondolta a chamula-indián —, és beülni egy ilyen masina kormánykereke mellé." Nem mertem neki azt mondani: „Itt van, öregem, az útlevelem, a csizmám és a rossz lelkiismeretem, légy boldog a kormánykerék mellett, és próbálj szerencsét." Ő meg ezt nem merte nekem mondani: „Gyere, idegen, add ide a kocsidat, a ruhádat és a szép, tiszta, fehér lelkiismeretedet, én odaadom neked a kunyhómat, a feleségeimet, a gyerekeimet, a madarakat, a békákat és a félelmet, amely évszázadok óta eltölt bennünket."

Szívesen elvettem volna feleségül ott, nyomban egy chamula-lányt, akinek a melle leszedésre várt, mint az érett gyümölcs. Odaadtam volna Nyugat minden rövid szoknyáját és zsákruháját azért a kókuszháncs-köténykéért, amely annyi kiadatlan költészetet sejtetett. Szerettem ezeknek a nyomorúságban tengődő asszonyoknak tragikus arcát; mintha beletörődött volna valami ezekbe a női testekbe. Talán az őket taposó fájdalom cipőjének tűsarka? A hegyes vége ottmarad a szívben, és még beljebb fúródik, ha rálépnek. Nem léptek rájuk: eltaposták őket. Nemzedékek óta fekszenek rájuk a férfiak, szívják a mellüket a gyerekek, égeti bőrüket a nap, és tölti el rettegéssel lelküket az őserdő. Tes-

tük mindig kékfoltos, és én emiatt az egész világ nevében elpirultam.
Az Uspanapa folyó partján, amely húszszor olyan széles, mint a Szajna, meg kellett állnom, hogy megvárjam a kompot. Fáradt voltam, csupa sár, és nem nagyon találtam helyemet a világban. Felhasználtam a várakozás idejét, és bekebeleztem egy hatalmas, nyárson sült halat, amelyet egy öreg indiánasszony úgy tartott a karján, mint egy alvó kisgyereket. Ittam rá egy pepsi-colát, és aztán benyomtam a lábammal az önindítót. Hiába nyomtam teljes erőmből, meg sem moccant. Ejnye, mondtam magamban, biztosan ellopták az eredeti önindítómat is, és ez a vacak most beleszorult. A komp már ott állt, s éppen nekem kellett volna felhajtanom rá. Egy teherautó kétségbeesetten dudált mögöttem:
— Mi az, beteg vagy? — kiáltottam hátra. Azt hittem, Párizsban vagyok.
— *Porque, usted es un médico?* Miért, maga orvos?
Semmi gúny nem csengett a hangjában, füle egyszerűen nem fogta fel a franciás sértést.
— Nyomja be a kuplungot — mondta aztán —, majd megtolom, a folyó túlsó oldalán van egy *taller mecánico.*
Rátolt a kompra, azután letolt róla, a segítőkészsége igazán nem volt beteg... A *maestro* családi gyász miatt két hete elutazott, és még nem jött vissza. Ott álltam egyedül az országúton első világháborús mentőkocsimmal, amely máris oda

vonzotta a lovaslegényeket. Nagyon nézegették: nem sok kell nekik, hogy elemeljenek valamit, vagy lelőjenek a csizmámért. Erre én a legjobban bevált módszer szerint azonnal kiszálltam a bárkából, zsebrevágtam mindkét kezemet, kidüllesztett mellel lépkedtem, és nagyon ügyeltem arra, hogy mindenki lássa Luger-pisztolyomat a derékszíjamon. A fődolog tulajdonképpen nem is az, hogy az ember megmutassa a fegyverét, be kell bizonyítania, hogy lőni is tud vele. Ezért azzal szórakoztam, hogy célbalőttem a *zopilotékre*, a mexikói keselyűkre, s ezek rendszerint le is pottyantak, valószínűleg szívszélhüdést kaptak az ijedtségtől.

Már arra készültem, hogy az Uspanapa partján töltöm az éjszakát, amikor újra fordult a komp, és partra tett egy katonákkal megrakott jeepet. Ezek rám szegezett fegyverrel azonnal megrohantak:

— *Bandido?*

Fölemeltem a kezemet, ahogyan illik.

— Nem, nem.

— *Sí, sí, bandido usted.*

— Irtó hülyék vagytok! — kiáltottam dühösen, és a tősgyökeres párizsi „louftingue" szót használtam. Ekkor szólt közbe egy férfihang, és tisztázta a helyzetet:

— Jól van, fiúk, hagyjátok ezt az idegent.

A kapitány szólalt meg, és most hozzám fordult:

— A Pigalle térről jön?

— Nem — mondtam kissé meglepve. —

A Montmartre-ról. Az valamivel följebb van.
— Istenem, Párizs! Nem ismeri véletlenül Lise-t? A Tabarinben táncolt.
— De mennyire ismerem! Legjobb barátnőm — mondtam, és kacsintottam egyet.
— A hétszentségit! — kiáltotta a mexikói tiszt haragra lobbanva —, csak nem azt akarja mondani, hogy ismeri a feleségemet? Itt turnéztak Coatzacoalcosban, tavaly vettem feleségül. Nagyon szereti a fekete férfiakat.
— Nem olyan kis szemüveges szőke? — kérdeztem, mert biztosra vettem, hogy a szemüveges szőkék nem táncolnak a Tabarinben.
— Nem, nem, kék szemű, magas, barna.
— Akkor, akire én gondolok, az egy másik Lise volt.
— Biztosan — könnyebbült meg a mexikói tiszt. — Jobb is így, az előbb már azt hittem, hogy sógorok vagyunk.
— Nem ért véletlenül a motorszereléshez? — kérdeztem.
— Mindannyian ezermesterkedünk egy kicsit, hisz tudja. Van valami baja a kocsinak?
— Nem tudok elindulni, az önindító beszorult.
— Várjon, meglököm egy kicsit.
Beül a jeepbe, és óvatosan odavezeti a hátsó lökhárítómig.
— Kész?
— O. K.
— Nyomja be a kuplungot.
— O. K.

— Tegye be a harmadikba.
— O. K.
— Kapaszkodjon meg.
— O. K.
— Háromig számolok.
— O. K.
— Tűz!
...A kocsi rántott egy borzasztót, és baljóslatú recsegést hallottam a lábam alatt. De a motor beindult.
— Csináltassa meg az önindítóját a legközelebbi *maestrónál* — kiáltotta vissza a tiszt, mielőtt sárga pontként eltűnt a látóhatáron.
Amikor a motor melege megszárította a sárréteget, egyesbe tettem a sebességváltómat, és indulni akartam. Lassan fölemeltem az egyik lábamat a kuplungról, s közben benyomtam a másikkal a gázt: bizonyos voltam, hogy végre szárnyra kelek. Sajnos, megint tévedtem. Hiába engedtem fel az egyiket, nyomtam be a másikat, a motor hörgött, nekirugaszkodott, de a kocsi meg sem mozdult. „Megint az istentelen agyagos sár! — káromkodtam magamban. — Nem fognak a fogaskerekek." Újra kísérleteztem, a motor mindig nekilelkesedett, olyan volt, mint a kávédaráló kávé nélkül, mint egy férfiatlan férfi asszony mellett, mint az üres tányér, mint egy kanca hátsórész nélkül. Sajnos, már kuplungozás nélkül is tudtam sebességet váltani, semmi sem csikorgott, a szerkezet teljesen közömbössé vált irántam, egyszerűen félvállról kezelt. A mexikói tiszt bosszúból, Lise iránt érzett szerelemből

vagy egyszerűen tudatlanságból tönkretette a sebességváltómat. A differenciálom összetört, de az élet megy tovább...
Az éjszakát mégis az Uspanapa folyó partján töltöttem. Hajnalban egy Dodge-teherautó, tele spanyol pappal, elvontatott Emilianóig, ahol egy *maestro* közölte velem, hogy autóm a legutóbbi hadműveletek során végérvényesen hősi halált halt. Mit volt mit tennem, gyalogszerrel folytattam az utamat, pontosabban autóbuszon. Az utasok nagy családja befogadott, és végre megismerhettem a gyalogjáró boldog nyugalmát. Milyen kellemes az emberekkel törődni és nem a motorral.
Kevés külföldi száll Mexikóban vidéki autóbuszra. Meg kell őriznie bizonyos életszínvonalat, és nem szabad kompromittálnia egy fajt. Mellettem egy indián házaspár ül, bőrük színe inkább zöld, mint sárga. Az orrukban turkálnak, és le nem veszik a szemüket rólam. Pontosabban: parázs-szemük az arcomról lassan a bőröndömre vándorol. Egy hároméves nagyon szép kisfiú mosolyog rám. A haja fekete és keményszálú. Egyszerre csak átül az anyja öléből az én ölembe, és azzal szórakozik, hogy a bajuszomat rángatja. Pompás játék lehetett ez a kölyöknek, hiszen az apjának, mint a földkerekség minden indiánjának, nincs egy szál szőre sem.
— Gili-gili — mondom a kicsinek, de ez nagyot nevet, mert indiánul a gili-gili azt jelenti: pipikélj, kicsikém. Szót is fogad azonnal, nem takarékoskodik vele, vigyá-

zat, árvíz, özönvíz, az egész tartományt elönti! A szülők szeme most már végérvényesen megállapodott a bőröndömön. A férfi valamit súg a feleségének. Töprengenek, felmérik mi szól mellette, mi ellene. Azután az asszony előhúz hosszú szoknyája alól egy üveg *tequilát* és megkínál vele:

— *Tome, señor,* igyék, uram.

Udvariasságból lenyelek egy kortyot, nehezen megy, mert az átkozott kölyök nem hagyja békén a bajuszomat.

— Nagyon szép bőröndje van ott fenn — kerülgeti az apa a forró kását.

— Bőrönd — mondom én.

— Nekem nincsen.

— Nekem meg olyan kedves fiam nincsen, mint magának.

— Nem ugyanaz a dolog! — mondja az apa.

— Bocsánat — mentegetőzöm —, eszem ágában sem volt összekeverni.

— Mi van a bőröndjében? — kérdezi az anya, és kinyújtja karját a háló felé.

— Mindenféle holmi.

— Milyen holmi?

— Ingek, nadrágok, apróságok.

— Szép dolgok lehetnek ebben a szép bőrtáskában! — tér vissza az apa a rögeszméjéhez. — Meséljen egy kicsit azokról a holmikról.

— Semmi értelme, uram — mondom —, nem eladó.

— Nekem csak egy ilyen bőrönd hiányzik a boldogsághoz — mondja az apa.

— Igen, igen, talán ebben találjuk meg a

boldogságot — mondja az indián asszony, és közben visszadugja ujját az orrába.
— Te egy kis nyuszi vagy — mondom a gyereknek és megsimogatom a fejét —, egy kis nyuszi, aki gili-gilit csinál.
Valamit csak kellett mondanom. Ha az ember nedves, szeretne megszáradni. Az apa és az anya tovább sugdolózott. Titkolóztak és szenvedélyesek voltak, mint a részeg, aki halkan beszél. Egyszerre csak felkelt az apa, és a lábam elé kuporodott. Borzasztóan zavart ennek az embernek a kutyaszerűsége. Hát még amikor szőrtelen hangján meg is szólalt!
— Señor, tetszik magának a fiam?
— Persze hogy tetszik, nagyon tetszik.
— Akkor tartsa meg. Magának adom!
Azt hittem, hogy részegségében tréfál.
— Jól van, jól van, papa, ne beszéljünk róla, spongyát rá, menj szépen, aludd ki magad.
Egy szót sem értett belőle.
— Tehát? — kérdezte.
— Tehát? — visszhangozta az anya is, és ő is közelebb húzódott hozzám.
— Hogyhogy tehát?
— Ideadja a bőröndöt?
— A bőröndömet?
— Kisfiúnkért cserébe.
— Ne tréfáljanak.
— Nem tréfálunk. Fiam hét van, szép bőröndöm, tele gyönyörű dolgokkal, egy sincs. A fiam tetszik magának, odaadom a kofferért.
— Nagyon szépen köszönöm — dadogom —, igazán kedvesek.

Jól megnéztem a fiamat, aki nedves térdemen lovagol. Különös érzés apának lenni.
— Isten veled, koffer — mondom.
— Leszállunk a következő megállónál — mondja az apa —, ha véletlenül másikat is akar venni...
— Nem, köszönöm, jó lesz így is.
— Viszontlátásra.
— *Bye, bye.*[5]
— Elmentek — mondom a fiamnak —, nem sírsz?
— Nem, éhes vagyok.
— Éhes vagy?
— I-igen...
— És mit szeretsz?
— Mindent.
— De nekem semmim sincs. Látod, máris gondot okozol apádnak.
A fiam éhes, gondolom, méltatlan apa vagyok, éheztetem...
— Veszek majd neked egy szép bifszteket — mondom —, finom rokfort sajtot, egy kis *calendos*-t[6], gyönyörű szál kolbászt...
— Éhes vagyok! — kezd bőgni a gyerek.
— Tejet akarok!
— Panchito! Panchito! — kiáltja egy női hang a kocsi elejéről —, gyere ide gyorsan, kisfiam, kapsz mindjárt finom tejecskét.
— Micsoda? — hördülök fel.

[5] Viszontlátásra (angolul).
[6] A camembert sajt neve a francia argóban.

— Mama, mama — kiáltja a kis Panchito, és mindjárt le is csúszik az ölemből.
— Maga az anyja? — kérdeztem az indián asszonytól, aki már oda is adta a mellét Panchitónak.
— Igen. És maga kicsoda?
— Óh, én, semmi az egész, azt hittem, hogy az apja vagyok...
— Mi? Micsoda? Miket beszél?
— Hé, álljon meg! — kiáltom a sofőrnek —, ellopták a bőröndömet.
— Kanyarban nem tudok megállni — feleli az.
Minthogy ezen a hegyi úton ezerötszáz kanyar van, a végállomáson szálltam le, nem volt se bőröndöm, se gyerekem, de nagy kedvem, hogy jót sírjak. A sírhatnékom azonban az ötödik pohár *tequila* után nevetőgörcsbe csapott át.

Nem egészen két óra alatt a forró őserdőből felkapaszkodtam a hideg hegyoldalra. Útközben olyan sűrű volt a köd, hogy amikor végre észrevettem a Papantlás-hegyet, azt hittem, hogy az égből tértem vissza a földre. Lent a síkságon éjfélkor már meg is haltam, de most feltámadtam a sár és a rozsdás olajvezeték világában. Az eső összekeveredett a bőven folyó olajjal, és a szag, amely ebből a poshadt kotyvalékból áradt, furcsa módon viaskodott a meggyulladt folyadék keserű és végletes szagával. A levegőnek egyszerre volt borospince és halálszaga, és a természet rövid haláltusája felett a fúrótornyok virrasztottak, amelyek az izgalomtól állandóan csurgattak magukból valamit.

Az utas a bonyolult őserdőből jön, felhők közül bukkan ki, és itt fenn csodálkozik, hogy semmit sem talál a megszokott szilajságból. A hely beteges szelídsége úgy levert, hogy kénytelen voltam leülni és gondolkodni.

Lenn a síkságon küszködtem és verekedtem, ide-oda ugrálva kerestem az emberi kapcsolatokat, amelyek eltűntek előlem, idegen voltam, tehát amerikai megjelenésem mindenkinek szemet szúrt, átléptem

a természeten, ahelyett hogy beleolvadtam volna. Mosolyom csakhamar fintorrá torzult, látogatásom háborúvá. Így kellett történnie. Most eljöttem a Papantlás-hegy vidékére, hogy a tajíni piramissal beszélgessek. A műemlékek nem mondanak nekem semmit, én beszélek hozzájuk, nézem és megtapogatom őket. Jobb szeretem simogatni a régi köveket, mint felmászni rájuk, és lefényképeztetni magam. A kéz érzékenyebb, mint a láb, és én hosszú ideig táplálkozom az évszázadok porából, amely beleveszi magát a tenyerembe. Akár végig is nyalnám a régi köveket, de ehhez az kellene, hogy a szobámba jöjjenek. A műemlék olyan, mint az állat, mint a szerszám, mint az öngyújtó, ismeri gazdáját. Én mindig fütyülök a piramisnak, mielőtt felmászom rá, ez engem felbátorít, őt megnyugtatja; aki fütyül, ritkán ronda fráter. De a piramis nem kuporodik le minden percben, stílusa és jelleme van, sőt olykor nem is szereti, ha kutyának tekintik, maga elé húzza a természet függönyét: elbújik, eltúlozza magányát.

Újra elindultam az esőben; meleg volt, a vörös, agyagos sár gőzölgött. Ez a gőz, amely a derekamig ért, mint a köd, elfedte előlem az utat, úgyhogy végül is iránytű és fegyver nélkül, de fütyörészve egy csúszós ösvényre jutottam. Kis idő múlva találkoztam két lovasemberrel, és megkérdeztem tőlük:

— *Por favor, señor, el camino por Tajín?*[1]

[1] Kérem, uram, merre vezet az út Tajín felé?

A két lovas legszívesebben semmivé vált volna, de mégis megfordultak nyergükben, és a látóhatár felé mutattak. Az ember nem beszél egy *gringó*val, hanem megtanítja, mi az élet. A gőzölgő, agyagos ösvény összevissza nőtt erdőcskébe vezetett, amely egy kis temetőt rejtegetett. Egy öregasszony, egész testével egy friss sírhantra borulva, zokogott. Sírása belém fojtotta a fütyülést. Vártam, míg lecsillapodik, és akkor megkérdeztem:

— *Por favor, señora, el camino por Tajín?*

— Tajín — mondta elrévedve és felállt. Elgondolkodott, de tovább sírt.

— Igen, Tajín — mondtam —, a piramis.

— Talán a romokra gondol?

— Igen, a romokra.

— Az erre van — mondta, és mindkét karját széttárta.

— Erre vagy arra?

— Valahol errefelé...

Rosszul beszélt spanyolul, de jól sírt.

— Elvesztette valakijét?

— Ő vesztette el az életét, señor.

Én az utamat vesztettem el, és eltévedtem az erdőben, amely recsegett-ropogott körülöttem. Egyszerre csak választanom kellett egy ösvény között, amely egyébként mindinkább belemosódott a tájba, és egy olajvezeték között, amelynek útja észak felé vitt. Az északot választottam, mert észak szabt irányt az embernek, elindultam az olajvezeték mellett, amely

mellesleg úgy hörgött, mint a mosdók a szállodákban.
Most azután igazán melegem volt. Szétvetett lábakkal jártam, tapadt hozzám minden. Hol vagyok, egy párizsi szállodában-e a Maubert téren vagy a mexikói őserdőben? Mindenki elvesztett valamit. Később eltűnt az őserdő, de megmaradt az olajvezeték: ez volt a hegymászókötelem, a hajótörötti tutajom, a betevő falatom. Se a közelben, se a távolban, sehol Tajín.

Hiába fütyültem, senki sem ismert bennem gazdájára. Hegyes-völgyes tájon vándoroltam, zöldjük olyan volt, mint a konzervfőzeléké. Ezt a zöldet fémcsapok sora kötözte a talajhoz, a csövek pedig, mint az elvágott gyökerek felfegyverezték a sarat. A levegőből egyszerre tört fel a borospince szaga és a halálé, az olajé és a cukoré. Falevélből font koszorúk lógtak az utamat szegélyező fakeresztek nyakában. Mintha az előbb elhagyott temető fellázadt volna. Mexikóban az ember elhullik, de keresztet növeszt, a kereszt pedig a tér dicséretét zengi. Két domb között egy fuldokló falura bukkantam. Kunyhójának küszöbén ülve egy fehérbe öltözött indián asszony úgy sírt, mint egy szent. Kezét összekulcsolta az esőben, meg sem mozdult, nagy könnyei végigcsurogtak ajkán. „Ez is elvesztette a férjét" — gondoltam. Bizonytalanul intettem neki, de a mozdulat a szívemből jött.

— *Buenos días*[2] — mondtam, amikor elmentem mellette.
— *Tequila, señor. Tequila para la Teresita!*[3]
— Maga részeg, mint a csap — mondtam.
Ezt a kifejezést is elvesztettem, de senki sem hozta vissza ebben az indián faluban. Szégyelltem, hogy nem ért meg senki, csak én magam. A gyerekek, akik úgy tolták maguk előtt kövér hasukat, mint a tragédiák színpadi holdjait, lesütötték a szemüket. *Gringo* voltam, aki nem tudja, hogyan kell a sárban járni. Fehér ruháik meglepően tiszták voltak, fekete nem volt más rajtuk, csak csupasz lábuk. Észrevettem két férfit, akik pálmaverandájuk alatt füvet szívtak és megkérdeztem:
— *Por favor, señor, el camino por Tajín?*
— *Las ruinas?*[4]
— Igen, a tajíni romok — mondtam.
Bizalmatlanok és megfélemlítettek voltak. Egyszerre csak összetévesztették magukat a környezet dolgaival.
Sóhajtva ismételtem meg kérdésemet:
— El Tajín?
— Nagyon messze van ide — mondták az összetévesztett dolgok. — Lehet, hogy ott van valahol fenn, de lehet, hogy arra lefelé van.
— Hogyhogy, nem ismerik Tajínt? —

[2] Jó napot.
[3] Tequilát uram, Tequilát Teresitának.
[4] A romok?

kérdeztem egyszerre a fáktól, az esőtől, a kunyhótól, a füsttől és az emberektől.
— Sohasem láttuk, soha.
— Nem is hallottak róla?
— De igen, hallottunk.
— Hány kilométerre van? — kérdeztem, de mindjárt megbántam, hogy a Michelin útikalauz ötlött eszembe ebben a totonak faluban.
— Tízezer kilométerre — válaszolták az összetévesztett dolgok. — Itt van a közelben. Siessen, señor!
A totonak-indiánokkal úgy kell beszélni, mint a betegekkel. Állandóan lázasak, mindig félrebeszélnek. A határozott kérdés úgy hat rájuk, mint az injekció az ideges emberre. Megmerevednek, megrémülnek. Legfontosabb az, hogy az ember sohase a szájával beszéljen, ha velük érintkezik, mert csak a zűrzavart és a gyengeséget értik meg. Némának lenni, annyi mint gyengének és éhesnek lenni, olyannak, mint ők. Minél sebesültebb az idegen, annál jobban bepólyálják.

A vörös hajú *gringo*, aki egészséges, és tele a hasa, aki kilométerekben számolja a jövőjét, folytatja útját... A falu túlsó végén nyomába szegődtem egy asszonykaravánnak, amely kosarakat vitt a fején. Sohasem mentem még ennyi nő után, és sohasem éreztem ilyen kevés izgalmat. Féltek tőlem, de nem mertek megfordulni. Először meggyorsították lépteiket, az-

után rájöttek, hogy őrültség megszökni egy vadállat elől. Terhük nehéz volt, de úgy jártak, mintha lábuk nem is érintené a földet. Vajon ettek-e életükben valaha húst? Nem tudják mi a vendéglő, mi a mozi, de járásukban annyi a szépség, hogy megzavartak és fölkavartak. Fehérbe és kékbe öltözött gólyamadarakként, lebegve mentek át a tócsákon és a sárfoltokon, oly nemesek voltak, hogy belepirultam. Eszembe jutott, milyen a párizsi nők harisnyája, ha kicsit esik az eső. Megindulva és elszomorodva megint az El Tajín-nótámat kezdtem fütyülni; sárban és piszokban gyalogoltam, hát a *Sambre-et-Meuse* ezredinduló dallamára fütyültem. Újabb dombok, újabb völgyek, újabb olajvezetékek és fakeresztek. Nedves ruhámban úgy éreztem magam, mint az ázott kutya...

Késő délután az asszonyok megálltak, és a tölgyfák fehér törzséhez támaszkodtak. Behunyták a szemüket, távol voltak. Nemsokára úgy láttam, hogy már nem is élőlények, lassankint beleolvadnak a földbe. Összezsugorodtak, mint az öregek. „Nézd csak — kiáltottam magamban —, meg akarnak ijeszteni!" Csak kosaraik őrizték meg halmazállapotukat, csak ezek nem rejtőztek el az európai ember szeme elől, aki elvesztheti útját, de étvágyát soha. Most is arra gondoltam, hogy ezek a kosarak tele vannak finom ennivalóval, viszik ki az embereiknek, akik a mezőn dolgoznak. Bárcsak totonak volnék, hogy megkaparinthassam ezeket a kosarakat!

Az asszonyok, a tölgyek, a konzervzöld és a poshadó természet egyetlen alaktalan és tétlen dologgá állt össze, amelyben mindenek ellenére tovább kell menni, ha az ember élni akar.

— Jól megadták nekem, mi? — szóltam oda a csodálatos asszonyoknak, amikor azok magukhoz tértek és felém fordultak.

— *El camino por Tajín?*

— *No sé, no sé!*[5]

— *No sé, no sé!*

Énekelték ezt a „nem tudom"-ot, és közben visszanyerték alakjukat és kosaraikat.

— Félnek tőlem, mi? *Gringo* vagyok! Marshallizálom a lelkeket... *Por favor, el camino por Tajín?*

— *No sé, no sé!*

— *No sé, no sé!*

Az ő szemükben egyszerre voltam féreg és isten, csúsztam-másztam, és megijesztettem őket. A karaván újra sorbaállt, és a szeplőtelen angyalok csapata letért az útról egy cukornádültetvényre. Ott messze, kis görnyedt férfiak dolgoztak. Egyedül folytattam utamat. Megkönnyebbültem: nem kellett cipelnem e karaván terhét, pedig az vitt engem. Belefáradtam abba, hogy vonszoltassam magam, elhatároztam, hogy meggyorsítom léptemet ebben az elátkozott mexikói hegységben. Az ember, aki fütyül, bottal szokott járni, vág-

[5] Nem tudom, nem tudom.

tam hát magamnak egyet, mielőtt megbotránkoztatom a természetet. Az esőben a keselyűk fényesen csillognak, egészen alacsonyra szállva kísérik az utast. Néhány kilométerrel később úszva kellett átkelnem egy *rión*. Határfolyócska lehetett, túlsó partján jónéhány indián ivott és itatott. Fehér térdnadrágban ültek szamaraikon, jó szorosan fogták *machetéjüket*, de kezük nem mozdult meg üdvözlésemre.

— *Buenas tardes, por favor, el caminó por Tajín?*

Semmi válasz. Kérem, indián urak, erőltessék meg magukat egy csöppet, próbálják megérteni, mit akar az az európai! Adok maguknak cukorkát, pénzt, barátságomat, pofont, rúgást. Miért akarják, hogy elsírjam magam?

Az eső még mindig zuhogott. Ilyenkor kap az ember tüdőgyulladást. Ilyenkor találkozik az ember a balsorsával. Hány kilométert tettem már meg? Harmincat vagy tízezret? A nyugati ember, a *gringo*, a városlakó, aki sohasem értette meg az éjszakát, és fél annak nagy fekete zsákjától, lassan már morzsánkint szórja el a lelkét, hogy egészben el ne lopják tőle. A köd olyan hirtelen rohan meg, mint a trópusi láz, reszketés fog el, mindjárt egészen semmivé válok. Most folyton totonak kísértetekkel találkoztam, akik éjszakára felmásztak a fákra. Nem volt egy fölösleges pillantásuk vagy mozdulatuk, csak ültek a kanyargós út fáin és hallgattak. Az éjszakától nem féltek jobban, mint a nappaltól. Egyik kezükkel szamaruk kantár-

szárát fogták, másikkal belecsimpaszkodtak a rémületbe, amelyet évszázadok hoztak létre. Már halálukat élték.
— *Por favor, el camino por Tajín?* — ismételgettem gépiesen. Valamit csak kell mondani a haldoklóknak: Ámen vagy Tajín! Isten vagy piramis!
— *Por favor, el Tajín?*
Nem akartam elhinni, hogy ezek a totonak indiánok ne ismerjék nagy műemléküket. Nem kértem tőlük sem többet, sem kevesebbet, mint ha egy párizsitól az iránt érdeklődnék, hogyan jutok el a Diadalívig... Bojkottra, ármányra gondoltam, és hirtelen kedvem támadt, hogy megtudjam az időt, mint a rabnak, aki összhangban akar maradni a tovatűnő külvilággal. Milyen jó lett volna kiteregetni egy katonai térképet!
Mentem, még mindig mentem ösvényeken és keresztutakon át, a jó szerencsére bízva sorsomat. Olyan voltam, mint egy nagyon tevékeny ember a holdban, hajótörötten, de egészben; lábamon csizma, és rögeszme a fejemben.
— *Por favor, el camino por Tajín?*
Megtörtént, hogy az útmenti fakeresztektől kérdezősködtem a Tajín iránt, és a rajtuk lógó levélkoszorúktól is; egyre ment, a különbség csak az volt, hogy a halottakra nem mertem rákiabálni. A köd olykor összekeveredett az éjszakával, és ez olyan volt, mint egy bohóc maszkja. Belenyögtem! Most már biztosra vettem, hogy örökre eltévedtem ezen az istenverte helyen, s nem tudtam, sírjak-e vagy neves-

sek? A nevetés győzött, hiszen ez sem más, mint fordított sírás. Tótágast állt bennem minden. Hirtelen abbahagytam a nevetést, mintha az egész világ kettérepedt volna. Egy hangot hallottam, messziről jött, de egyre közeledett, mint egy dühös méh zümmögése, mint egy horkoló ember, mint egy morgó kutya, mintha rágnának valamit. Hihetetlen! Egy motor volt, amely keményen duruzsolt a gépháztető alatt. „Motor — mondom hangosan, kilépve a felhők közül —, motor? Akkor országútnak is kell lennie..."

Mint az őrült rohantam a civilizáció felé, valahol délnyugatra volt tőlem, és minden bizonnyal kissé a Ráktérítő alatt... Odakiáltottam egy teherautónak, otthon voltam, mindent megengedhettem magamnak!

— *Por favor, el camino por Tajín?* — ordítottam.

A teherautó lassítás nélkül továbbrohant. „Megijesztettem szegényt, hiszen minden mexikói útonálló..."

Vártam, megnyugodtam, hiszen lábam alatt olyan út volt, amelyet a földmérők jelöltek ki, mérnökök terveztek meg! Már jön is egy másik teherautó, látom a fényszóróit, odaállok hát mosolyogva az országút közepére. Ez a mosoly sokat mondott, egyik fehér ember mosolyog a másik fehér emberre... A teherautó jelzett a lámpáival, félreálltam az út szélére. Lassított, láttam a sofőr fejét, amint kidugta fülkéjéből, s a homályt fürkészte:

— *Por favor, señor, el camino por Tajín?*

Két hatalmas dörrenés volt a válasz. A fejem fölé célzott. Civilizált ember volt. Támolyogva tettem néhány lépést, aztán földbe gyökerezett a lábam egy tábla előtt, amely hirtelen bukkant fel az éjszakában. Egyik gyufát a másik után gyújtottam meg, végre sikerült elolvasnom: „*El Tajín Sitio Turístico. 1 km 500 m.*"[6]

[6] El Tajín turistaközpont 1,5 km.

UTÓSZÓ

„Barátaim s kritikusok is gyakran tanácsolták, hogy ne nevezzem magam riporternek, termékeimet pedig riportoknak, s ne hangsúlyozzam, hogy írásaim az események pontos beszámolói. »Hagyja el a pontos adatokat s a neveket, és írja a cím alá, hogy *novella*. Akkor aztán irodalmi szemmel fogják magát értékelni, mint a fantázia emberét.«

»A fantázia emberét!« Hát az igazság megformálásához nincs szükség fantáziára? Kétségtelen, hogy itt nem terebélyesedhet ki a fantázia úgy, ahogyan a kedve tartaná, csakis a tények és tények közötti keskeny ösvényen szabad a tánc, a táncmozdulatoknak pedig ritmikus összhangban kell lenniük a tényekkel. S még ez a szűkre szabott tánchely se kizárólag a fantáziáé. Egy egész balettkar társaságában kell járnia a körtáncot, a leggöröngyösebb talajon, a valóság talaján, amely nem enged a hazugság rugalmas anyagának."

Így vall elveiről és módszereiről Egon Erwin Kisch[1], a „száguldó riporter", akire önkéntelenül is gondolnia kell az olvasó-

[1] *Szenzációk vására*, 208. old. Új Magyar Könyvkiadó, 1956.

nak, ha a vérmérsékletben és emberségben vele oly rokon Lanzmann riportjait olvassa. Ez a villogó tekintetű, sasorrú, vörös bajszú fiatal francia író is a leggöröngyösebb talajon, a valóság, az élet talaján járja a tényekkel szigorú összhangban levő táncát...

De ki is ez a csakugyan táncos könnyedséggel író, világ körül keringő író-riporter? 1927. május 4-én született egy Párizs melletti peremvárosban, ahol apja régiségkereskedő volt. Az elemi iskolát sem tudta befejezni, megbukott. Tízéves korától tizenhatig falun élt, egy parasztcsaládnál dolgozott, a marhát őrizte. 1943-ban már a partizánokkal harcol. 1945-ben visszatér a francia fővárosba, de még mindig nem tud se írni, se olvasni. Elmegy az első háború utáni, nagy feltűnést és sok vitát kiváltó Picasso-kiállításra. Rögtön elhatározza, hogy festő lesz. Tehetséges. Nemsokára maga is kiállít. Aztán utazni kezd, de súlyosan megbetegszik, kénytelen letenni az ecsetet. Írni kezd. A festészetben az absztraktokat, az irodalomban Sartre-ot és Faulknert, a zenében Mozartot és Couperint kedveli...

Első könyvével, amelyben *Megtört a jég* címmel izlandi útját dolgozza fel, szenvedélyesen és szellemesen, elnyeri a Prix Claíre Belon nevű díjat (ne tessék valami Klárára gondolni! A hétszáz francia irodalmi díj eme egyike a világos Belon osztrigafajtáról van elnevezve, mert a „boldog" díjnyertest egy kosár kagylóval jutalmazzák...). De csak második riport-

könyve jelent frontáttörést, 1955-ben (Julliard kiadó ugyan ráírta, hogy „regény", de amint Félicien Marceau ötletesen mondja recenziójában: „Úgy regény ez, ahogy én kanonok vagyok"). Ebben, *Amerikai patkány* címmel, a szó szoros értelmében hajmeresztő és hátborzongató dél-amerikai kalandjait írta meg, nyerseségben, szókimondásban, életlihegésben vetekedve Georges Arnaud híres *Félelem bére* című, Dél-Amerikában játszódó, szintén döbbenetes riportregényével. Fesztelen stílus, kötetlen előadás, hol hideg tárgyilagosság, hol ágaskodó elkeseredés jellemzi ezt a lobogó riportot, amely az élet forróságát leheli, és amelyben egy érző és szenvedő, az elnyomást és kizsákmányolást gyűlölő, a szegényeket és elesetteket szerető író szíve dobog. A kötet kiemelkedő, antológiába illő darabja az *Humanité* hasábjain külön is közölt rész, amelyben Lanzmann dantei színekkel festi a chilei rézbányát, ahol „a halál olyan mindennapos, mint a háborúban". Az aknában elpusztultakat a csillék kampóira akasztva küldik le a nyolcvan kilométer hosszú drótkötélpályán... De Lanzmannt többek közt éppen az jellemzi, hogy még a legszörnyűbb pokol leírása közben is megőrzi életkedvét. Ezért tarkítják tragikus lapjait fanyar humorának aranyköpései, játékos vitalitásának ízes adomái, mint például az argentin papagáj esete, „akit" a rendőrség golyói ölnek meg, miközben azt rikácsolja, hogy „Perón egy sz... Evita meg k..."

1957-ben fekete-tengeri útinaplóját adja ki *Orosz bőr* címmel (az eredeti cím, *Cuir de Russie,* játékos, mert ez a kifejezés *bagariabőrt* jelent). Nyolcnapos útjáról meglehetősen felületes benyomásokkal, elhamarkodott ítéletekkel tér vissza, bár — mint pártonkívüli baloldali hírlapíró — szovjetbarátságához általában hű maradt. 1958-ban már igazi regénnyel jelentkezett. *A „Szidi Brahim" utasai*[2] című könyvében egy francia földre emigrált arab házaspár megrázó történetét írta meg. Ahmed Ben Uszman és fiatal felesége, Aisa, akinek minden gyereke titokzatos bajban hal meg, megtudja, hogy a betegséget csak egy párizsi professzor tudja meggyógyítani. A házaspár felkerekedik, a *Szidi Brahim* hajón átkel a Földközi-tengeren, egy darabig Marseille-ben tengődik, végre sok nehézség és megpróbáltatás után Párizsba érkezik, ahol Aisa megszülető gyermekét Mathieu-Bertin tanár csakugyan megmenti. Közben az arab család barátságot köt az elbeszélővel és feleségével. Lanzmann nem esik a sematizmus hibájába, nemcsak ördögi franciákat és angyali arabokat fest. Árnyalatosan ábrázol, egyaránt bemutat az afrikaiakkal együttérző, őket segítő franciákat és nyomortól baromi sorba döntött, durva arabokat. Érzékletesen festi az algériai rakodómunkások szörnyű életét, a párizsi és marseille-i nyomortanyákon összezsúfolt arabok gyötrelmeit.

[2] Magyarul 1959-ben jelent meg, a Kossuth Könyvkiadónál.

Ez az első igazi regénye máris komoly írói erényekről tanúskodik (Claude Roy szerint az 1959-es őszi termés egyik legjobb alkotása, de természetesen kiváltotta a szélsőjobboldali körök heves tiltakozását: a lyoni katolikus-reakciós *Bulletin des Lettres* nemcsak „rossz könyvnek", hanem egyenesen „gonosz cselekedetnek" bélyegzi . . .).

Jacques Lanzmannt azonban temperamentuma és talentuma elsősorban a riporthoz köti. Édes láncok ezek neki, szereti újságírói mesterségét, és megveti a finnyás fanyalgókat, akik a riportot „kiskorú irodalomnak", művészi rangon aluli írásnak tartják. Igaza is van, mert — amint ez a könyve is igazolja — a *Viva Castro* színvonalú, meleg emberségtől átfűtött, ha kell, villogóan szellemes, harapósan gúnyos, de mindig nagylelkűen, őszintén az elnyomottakkal együttérző riportkönyv sokkal érdekesebb, megrázóbb (és felrázóbb!) olvasmány, mint a „tiszta képzelet" sok kényszeredett, kifacsart, szándékosan fagyos vagy kéjesen langyos, embertelen terméke. Amikor Lanzmann Kubába érkezett, jóval Fidel Castro diadala előtt, hogy megpróbáljon (sajnos sikertelenül) találkozni a legendás szabadsághőssel, még Batista pribékjei tartották véres uralmuk alatt a szerencsétlen szigetet. De az író nagyszerűen érzékelteti a szabadságtól terhes Kuba vajúdását: a vesztét érző diktatúra utolsó megtorló hérélő-hadjáratát, a vihar előtti nyomasztó levegőt, a robbanás előtti pattanásig feszült lég-

kört. Apró ecsetvonásokkal dolgozik, nem ad összefüggő elemzést, nem fest széles társadalmi tablót, de pásztázó írói reflektorának fénye élesen világít a dolgokra. Mozaik ez, de az apró részletekből összeálló kép izgalmasabb, lenyűgözőbb és meggyőzőbb, mint sok unalmas vagy nagyképű társadalomrajz. Kissé impresszionista pillanatfelvételek ezek, de filmszerűen peregnek; nem is mindig mentesek némi újságírói sietségtől és felületességtől, de a riporter csak arról beszél, amit maga lát, hall, tapasztal. Ha másodkézből is merítene, talán többet mondana a mesés szigetről, a nagyszerű szabadságharcról, a véres parancsuralom összeomlásának történelmi, társadalmi, politikai összefüggéseiről. De hát vannak történelemkönyvek, lexikonok, atlaszok, folyóirat- és újságcikkek. És van az élet. Lanzmann eleven vérbe mártja tollát, sajnos, mert a szabadság születése véres vajúdás, de írása nem keserű, mert az apró adomák, a találóan szellemes megfigyelések, a gúnyos csípések és kedves beköpések mellett, s ezeken túl, minden sorát az emberbe vetett hit sugallja.

A kötetet kiegészítő mexikói pillanatfelvételek nemcsak egy másik festői amerikai országról és egy másik szabadságszerető népről hoznak hírt, hanem arról is tanúskodnak, hogy Lanzmann az irodalmi riport legmagasabb csúcsaira is fel tud emelkedni.

BAJOMI LÁZÁR ENDRE

TARTALOM

5 VIVA CASTRO

121 HÁROM MEXIKÓI „VIVA"

123 VIVA DUPONT
146 VIVA EL PAPA
169 VIVA EL TAJÍN

181 Utószó

60.2680.1 Alföldi Nyomda, Debrecen
A kiadásért felel az Európa Könyvkiadó igazgatója
Felelős szerkesztő: Benyhe János
A fordítást az eredetivel egybevetette: Fábián Tibor
A védőborítók Rudas Klára munkája
Képszerkesztő: Láng Pálné
Műszaki vezető: Siklós Béla
Készült 5900 példányban, 7,8 (A/5) ív terjedelemben, az
MSZ 5601—59 sz. szabvány szerint